

SEELTER SEEKEN

häärutroat fon Theodor Griep un Pyt Kramer

NOOMEN - SPROAKE - GESCHICHTE

Sälwenferlaach
Mildaam
1999

INHOOLD

Uur dit Bouk.....	3
Theo Griep, Oolde Seelter Nomen	5
Theo Griep, Dät oolde Tärp Schäddel (mäd Koarte)	6
Toueerst noch sun litjen Begjucht foarap uur Pastoor Schulte.....	6
Säspel Schäddel (sammeld fon Theo Griep mäd Hälpe fon Wenke Minikus)	8
Woo Seedelsbierch apsteen is (mäd Koarte).....	23
Ju Buurskup Fermesound	25
Buurskuppe Näiwall Knülke_Schillup Langhorst un Bätholt (mäd Koarte).....	29
Oolde Seelter Huus_ un Familiennomen, Säspel Roomelse: Hollen (mäd Koarte).....	35
(sammeld fon Theo Griep mäd Hälpe fon Theodor Crone un Hans Lukas, spreken fon Maria Schulte).	
Hollenerfoan, Hollen Bound (mäd Koarte).....	39
Tärp Roomelse (mäd Koarte).....	43
Kurt Niemeyer un Alwin Pahl, Oolde Seelter Huus_ un Familiennomen, Säspel Strukelje	
Strukelje (mäd Koarte).....	47
Baaljene (mäd Koarte).....	49
Utände (mäd Koarte).....	53
Klaaster (mäd Koarte).....	56
Theo Griep, Schäddeler Huusriemsele	58
Helena Zarkzewski, Noomensriemsel fon Baalenje un Biuelte	60
A. Vornhusen, Hanneschite hat Säärkhoaf.....	61
Theo Griep, Ju Slacht in de Swoote Faan.....	62
Theo Griep, Di huljende Hund.....	63
Theo Griep, Smit Hämken un ju Schoule.....	64
Pyt Kramer, In fonologyske ramp	65
Seelter Materioal ut dän Ätterläit fon Ehrentraut (mäd 2 Musikbleede).....	75

Sälwenferlaach P. Kramer, De Tsjerne 17, 8454KW MILDAAM NL

UUR DIT BOUK

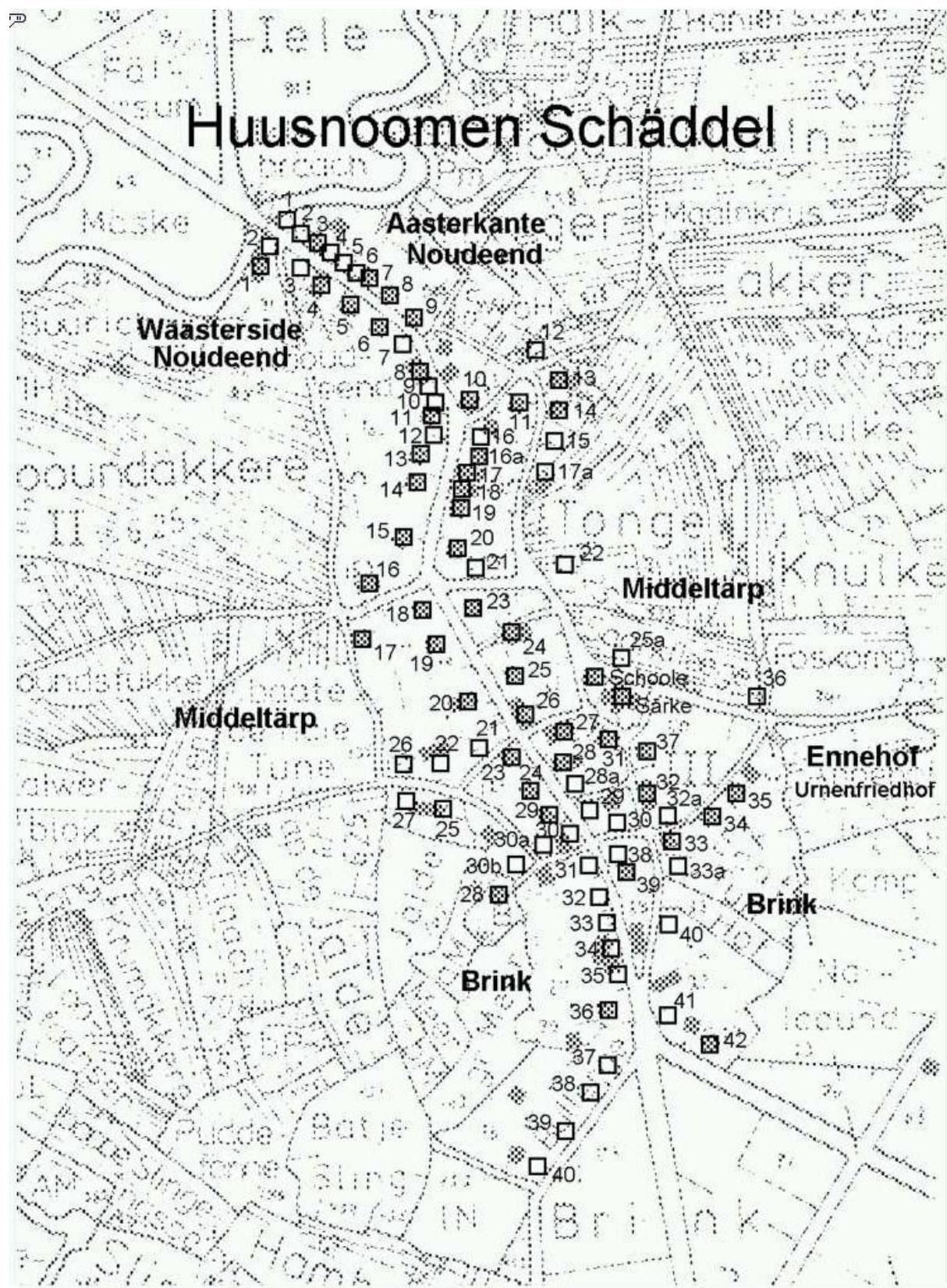
In Seelterlound rakt dät fuul Ljude mäd dänsälge Foarnoome un Familiennoome. Filicht deerum hääbe sik doo **Huusnoomen** heelden, doo Theo Griep¹⁾ mäd Hälpe fon fuul uur Seelter sammeld häd un doo hier nu touhoopedrain sunt. Dit interessante Huusnoomensystem, wier uk fuul uurs utstuurwene Foarnoomenoun bewoard wuden sunt, fertjoont naiere Unnersäikenge ur sien Äntstoundenge, Fertwigengen un Ferknättengen. Doo Noomenriemsele un doo Fertälster mäd Noomen bildje dän Uurgong tou ju Sproake. (S. 5-64).

Ju seelter Sproake **unnerschat Luude** as [o:] un [ou], doo in doo Noabersproaken as een Phonem betrachtet wäide. In dät Stuk *In fonologyske ramp* wäd fersoacht ju Uurseeke deerfon tou fienden. (S. 65-74).

In 1992 sunt in dät Mariengymnasium in Jever nit eer drukte Hondschrifte fuunen fon Heinrich Georg **Ehrentraut** (1798-1866). Dät maaste honnelde sik um ju Wangerooger Sproake un is foar n poor Jier häärutroat wuden²⁾. Man deerbi foont sik uk **seelter Materioal** uur historiske un sproakelke Seeken, wät wi hier reeke. Apfaalen däd Pestoor Manegold sien filicht nit unpartäiiske man daach iengungende Beschriuenge fon ju jammerlike Loage ätter dän trütichjierigen Kriech. (S. 75-106).

Pyt Kramer.

1. Uur Oarbaiden fon Theo Griep ur Schäddeler Noomen un Ljude:
Di Pastoor un die Scheper, *Oldenburger Münsterland* 1988, S. 198-205.
Tall Teeder un Hüntel Ällert, *Oldenburger Münsterland* 1994, S. 235-237.
2. H.G. Ehrentraut, "*Mittheilungen aus der Sprache der Wangeroger*", besoarge fan A.P. Versloot.
Ljouwert (Fryske Akademy) 1996, ISBN 90-6171-834-1, xcvi + 649 S.

Th. Griep,

Oolde Seelter Nomen.

Tofoarne hiede älke Huusholgene in't Seelterlound iewenske dän standesamtliche Nome ok un ainen seeltersken Nome. Iek häbe fersocht, sowiet as dät mugelk was, düsse oolde Nomen aal aptoschriewen. Foar älke Tärp hiede iek Hälperc funden, do mi därbi holpen häbe. So was foar Utände Kurt Niemeyer, foar Romelse Theodor Crone un Hans Lukas, un foar Schäddel Wenke Minikus, do düftig mee holpen häbe. Där sünt somär foar Utände 104, foar Romelse 92, un foar Schäddel 143 Nomen funden un apschriewen wuden. Dät Üpperste was do oolde Nomen to finden un ap't Papier fäst to hoolden. Of do nu al funden sünt? Dät kon wäse dät di eene of uur ferjeeten is.

Rakt man sik där nu mär ou, dan wät man gau fersocht, do Nomen to tjüden. - Wier kume do här, wo, un wanner, sünt do apkemen. Dät is goarnt so licht härut to finden wäil fon ooldshär nit ful därfon apschriewen un bikant is. Do Alsten un eenzigsten urkundlichen Unnerlagen sünt in't Staatsarchiv Oldenburg. Dät sünt Stjuurliesten, do in dät Jiehr 1473 onfangt sünt. Där sünt do Nomen fon do Ljüde apschriewen do to ju Tied all Stjuren bitaalje mosten. Dät rate anfangs noch min fääststoudende Nomen, morere sünt - so as Elske of Aljet - mär dän Foarnome binamt. Man kude eenfach dän Nome anderje of eenfach uursaan onnieme. So sünt ätter mien Taxode eenige Huusnomen ut dän Foarnome fon dän Babe entsteen, so as ut Heinrich wude Hinrichs of Hayens, ut Gerd wude Gerdes, Remmer wude Remmers, ut Harm wude Harms.

Uk hongje wul ful Noomen mäd dän Beruf touhoope. Wät doo fröier wul däin hääbe as wät se maaket hääbe, soo as Post Gerd. Di hiede mäd de Post wät tou dwoon, di ron Post. Of Kuper Jan, dät waas sicher fröier moal un Kuper weesen. Of Slaachter sin, dät kumt fon slaachtjen. Di was Huusslaachter un hied deerum dän Noome Slaachersin krigen. [B189].

Dach je fääre man düsse Liesten ferfulget, un je jünger do wäide, je moor entstounde fääste un echte Familiennomen. As dan ätter dän trietichjierge Krieg, in älke Tärp doo Särkenbouke (Dööp-, Hilk- un Stierweliesten) - do fon do Pastore ap Rägel heelden wude mosten - apkomen, do hiede moor of minder älke Huusholgene un fäästen Nome. Man kude aber immer noch sin Nome anderje un uurs an Nome onnieme. So staand ap en Steede schriewen:

18.8.1853. Heute wird der Name Wilhelm Büter (Küsterei-helfer) in den namen Wilhelm Wilms umgeändert. Do hiet hie nit moor Büter, do was dät Wilms.

Sowät was al foarbie as fon dän Stoot 1870 dät Standesamt insät wude. Do kreeg älk un fääststoudenden standesamtlichen Nome. Dach do fon ooldshär seeltersken Binomen häbe sik, to 'n groten Deel, tomins bi dät Aientärpsfoulk, heelden.

Eenige gans snürrige Nomen rakt dät därbi. So hiet där een Manske Bounermaräike. Ju schäll Hiere ap e Kop häiwet häbe - struf liekapstoudent wai un wier as un Heedebouner, somär kreeg ju dän Nome - Bounermaräike.

- Of Schaphaye - wäil Haye in un Irsenbaan-wain woонde un di fonne Fierte as sun Schap liet, hiet hie Schaphaye.

- Hookgräitje - ju woонde ap un litjen Timpe ap un Hook; doo kreeg ju dän Nome Hookgräitje.

Man mai därt erkanne, dät ful Nomen dach un Betjüdenge häbe, un troch irgendwakke

Umstände entsteen sünt. Dät rakt moor sukke snürrige Nomen, do aan allemäts tou'n Lachjen
brange, dach man kon un schäl do nit al utnonder plükje.
Een of uur mai t noch wul reeke die moor därtou weet, un dät was fröi wän moor därto
festheelden wude.

Th. Griep,

Dät oolde Tärp Schäddel

Wan oolde Ljüde is eenmoal apkiekje kudene un dan moal en Goang truch 't Tärp makeden, iek leeuwe, jo häuwen do Hounde boppe dän Kop touhope un kwieden dan: "Wie kanne Schäddel nit wier. Dät is uus Tärp ja goar nit." Wan man aber in dät Schäddeler Särkenbouk kikt, wier en Lieste fon alle Huuse oanstaant, so as jo de Riege ätter an de Straite biloangs steen häbbe, dan kon man dät ferstounde. Do Buurskuppen uum 't Tärp tou häd et foar dän grote Bound nit raat. Do Ljüde wieren aal bienonner deelkrepen. Do Huuse studen fuul tou ticht apnonner, un deertruch baddenden bie dän grote Bound an dän 26. August 1821 sogenuntwintich Huuse ou. Fon düsse sogenuntwintich oubaddende Huuse dorsten dan up ju Stede in 't Tärp bloot twelich Huuse wier apbaud wäide. Foar do uur füftien Oubaddenden hiede man Ploatsen up dän Barenbierich uutmeten. Deer schuul Näischäddel uut wäide. Do maaste wülen deer aber nit wai, wäil dät twoounhoolge Ure Gungens wied fon Schäddel wäch was.

Deerapwai wuden foar 't Tärp ätter Sedelsbierich addeel morere Ploatsen uutmeten, un deer äntstude dan ju eerste Buurskup _ ju Buurskup Näiwal. Wan man nu ju Lieste uut dät Särkenbouk ätterkikt, dan kon man deeran sjo, wier do Huuse fon do Huushollenge steen häbbe. Iek häbbe nu düsse Lieste so ouschriewen as ju in 't Särkenbouk staant. Die eerste Nome is ofters die seelter Nome, so as do dälich noch ful in Gebruuk sünt. Die twäide Nome is ofters die Foarnome, un dan kume do Nomen, do wikseld wuden sünt _ mintwain truch Ienhilkjen, Ferkoopjen of Wächluken.

Toueerst noch sun litjen Begjucht foarap uur Pastoor Schulte.

Ju Noomenlieste soowät ut dät Jier achtienhunnert un twintich - dät oolde Täärp Schäddel - här Pastoor Schulte apschriewen. Pastoor Schulte koom fon Utände. Hie was fon achtienhunnert fieuw un njuugentich bit njuugentien hunnert Fikaar in Schäddel. As Pastoor Dumster stuurwen was wud hie in dät Jier njuugentien hunnert un twintich uk Pastoor in Schäddel, wier hie dan bit tou sin Dood in dät Jier njuugentien hunnert un fjautich blieuwen is.

As junge Fikaar was hie ätter Schäddel keemen um Pastoor Dumster die je oold un gjucht gebräkkelk wuden was tou hälpen. Pastoor Dumster koom uk fon Utänne un soomär wieren tou ju Tied twäin Seelterske Pastoore in Schäddel. In ju Fikaarstied - fon achtien hunnert fieuw un njuugentich bit njuugentien hunnert här Schulte dät Schäddeler Tärp mäd doo Huuse, Maanskene un Ljüde sicher goud kennen leerd. Hie staalde achtien hunnert un acht en

njuugentich dän Konzumfereen ap e Beene, soo dät hie ful unner doo Ljüde koom. Deertou heerden tou ju Tied bolde goarneen fraamde Ljüde in t Tärp - hie hiede dät ja aal soo moor of minner bloot mäd aaintärps Fuulk tou dwoon. Uk kuude hie sik fon allere Ljüde beräide un uk fertälle läite, wier hie uk ful Gebruuk fon maakede.

Hie maakede bold älke Däi of älke Ieuwende un Gong truch t Tärp of uk truch doo Buurskuppen. Deertruch hied hie sik un groote Wietenskup toulaid. Hie baalde ful dan mäd doo Ljüde, soodät hie deerum in e Loage was soo een Noomenslieste fon dät Schäddeler Tärp soogoar um hunnert Jiere eer - fon achtien hunnert un twintich, dät was uk noch foar dän groote Bound - gjucht äffen un genau aptoustallen. Wän ik düsse Lieste ättergunge un mie soo ap mien Bäidenstied tourääch besinne, dan mout iek kweede, dät Pastoor Schulte dät goud waikriegen här.

Wän wi fröier mäd uus Oolden un uk mäd Fründe an doo loange Winterieuwende an t eepene Fjuur sieten, dan wude deer oafers Huuse ferrät. Dät ging dan soo: aan fon doo Meeräidere moast un Huushollenge mär aal doo deer tou heerden apnamme. Dät ging dan soo mintwän as: Bääsjebaabe un n Käärel un n Wieuw un tjoo Bäidene. Dät was dan een Huushollenge. Un dan moosten doo Uur räide, in wät foar n Huus düsse Huushollenge dan woonde. Deertruch leerden wi as Bäidene al ful Maanskene kannen, man uk doo Huuse, wier joo dan woonjen dieden.

Uk häd Pastoor Schulte uurs noch ful apschrieuwen. Aal wät et soo raate in t Tärp un wät hie foar wichtich heeld, här hie in dät Loagerbouk schrieuwen, oafers grattere Begjuchte. Man uk ful wier die bloot un poor Satse uur schrift. Wan hie unnerwains weesen is un deer is him wät apfaalen, dan häd hi dät gau in dät Bouk schrieuwen. Dät sünt dan ooft bloot aan twän träi Satse. Un man mout sik deer ful toutaanke. Un hie häd dät dan einfach waischrieuwen in dät Bouk, wier Plats was. Alsoo deertruch is him dät wät truchnonner keemen. Man dät Bouk, soo as t foar mie läit, is dät un groote Beriekerenge un soo as ik uk aal doo oolde Ljüde noch kanne, kon ik deer eeintlik ful ut aarbaie un ful mär ounfange. Wan äters jungere Ljüde noch deer sünt doo dät leese, wier Pastoor Schulte uur schrieuwen här, doo bän iek bong, doo konnen deer nit fuul mäd wäide.

Schulte was n gouden Pastoor un hie här ful Aarbaid däin un sik ful Moite raat. Un iek meene, wi mouten deeruum Pastoor Schulte gjucht tonkboar weese, dät hi sik deerfoar su fuul Tied nuumen här un dät hi der uk sooful Fliet un sooful Moite mäd maaked här. Foar us is dät - meene ik - un wäidfullet Bouk.

Nu dän Begjucht uur doo seelterske Noomen. Ik wül oanfange mäd ju numerierte Lieste, wierbi doo Numere in ju Koarte oundrain sünt. In doo maste Falle häd Pastoor Schulte dän seelterske Noome toueerst schrieuwen un dan deer bäätien dän standesamtliche Noome. Man hie häd un poor uursume traald. Of hie deer nit soo genau op aachtet här dät weet ik nit, man iek wül et wul soo waitralle, dät wi allereerst doo seelterske Noomen nieme un dan deerbääte doo standesamtliche Noomen. Iek fange oan ap ju Wästersiede ap e Noudeend.

Sä spel Schäddel

Doo Noomen sunt sammeld fon Theo Griep mäd Hälpe fon Wenke Minikus ap Gruund fon doo Aptekengen fon Pastoor Schulte. Tou fergliken sunt uk doo Liesten fon Herman Ahlrichs (USA) in *Seelter Trjoue* 5.3.10-11 un 5.4.10-11 (1970). Ju Bäätergruunde fon doo Koarten äntstamt mien Oarbaid *Lound un Noomen (Die saterfriesischen Orts- und Flurnamen in der Landschaft)*, 1994, [Text un Atlas] un rakt alsoo ju Loage um 1840.

In dät Foulgjende sunt doo kursiverte Texte uurnuumen fon Aptekengen fon Pastoor Schulte in dät Säärkenbouk fon Schäddel. Doo uur Texte sunt ouschriuen fon fon Theo Griep ap Kassette B183 apnummene Kommentare. Ju Utsproake is touföiged in phonetiske Schrift. PK.

Liste lt. Kirchenbuch; (*Lagebuch 1778 der Kirche*)

Frühere Häuserreihe ca. 1820 und später

A. Westseite von Norden bis Süden Nordend

Huusnomen	Standesamtl. Nomen	Text ätter B183.
1 Fennens =	Borgmann, Schürmann [fɛn:s]	Dät hiet ap seeltersk Fennens [fɛn:s] [Huusnoome HN] un standesamtlich [SN] Borgmann. Dan staant deer bääte Schürmann. Dät kumt deerfon, wail achtinhunnert un soogentich - soo um ju Tid, genau um t Jier kon ik et nit kweede - is ju ganse Familje Borgmann, soo as se was, in t ganse Geheel, ätter Amerikoa wai leeken. Un dan häd achtinhunnert un säks un soogentich un Schürmann ['sxyəman] fon Loorp dät ganse Wierk kooped.
2	Hüntelmann = Meinert (Neuscharrel)	Hüntelmann [Hɒntəlmən], Mainerts. Di is ätter dän groote Bound ätter Näischäddel wai leeken, wier t däälich noch Hüntelmanns rakt. Tou Hüntelmann häb ik naan seelterske Noome.
3	Ewers (Evers) Witke Brands, Meyer, Schlangen	Ewers [e:vərs] häd wul di eerste heeten, Evers Witke. Dan is deer n Brands [bran:s] ap keemen un dan n Meyer ['maiər]. Un toulääst was deer n Schlangen [slaj:] appe. Wier Ewers häärkume un uk düsse Witke of Brands kon ik uk nit kweede, aber wier di Schlangen nu toulääst ap woond häd deer is nu däälich ju Autowerkstatt fon Heinrich Meyer.
4 Brans Gers (Heselberg)		[bra:ns γeəs]
	Schmitts [smɪts] heete doo mär standesamtliche Noome. Düsse Brans Gers, doo sünt 1835 ätter Heeselbierg leeken un häbbe deer as erste ätter dän Bound un ätter ju Meentedeeleenge sik waibaud. Dät rakt tjoo Familjen Brands in Schäddel. Düt dät is Brans Gers. Dan kumt dät Middeltäärp gliks noch mär Rücks Brans ['rφxs bra:ns]. Un dan ap e Brink woont noch Siuers Brans [sywəs brans]. Deer mout man mäd	

appasje. Ik häb eenmoal doo Foaroolden ätterkiked foar Brans Siuers, dät man dät mäd doo uur Brands nit ferwikselt.

5 Foulkens (Heselberg)

[folkəns]

Doo sünt uk soowät um 1835 ätter Heeselsbierg leeken. Foulkens heete mäd dän standesamtliche Noome Wilkens. Düsse Wilkens deer sünt tjoo Wuchter in Huus weesen un träi Wänte. Twäin fon düsse Wänte sünt ätter Amerikoa leeken un doo Wuchtere uk. Ik leeue twoo. Un di eene Wänt di schul dan hier in Huus blyue, un di fermelörde deertruch, dät hi bi t Jierwe-ousmiten truch t Boolkgat faalen un ap e Taale faalen is un deerbi tou Doode keemen is. Doo was deer bloos noch een Wucht in Huus, un doo is deer n Aksin (Fugel) [a:k'sin, 'fu:γəl] ienhilked.

5a Ummen, Groteharms. Heselberg

[om:]

Düsse Ummen, doo sünt ätter Heeselbirch leeken un doo Ljüde heete däälich noch Grotharms [gro:t'ha:ms]. Grotharms is an un foar sik di seelter Noome, soodät Pastoor Schulte dät filicht ferwikseld häd.

6 Stengels =

Hanekamp

[stɛŋəls]

Doo Hanekamps hääbe faardäm in e Houk woond. Deer wieren soogen Wänte in Huus. Di Alste look ätter e Knülke wai, ätter Hinsin. Un träi fon doo siedelden in Färmesound, di Eine ätter Schipperjan un di Uur ätter Tieken un di Trääde ätter Laing.

Aan look ätter e Loanghorst Isk un dät wieren Loute sin, däälich Hans Schnabel. Aan siedelde ätter Näiwal an, dät is dan Tammens, un aan look in t Tärp , dät is ju Numer 6, alsoo Stengels.

7 Bouels = Hero (Hieronymus) Dierks (Fermesand)

[bu:ls]

Dät is Bouls Hero. Düsse Bouls Hero [bu:ls 'heəro:] di is ätter Färmesount wai leeken, ätter dän Bround un ätter dät Deelen fon e Meente. Stengels hieden ap Färmesound n Faan un düsse Bouls Hero, di woonde deer fout an Stengels. Un doo häd hi ap Färmesount n Faan fon Stengels krigen, dan kudene Stengels dän Huusplats fon Bouls uurnieme.

8 Palte Klaus (Neuscharrer)

[paltə 'klɔ:s]

Di hat uk noch uurs, ik leeue, di hat Paltens. Doo sünt uk ätter Näischäddel leeken. Un ik weet nit, of doo uk n uursen standesamtliche Noome häbbe.

9 Tobejans

(Jan Thoben) Wilms, Amerika & Esens Thoben

[to:bə 'ja:ns]

Dät is Jan Tooben [jan 'to:bm]. Deer häd man dan wul Tobe Jans fon maaked. Is ätters n Wilms weesen un doo is Tobe Jans Jan [to:bə ja:nz 'jan] ätter Amerikoa leeken. Mäd n Esens, Thoben ['e:zəns, 'to.ubm]. Doo sünt uk ätter Amerikoa leeken.

10 Korls = Remmers = Deddens (neu)

[kɔ:rls]

Korls kweede wi deer däälich noch tou - mäd de standesamtliche Noome Remmers [rəmərs] is dät doomoals weesen. Un deer is dan n Deddens [dədns] fon Hollen ienhilked. Düsse Korls, doo sünt nu uk utsiedeld, un deer staat nu n grootet Huus.

11 Benke Lüppers = Wiltjes, Gehlenborg, Snidergerd, Lüppers heirate Ummens

[be:nkə 'lɒbərs]

Dät was Amänne Benke [am'ɛnə 'be:nkə]. Di woonde deer, wier däälich Snidergerd ['snidə ɣeərt] woont. Wiltjes [vʊltjəs]. Gehlenborg ['ge:lən-bɔəx] hiet di. Düsse Benke Lüppers je, di mout dät deer ferkooped häbbe. Un di is ätter Ummen wai hilked. Un Ummen sin doo woonje dan in t Middeltäärp. Un deer häd hi un Wirtschaft eepen maaked. Us Baabe un us Määme doo baalden immer noch fon Amänne Benke. Dät was ju Wirtschaft deer midde in t Tärp. Di hiede n Soal baud, wier dan uk Tjoater oun spield wude. Soo staat in t Särkenbouk, dät 1897 di Gesangfereen deer al tjoaterspield här.

12 Talle Hillen,

gekauft Warnke Lüppers, Backjans Warnke, Wenkesin [talə 'hɪlən]
Dät häbbe Wenkens kooped. Waantke staand där, wi kweede Wenkens [vəntkəns, vœntkəns], Wäntkens Lüppers. Lüppers dät is Wäntkens of Backjans Wenke ['bakjanz 'vəntkə]. Wenkesin [vəŋk'sin] dät is je deerunner schriuen. Talle Hillen (Tall Hillens), doo sünt ätter Bäätholt wai leeken un Wenkens Lüppers häbbe dät ja dan as t schient uk wul kooped. Doo heete Wenkesin un standesamtlich Lüppers.

13 Fokke Lüppers = Garrels = Dedde Borgmann = Vogt ['fɔ:kə 'lɒbərs]

Of doo tounonner heerd häbbe [tou 12], dät weet ik nit, un ik weet uk nit wier FokkeLüppers häärkumt. Aber di Huusnoome is immer noch deer, touminsten soo bi us allere Lüde. Deer is dan n Garrels ienhilked un dan n Dedde Borgmann [dədə 'bɔ:θymən]. Of di fon deer boppe keemen is, fon dän Nr. 1, dät kon ik uk nit kweede, aber tou min Tid was deer n Vogt oane. Un di Vogts [fo:xts] woont deer däälich noch oan.

14 Piesels (Neuscharrer) Hermes ['pi:zəls]

15 Kniljes Kornelius (Erbo?) Ake Fugel = Aksin / In Aksin Garten ['knɪljəs]

Doo häbbe as t schient Erbo ['ɛrbo:] heeten. Un deer is n Aake Fugel [a:kə 'fuyəl] ienhilked, Like Aksin [a:ksin] un deerum häbbe se dän Noome Aksin krigen.

16 Thobens (Amerika) Weg zum Esch + 1869 / Kannens Nebengarten ['to:bms]

Alsoo doo sünt uk ätter Amerikoa leeken. Doo häbbe woond an dän Wäi tou de Isk ien. Hi is wul 1869 stuurwen. Di häd woond in Kannens Nebengarten.

17 Haikens, Remmers, Schepemur Fugel (oben Neuwall) (Stratmann) [hɛikjs, haikjs]

Doo woondene an linker Kante fon dän Wäi di in e Isk ron. Deer is dan n Remmers [rəmərs] ienhilked un deerätter n Fugel. Düsse Fugel di is dan

in doo twintiger Jieren ätter boppe Näiwal waileeken. Boppe Loundweer soo namden wi dät.

Middeltärp

- 18 Kanne** ['kanə] Kannesin ['kanəsin] doo häbbe anschinend naan seelterske Noome heeued. Wi häbbe immer bloos kweeden: KanneHuus ['kanəhus] Un doo hieten uk Kanne.
- 19 Helmers Schulte** ['hɛlmərs] Deer kwieden wi immer Helmers ['hɛlmərs] tou. Helmers mäd seelterske Noome un mäd standesamtliche Noome Schulte ['sxoltə].
- 20 Auks Awick (früher näher am Esch)** [ɔuks] Deer häd Schulte dän standesamtliche Noome foarutsät, deer häd hi Awick ['a:vik] apschriuen. Aber di seelterske Noome is Auks [ɔuks]. Doo häbbe alsoo fröier tichter bi de Isk woond. Dät is di alste Noome in t Tärp. Di Noome Auks kumt ut Westfoalen un jält deer as Vorsteher fon n Tärp, alsoo aan di der wät moor is un wät moors foarstaalt. Willooh schrift dät 1495 n Knappe Garlike Awick dän Tjaande fon Loorp häiwed här. Alsoo doo is hi al in Schäddel weesen.
- 20a Briens = Klären wohnte Bätholt bei Karkhofs hinter Helmers hinter Auks Garten** [bri:ns] Doo hääbe deer bi Auks dan woond. Briens [bri:ns] hieten doo ap Seeltersk un Klären [klɛərn] mäd n standesamtliche Noome. Doo häbbe fröier wul bäät Holt woont, bi Karkhof [ka:khof]; un äters häbbe se woond in e Helmers Tun. In 'Auks Garten' häd Pastoor Schulte Auks schriuen [fgl. Nr.20].
- 21 Jüddewilkens Wilke Dirkes, heiratete Awick** [jɸrə 'wɸlkns] Jüddewilkens doo hieten fon fröier häär Dirks [diəks]. Alsoo mäd standesamtliche Noome: Dirks. Deer is dan soo um 1850 aan fon Auks ienhilked un doo hieden joo dän standesamtliche Noome Awick ['a:vix].
- 22 Betje Weits, im Garten am Weg. Weg zum Esch** [bɛtjə 'vɛits] Betjens ['bɛtjəns]. Betje Weits [bɛtjə 'vɛits]. In dän Tun an e Wai ätter de Isk wai. Doo sunt ätterdäm ätter Näiwal wai leeken.
- 23 Franzsin. Lucker aus Markhausen (Laing, Gerdes) Louts Aljest** ['fransin] Di Luker ['lukər] is je ut Markhuusen keemen. Foardäm häd deer n Laing ['lɔ:ŋɪŋ] woond un n Gerdes ['γeədəs]. Man häd deer n Louts - ap seeltersk hat dät wul Louts Aljest [louts 'a:ljəst] kweeden, Loutes Aljest. Dät was Laie Geert, Laing Gerdes.
- 24 Schmitte Schmiede ?** Deer was n Smitte. Franzsin Heinrich [fransin 'hainrix] un Franzsin Gerd

[fransiñ 'yeøt] dät wierne oolde Smiedelüde un hiedene deer an ju Haupsträite hiere Smitte. Düsse Smitte ju stude noch deer as ik Bäiden was un uk in doo tritiger Jiere noch. Doo mäd dän Krich is ju Smitte dan wul oubreeken wuden.

25 Meyers Awicks am Esch

Dan bääte ut woonden Meyers ['maiøs], Awicks ['a:viks]. Doo hieten wul Meyers. Woo doo bi dän Noome Meyers je keemen sünt, dät kon ik mi nit besinne. Obwool t di Noome Meyer ja bolde in alle Täärpe rakt. Aber uk deer is di Noome annerd wuden deertruch dät aan fon Auks deer uk ienhilked is. Alsoo dät is Meyers. Un di standesamtliche Noome is Awick.

26 Halve Stüvers Wilke = Fokken (Heselberg, Amerika) Garten am Esch

[halvø 'sty:vøz 'vulkø]
Halwe Stüvers häd hi wul mäd seelterske Noome heeten un mäd standesamtliche Noome heete doo Fokken. Fon düsse Fokken sien ['føkjø sin] sünt sun säks soogen Lüde ätter Amerikoa leeken. Doo sünt ja aal ap ju Lieste in Seelter Trjoue 5:3:10-12.

Halwers-Stüvers is fon e Isk ätter Heeselbierich leeken, deer wier däälich Nordjan woont. Di Nordjan häd him dät wul oukooped; di koom fon Näischäddel. Stüvers-Focken sunt dan ätter Seedelsbierich siedeld. Deer rakt et däälich noch Focken.

27 Hellmann ['hølman]

Hellmann was naan Seelter. Hi is as Köster fon Sevelten ätter Schäddel wai keemen. Bääte Meyers Huus ätter e Isk tou häd hi sik dan doo wul un näiet Huz baud. Un deer woont Hellmann bääte ap e Isk.

28 Borkens Borgmann Harm (zurück am Esch) [børkøns]

[bœøxman 'hërmən]. Doo woonje n bitjen touräach un dät Huus dät is fröier as t lät n Buurich weesen, n Steenhuz weesen. Wi kwieden deer Borkens [børkøns] tou, ap Seeltersk. Mäd standesamtliche Noome Borgmann. Of doo mäd dän Nummer 1 - Fennens Borgmann ['fæn:s bɔ:øymən] - wät tou dwoon häbbe of mäd dän oolde Borgmann ['boørxman, bœøxman], dät kon ik soo nit kweede.

Ik bän aber noch moal - as ik ätter ju Landwirtschaftschoule ging - fon Lantwirschafrat Schulte deerwai saand wuden ätter BorkeHuus [børkø'hus], ätter Borgmann. Un deer kud man dät noch genau sjoo, dät deer um Borgmann sin Huus n Sloot umetou ronnen häd, n grooten breeden Sloot. Un dan schul ik foar dän Schulte dän Plats outreede, woo groot di in dän Truchmeeter hiede. Un wän man dät soo fon fröier häär betrachtet - dät is nu truch ju Umlegung aal ume-annerd wuden - dan fon BorkeHuus deer ron n Sloot ründ umetou, di tou min Tid al ziemlich ticht was, aber dän man daach noch goud kanne kude un di n grooten Ferbiedengs-sloot hiede ätter de Äi wai. Di groote Borkesloot [børkø'slo:t], di was gans breed. Deer häbbe sicherlich litje Schiepe un Boote ap fiere kud, soodät düsse Mon - di Boarchman of di Buurchman - di deer woond

häd, Ferbiendenge mäd de Äi heeued häd.
Fout deer iuenske deer lait un Gruundstük - twäin träi Häktoar - mäd dän Fluurnoome de Sling. Man kwäd un fertält sik dät disse Fluurnoome Sling wät mäd Slingen tou swoon häd. Deer schäl dan di di Borgmann sien Gefangene fäästheelden hääbe. Düsse groote Ferbiendengssloot - di uk um Borkhuus umetou ron - tjüt deer ätter wai, dät deer toufaarne wuddelk n Buurich steen hääbe kon.

29 Tilkens = Büter an der Strasse ['tilkəns]

Tilkens mäd seelter Noome, mäd standesamtliche Noome Büter ['bytər].
Tilkens wieren Weewere un doo gulten in t Tärp as doo bääste Weewere.

30 Ammänes Deddens = Lübbbers [am'ɛn:s]

Wier nu Amänes woonje, deer woonden fröier Ummen un düsse Ummen doo sunt dan ätter Heeselbierz leeken. Ammäne Beenke [amɛnə 'be:nkə] di is deer bi Ummen ienhilked un häd dan deer n Wirtschaft maaked.

30a Hayens ['ha:jəns]

Di Hayens is ätter Näischäddel leeken. Foar dän häb ik uk naan seelterske Noome.

30b Bischoff (Neuscharrel) ['bɪskɔp]

Wi kwieden deer Biskop ['bɪskɔp] tou. Di is aaber uk ätter Näischäddel leeken. Di hat dälich noch Bischoff.

31 Borkens Jans = Janssen Lümke, Wessels, Meyer [bɔəkəñz 'jansin]

Borkens Jans häd di Pastoor apschriuen. Dät is di seelterske Noome. Wi kwieden immer Borkens Jansien [bɔəkəñz 'jansin]. Soo hieten doo. Deer was dan fröier un Jansen, en Lümke ['lømkə] un dan is deer n Wessels ienhilked un tou mien Bäidenstid was deer n Meyer oane, Borkens Jansien Meyer, soo kwieden wi deertou.

32 Bohner Mareike = Remmers Berndmeyer, Sedelsberg, Schürmann Kaufmann

['bɔunər mə'reikə]

Bouner Meräike ['bɔunər mə'reikə] mäd seelterske Noome, standesamtlich Remmers. Deer häd äters un Berndmeyer ['beərntmaiər] oan woond, doo is je Booner Meräike wul stuurwen. Un di Remmers ['rɛmərs, 'rœmərs] is ätter Seedelsbierg leeken. Un dan häd dät n Beernt Schürman koopet un tou mien Bäidenstid was Schürman deer al oane un di hied deer un grooten Kooploaden oane.

33 Elsen, Tobe Else in Aiegers Tun ['ɛlzən]

Dät wieren Elsen ['ɛlzən], Thobe Else [to:bə 'ɛlzə]. Di woonde in Aiegers [ɛi'γeəs] Tun. Di häd wul Elsen ap seeltersk heeten un mäd standesamtliche Noome wul Tooben. Soo lees ik dät deer ut.

34 Jan Wilms (Hüllen) Renke Gerd, Gerd Vogt, Schüdde, Wulfers, von Grönheim

[jan 'v^ulms]. Di is ätter de Häälne leeken, di Jan Wilms, Un dan is Renke Gerd [rɛŋkə 'yeət] der oan keemen. Gerd hiet ap Seeltersk Renkens ['rɛŋkjs] un ap standesamtlich Vogt [fo:xt]. Ätter düssen Vogt häd dät n Schüdde koopet. Di Schüdde ['sxφdə] di koom fon Swoonebierich un di häd dät wier ferkooped an n Wulfers Anton [volvərz 'anton]. Di Wulfers Anton koom fon Lööninge un äters häd dät n von Grönheim [fon grφ:n-heim] koopet. Di koom fon Lindern; di woont deer däälich noch aape, di häd deer n grooten Soal un soo wät der häär.

35 Garwers = Lübbbers. Griep Wilm (Lübbbers, Ummens) ['gɛrbərs]

Garwers, soo häd Pastoor Schulte dät schriuen. Wi kwieden deer aber immer Gärbers ['gɛrbərs]. Un in dät Huus deer bän ik gebooren. Dät Huus, dät was foardäm Gärbers un di schreeu sik dan standesamtlich Lübbbers, Hermann Lübbbers ['hɛəmañ 'lφbərs]. Un düsse Hermann Lübbbers, di hied un Tante fon use Määme. Un düsse Hermann Lübbbers mäd düsse Tante fon Müllers Huus doo hiedene neen Bäidene. Doo koom mien Määme deer wai as Äärwe un doo is min Baabe Wühlälm Griep deer oan hilked.

36 Renkens = Jakob Vogt [rɛŋkjs]

Us eerste Naaber, dät wieren Renkens [rɛŋkjs]. Dät was n Jookup Renkens mäd standesamtliche Noome Vogt [fo:xt].

37 Klären Jan = Wichmann [klφərn 'jan, 'klφərn]

Deer bäät ut, deer woonde Klören Jan [klφərn 'jan, 'klφərn]. Deerfaar hääbe deer Wichmans woond, doo sunt ätter Heeselbierch wai leeken.

38 Tamburs

Klären Harm = Helmers Garten (Langhorst) Stratmann, Klären Tun, Bruns: Gerd Hinnerk, Wilke (in Holland), Sedelsberg ['tambuəs]

Noch moal Klören, Klören Herm [klφərn 'hɛəm]. Di woonde in Helmers Tun, in Stratmann ['strɔ:tmoñ] sin Tun. Gerd Hinnerk un Wilke, doo häbbe in Seedelsbierch woond un di Gerd [yeət] un di Wilke [vilkə] sünt ätter Hollound leeken. Doo woonden in Groningen. Dät wieren Tamburs.

39 M ödde, gekauft Paterjan, Klären, Aigers M ödde [mœdə]

Dät häd un Poaterjan ['po:tər jan] koopet, mär de standesamtliche Noome uk Klären [kleərn]. Wi kwiden uk je immer noch fon Poaterjan; dät wül hi goarnt jädden heere, hi meende immer, dät was n Schäldnoome.

40 Butz,

Weinberg in Burrelge = Eende (Heselberg)[bots]

Dan as lääste Huus was deer bääte Butz [bots]. Di Pastoor häd deer Weinberg oan schriuen; dät kon uk aan Drukfailer fon e Tsaitunge weese, dan di hat Wimberg [vumbεəx]. Wi kweede deer Butz tou ap Seedelsbierch, aber di standesamtliche Noome was Wimberg.

B. Ostseite von Norden bis Süden (Nordend)

(alle saßen aufeinander)

1 Müllers Müller Dirk ['mflərs]

Müller, Dirk Müller [diək mflər]. Deer staant uk naan seelterske Noome bi. Wi naamden doo fröier immer Müllers ['mflərs]. Müllers Huus was dät.

2 Tüntel Stintje ['tɒntəls]

Tüntels. Wäl Tüntel Stintje ['tɒntəl stɪntjə] weesen is, dät weet ik nit, doo wierne tou mien Tid aal al utstuurwen.

3 Hüntel Stintje ['hɒntəls]

['hɒntəl stɪntjə]. Hüntels. Dätsälge.

4 Uters = Benkens, Wichmann (Bätholt) [udɔs]

Uders [udɔs] mäd seelterske Noome, Beenkens ['be:nkəns] mär standesamtliche Noome. Doo sünt ätter Bätholt wai leeken.

5 Dirksin + = Büter Klas (Heselberg) ['diəksin]

Dierkssien ['diəksin] mäd seelterske Noome. Mäd standesamtliche Noome Büter-Klaas ['bytə kla:s]. Doo sünt ätter Heeselbierg wai leeken.

6 Reinerssin = Büter, Pelster (Bätholt) ['rainərsin],

[rainərs sɪn 'bo:tjər]

Reinersin ['rainərsin] mäd seelterske Noome. Deer kwiden wi uk wul Reiners sin Bootjer [rainərs sɪn 'bo:tjər] tou. Dät kumt deerfon, wail di bit toulässt wai noch un Boot heeuwd här un ap de Äi deermäd fierd häd. Mär standesamtliche Noome Büter. Doo sünt uk deer wächleeken ätter Bätholt wai.

7 Luksin = Geesen, Meiners Luks aus Strücklingen, Grote, Teipen ['luksin]

Luksin ['luksin] hieten doo mäd seelterske Noome un mäd standesamtliche Noome Geesen [ge:zən]. Deer is äters wul moal Meiners ienhilked, Meiners Luks [mainərz 'luks] ut Utänne. Oaber doo sünt wul utstuurwen un doo häd dät sun Bakker Groote koopet, di hiet dan Bakker krichan ['bakər krlx'an]. Fon Bakker Chrisjan häd dät un H. Teipen kooped fon Longholte di deer däälich nog oun woont. Me kud uk noch genau ätterfuulgje, wier dät Huus steen häd, man nu is dät aal umebaud un lät alles uurs.

8 Schmitsin = Jan Bruns (Bätholt) (kaufte Upkens) aus Hollen, Bruns ['smitsin:]

Dät was Schmitsinen ['smitsin:']. Schmitsin ['smitsin] Seeltersk, Jan Bruhns [jan 'bru:ñs] ap standesamtliche Noome. Di is hier uk wäch leeken un is uk ätter Bätholt leeken. Wi kweede deer nu Schmitharm ['smɪtha:m] tou. Dän Bauplats unnerhielt ju Steede, ju häd der je Upkens ['opkəns] wul toukooped; upkens wieren Elsen ['ɛlzən] , "aus Hollen" staant deerbi. Bruhns dät kon k mi nit betaanke, aber Upkens, doo hääbe

dät kooped un doo woonje deer uk däälich je noch.

9 Upkens = Elsen = Müller, Upke Wülm sin Olerk nach Neuwall = Olerksin, Elsen
[opkə̃ns]

Dät is uk Upkens ['opkə̃ns]. Upkens häbbe doo seeltersk heeten un de standesamtliche Noome dan äters Elsen. In doo oolde Stjuurliesten stoant aan Heinrich Upkens oane; dät waas alsoo di oolde Noome. Di Elsen mout fon Roomelse keemen weese in is deer ienhilked. Wi kweede immer noch Elsensin ['ɛlzə̃nsin]; dät is uk Upkens.

Un düsse Elsen, deerfon is aan ätter Oalerksien [ɔ:lərksin, ɔ:lɪ̃ksin] leeken. Un doo is der bi Upkens un Müller wier ienhilked, Upke Müller [opkə 'mɸlər]. Un di Wülm sin Oalerk ['vɸlm sun ɔ:lərk] di is ätter Näiwal leeken un deer kwieden wi dan immer Oalrichsien tou.

10 Mesch (früher an Strasse) heiratete Kupers Hille (Zuppke kaufte Platz) = Lümke Jan

Mesk [mɛsk] häd fröier stump an de Sträite woond. Di hilkede Kupers Hille [kupərs 'hɪlə] un doo häbbe deer woond, wier Zuppke woonde, nu Slangen Theo sien Huus. Oaber dät häd di Mesk wul wier wäch däin un is dan färre bäätut leeken in Lümke Plakke.

11 Mödden (Mödde Harm) (kaufte Mesch) Klas, Hinne, Gerd, Heite, Sedelsberg
Bätholt, Fermesand ['mœdən]

Mödde Harm [mœdə 'ha:m] kwieden se deertou. Ju Plakke of dät Stük Lound häd Mesk kooped un deer is hi äters oanbaud. Di häd uk Kloas heeten. Kloas sin Hinne [klɔ:s sun 'hɪnə] un Geert Heite [γeət 'haitə], doo sünt aal ätter Seedelsbierch leeken of ätter Bääholt un uk ätter Färmesound.

12 Köken Lübbert = Ennen (beim Kreuz) Mesch Scheune [kœ:knj 'lɸbarts]

Köäkens ['kœ:kŋjs]. Köäken Lübberts [kœ:knj 'lɸbarts] mär seelterske Noome. Standesamtliche Noome: Ennen [ɛnən]. Doo häbbe deer wul bi t Krüs woond, bi t Mälkrüs mout dät je wul gans weesen häbbe. Wier Mesch sien Schäin däälich staant, deer häd dät Määlkrüs nit steen, dät Määlkrüs häd je ätter ju oolde Koarte je wäil räggels ut steen.

13 Kökens (Lümke Janssen)

(Mesch) (Heselberg) Wilke = Ennens, Kupers, Janssen, Werneke nach Neuwall, wo Tellmann[J.] Korls ist Jan, Wernke studierte. Harm Bätholt
[kœ:knj]

Dät is uk Köäkens. Dät is Lümke Jansen [lɸmkə 'jansən]. Mesk is deer je wul waileeken un düsse Köäkens, doo sünt ätter Heeselbierg leeken. Doo woonje deer däälich noch, Köäken Wilke [kœ:knj 'vulkə], Ennens.

Un Kupers Jansen [kupərs 'jansən]. Werneke, dät is Kuper Jans Wenke [kupə jans 'vənke]. Di is ätter Näiwal leeken, deer wier Koarls Tälman woонde. Dät is di Kupers Wenke, di uk ju Meente mee deeld häd as Loundmeeter, as Hilfsgeometer. Uur him schrift Theo Griep: Kupers Wänke un die Londrai, *Oldenburger Münsterland 1991*, S. 228-

- 14 Louts = Helmerichs Deddens Neuscharrel** [louts]
 Doo häbbe seeltersk wul Louts [louts] heeten un standesamtlich Helmerichs ['helmərixs]. Äters is deer wul n Däddens ienhilked. Doo sünt ätter Näischäddel leeken.
- 15 Butz Schmidt = Wilke Wimberg (Strücklingen)** [bots 'smɪt]
 Dät Butz Schmitt deer woonde, dät weet ik noch goud, un uk dät Uusen immer fon Butz Schmitt sien Huus baalen dieden. Deer was n Wimberg oane fon Utänne un tou mien Bäidenstid woonde deer n Tebben oane. Tebben di hied Butz Schmittsien kriegen, was bi Butz Schmitts ienhilked. Un doo sünt deer aber uk wächleeken ätter de Longhorst wai.
- 16 Brands + 1880 = Bothen = Block + 1910**
 [bra:ns, brans]. Dät is een fon doo Brands, wät ik al eer kweeden häbbe [A.4]. Düsse Brands is 1880 wul stuurwen un doo is deer n Bothen [bo:tən] ienhilked fon Äit. Un di is uk ja wul utstuurwen un doo Bäidene, doo Wänte sünt aal ätter Amerikoa leeken. Un deer is n Blok ienhilked. Dät was Brands Harm [bra:ns 'ha:m].
- 16a Alkens, Meyer, Sedelsberg** [ɔ:lkŋs]
 Dät is Oalkens [ɔ:lkŋs]. Oalke Maier ['ɔ:lkə 'maiər]. Alkens häd Pastoor schriuen,aaber wi kweede immer Oalkens. Un Oalkens is däd däälich noch.
- 17 Telms Tellmann (Klären)** [tɛlms]
 Tellmann häbbe doo häbbe wul mäd seelterske Noome Telms heeten. Di is wul oulaidet wuden fon dän Noome Tellmann.
- 17a Hisse Elske = Bohlsen + Hisse (Hanne und Püntjens Mutter am Eschweg)**
 [hɪsə 'ɛlskə].
 Dät is Bohlsen [bo:lzən]. Doo sünt aber utstuurwen. Püntjens ['pɸntjəñs] doo woonden an dän Iskwai.
- 18 Helmers = Ummen = Balgenort = Kinkeljan, Hanekamp + 1929.** ['helmərs, om:]
 Ju Familie Ummen ju mout gans groot weesen häbbe, wail doo sitte in moorere Huuse. Äters is deer un Balgenort ienhilked, Balgenort Klingeljan ['balγənɔ̃t̪ 'klɪŋəlja:n]. Un Klingeljan dät was äters Hanekamp.
- 19 Parks (Dominikus Garrels aus Fokke Lübbbers heiratete Mette Parks) Hisjans Lübbbers Block. Büter = Backjans sehr reich. 30 Fuder Heu 1800** [pa:ks].
 Dominikus Garrels di is ut FokkeLübbbers Huus keemen. Di is ferhilked mäd Mette Parks. Hisjans ['htsjans] is Lübbbers. Hisjans Lübbbers Blok of Büter. Deer is seelterske Noome Bakjans ['bakjañs] un doo hääbe dän standesamtliche Noome Büter.
- 20 Püntjens = Hanekamp = Wichmann heiratete Warnkens** ['pɸntjəñz]
 Di häd dän seelterske Noome Püntjens ['pɸntjəñz], di is däälig nog deer. Dät schäl deerfon häärstamme dät joo fröier immer n Pünkte heeuet häbbe.

Soo is mi moal fertäält wuden. Seeltersk Püntjes un doo häbbe dan Hane-kamp heeten. Un dan äters wier moal Wichmann ['vixmən] ienhilked. un dan is deer n Warnkens ienhilked. Däälich is di Noome Warnkens ['va:nkəns] deer nog appe.

21 Rucks Brans. *Gehlenborg* [røkz 'bra:ñs]
Rucks Braans [røkz 'bra:ñs]. Gehlenborg [gø:lønbøøx] hat ti.

22 Vollers = Deddens (Vollers Drift = Weg zum Esch) Neuwall, Bartels ['følərs]
Follers hieten Däddens. Un deer was uk n Follers Drift [følørz 'drøft], dät was n Wai ätter de Isk wai. Un Follers, düsse Däddens, doo Wänte sünt ätter Amerikoa leeken un Follers Kristiene ['krts'ti:nø], deer is noch n Bartels ['ba:tøls] wier ienhilked. Doo sünt dan fon deer wächleeken ätter Näiwal wai.

MIDDELTÄRP

23 Kops = Tameling (Amerika) Gemeindehaus [ko:ps]
Kops [ko:ps] mär e seelterske Noome, Tameling ['ta:møluŋx] mär e standesamtliche Noome. Doo sünt uk mär hiere ganse Familie ätter Amerikoa leeken. Doo häbbe in dät Gemainde Huus, alsoo in dät Müllerhuus mee oan woond.

24 Aisjans, Tantjens, aus Tobejans Hans. Thoben ['aisjañs]
Doo häbbe dan ap seeltersk Aisjans ['aisjañs] heeten un mäd standesamtliche Noome Thoben. Thoben Jans ['to:bm 'jans], Tantjens ['tantjøns].

25 Benke Wilms *(Büter verändert)* [bøk'wølms].
Benke Wilms häd Pastoor Schulte schriuen. Doo hietene ap seelters tou us Tid uurs; wi kwieden immer Bekwülms [bøk'wølms]. Mäd dän standesamtliche Noome hieten doo Wilms. Dät is wul di oolde Wilms weesen, wier Hoche fon schrift, di him deer soo fuul fertälle kud här. Doo sunt in doo fjautiger Jieren utstuurwen.

25a Konrad Oldiges 1866, Christian Schürmann 1897
Konrad Oldiges [konrat 'ɔuliγøs] bit 1866. Doo häd dät un Christian Schürmann kooped. Wier di Olliges bliuen is, weet ik nit, ju ganse Familie is ut de Tjuugen. Schürmanns Christian [sxyømañs 'krøstian], di hied där n grooten Kooploaden oane.

26 Haiens Jan, Oldiges 1828 (Amerika) Grote 1866 Kirchweg. Auks Anstine kaufte es für ihren Bruder ['ha:jøñz 'jan]
Haiens Jan ['ha:jøñz 'jan], Oldiges. Alsoo di schäl je al 1828 ätter Amerikoa leeken weeze. Un deer is n Grote oan leeken. Düsse doo häbbe hier foar an e Sträite, an e Särkensträite woond. Deer was Grootsin Krischan ['yro:tslñ 'krø:jan] oane.

27 Geders = Wessels (von Esterwegen) Janssen Olliges ['geødøs]

Dät was seelterske Noome Geders ['giədəs, 'geədəs], standesamtliche Noome Jansen Olliges. Foardäm was et Wessels ['vɛsəls]. Di Jansen Olliges is fon Ästerweede keemen. Di is hier ienhilked.

28 Memens = Classen ['mɛim:s]
Ju oolde Familie mäd dän seelterske Noome Memens ['mɛim:s] un standesamtliche Noome Claßen ['kla:sən].

28a Kiep (früher Auens. neben Memens) ['çuəñs]
[kip]. Doo häbbe Auens ['çuəñs] heeten. Doo häbbe iuenske Memens woond un gans ädder al is in Schäddel n Köster Kiep weesen.

29 Warnke Jan (Langhorst, 1836 weggezogen.) Wenke = Thoben, neben Pastor, Wenkens ['vɛnke jan]
Warnke Jan häd wi uk nit kweeden, wi häbbe immer Wenke Jan ['vɛnke jan] kweeden un doo heete däälich noch Wenkens ['vɛntkəns]. Doo woonden fröier iuenske de Pastoor. Wenkens - Thoben [to:bm] sünt 1836 ätter de Longhoarst wai leeken.

30 Alte Pastorat
Düsse oolde Pasteroat is 1920 deer oubreeken wuden un is nu ap ju uur Steede ticht an e Särke waibaud wuden.

31 Büterjans = Waten neben Kirchhof (Schillup) ['bytəjans]
Büterjans ['bytəjans] mäd seelterske Noome, mäd standesamtliche Noome Waten [va:tən]. Doo woondene diräkt iuenske de Särke un doo sünt 1903 ätter de Schillup leeken.

32 Fockens = Griep vom Weg ['fɔkəns]
Fokkens ['fɔkəns, fɔkŋs] mäd seelterske Noome, Griep [grip] mär standesamtliche Noome, an dän litje Wai.

32a Harms = Kamers, Neuscharrel ['kɔ:məs]
Soo ätter Pastoor Schulte. Man di seelterske Noome was Koamers ['kɔ:məs] un di standesamtliche Noome was Harms [ha:ms]. Doo sünt uk ätter Näischäddel leeken ätter dän groote Bound. Un deer wier doo wai leeken sünt, deer sünt nu gans fraamde Lüde oane, doo sünt soogoar fon Dwergte deerwai keemen. Aber, tou dät oolde Huus deer kweede ze däälich noch tou fon Koamers.

33 Gesieners = Schmits [ge:'zinərs].
Mäd standesamtliche Noome Schmits [smɪts]. Gesieners wieren grote Timmerljude.

33a Büter Eilers in Schmits Garten = Neuscharrel
[bytər 'ailərs]
Ailers, Büter. Büter Ailers [bytər 'ailərs]. Doo hääbe in Gesieners Tun [ge:'zinərs 'tun] woond. Un doo sünt ätter Näischäddel leeken. Of doo uk n seelter Noome heeued häbbe, dät kon ik soo goarnt kweede.

- 34 Tamme Jansin Hinne zum Bahndamm (Knülke) am Nebenweg** [tamə 'jansin]
 Tamme Jansin [tamə 'jansin]. Tamme Jaan sin Hinne [tamə 'ja:n̩sin 'h̩n̩ə]. Doo hietene seeltersk Tammens ['tam:s] of uk Tamme Jan sin Hinne [tamə 'jan s̩n̩ 'h̩n̩ə]. Un doo hieten ap standesamtlich Hanekamp. Doo sünt ätter de Knülke wai leeken.
- 35 Fürs, Vuirs = Meyer am Bahndamm, beim Kreuz + Inne Huk, Hook** [fyəs]
 Doo hietene Füürs [fyəs] ap seeltersk un di standesamtliche Noome was Meyer ['maiər]. Doo sunt deer ut stuurwen, is aan doodgeen un doodkeemen. Doo sünt deer bloos noch twoo Wuchtere weesen. Dät eene Wucht is ätter Memens [meim:z] [28] leeken, dät uur ätter Auks [20]. Doo häbbe sik ju Steede doo apdeeld.
- 36 Teckers = Lüchtenborg (Sedelsberg, Jan Bahn in Pastors Garten** [təkərs]
 Täkkers [təkərs, 'təkəs] doo hieten dan wul mäd standesamtliche Noome Lüchtenborg ['l̩fxtnbɔəx]. Düsse sünt ätter Seedelsbierich leeken un sünt mee fon doo eersten Siedlere ap Seedelsbierich weezen. Doo häbbe hier bääte Pastoors Tun woond.
- 37 Bruns Wilke = Neue Pastorat**
 Dät was un Bruns [bru:ns], Bruns Wilke [bru:ñz 'vulkə]. Of di uk n seelterske Noome heeued häd, dät is mi nit bekaand. Uk in doo Räimsele deer sünd Bruns uk mee oane: Bruuns Gesmak. Aber dan hat et färre Fokke Tabak. Deer is di seelterske Noome, oaber deer häbbe Bruns uk naan seelterske Noome. Doo muugen deerum wul naan seelterske Noome heeued häbbe.
- 38 Aiegers = Hinrichs an Strasse; Frau Aie & Gerd** [e.i'geəs]
 [e.i'geəs, e.i'γeəs], Aiegeers Hinrichs [e.i'geəs 'hunrixs]. Doo häbbe dan wier an de Hauptsträite woont. Ju Frau is n Aiae ['a:iə] weesen un deer is n Gerd ounhilked, deer häbbe ze Aiegers [a:iə'geəs] fon maaked. Dät is wul al soo äntsteen as doo Noomen apsteen sünt, dän doo Noomen sünt ja hauptsächlich toueerst fäststoundende Noomen ap 1850 weesen.
- 39 Lümkens = Janßen Molkerei + Oldiges (Klug)** ['l̩fmkəns]
 An Aiegers koomen dan Lümkens. Doo hieten seeltersk Lümkens ['l̩fmkəns] un ap standesamtlig Janßen ['jansən]. Düsse Janßen, dät was Lümke Wülm [l̩fmkə 'v̩flm]. Dät was en gouden klounken Käärl un uk n goudmöödigen Käärl. Di hied dän Binoome fon "Egyptische Josef" [e:γ̩ptisʃə 'jo:zɛf]. un di häd n Masse foar t Tärp Schäddel däin. Hi häd uk n Molkeräi deerwai baut, dät häd hi ap sien Loundstük apsät. Un doo hied hi deer je n Maierist oane, di hiet Olliges, un di Olliges di koom fon Ästerweede.
- 40 Sievers Siuers = Burs = Brands** ['siwəs]
 Siuers ['siwəs, 'siwərz] is di seelterske Noome. Burs staant deer noch, aber Burs [buəs] dät kon ik nit as seeltersk. Dät kon hööchstens Plat weese. Aber Brands [brans, brants] is di standesamtliche Noome. Dät is

dan di trääde Brands in düsse Lieste.

41 Tamburs Stratmann kaufte Helmers ['tambuəs]

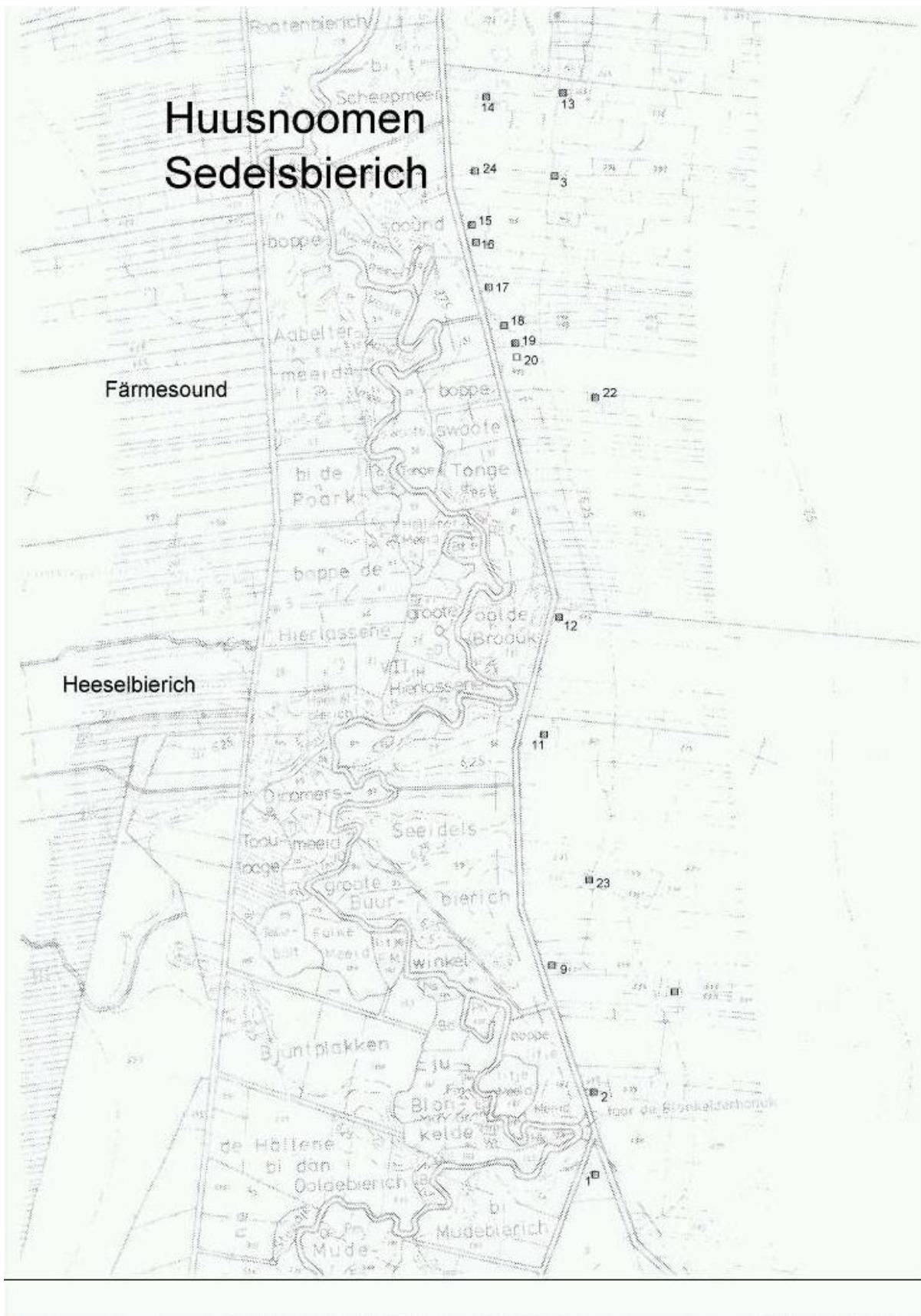
Dät is wier Tamburs. Seelterske Noome Tamburs ['tambuəs], standesamtliche Noome Stratmann ['stra:tman]. Kut foar dän 1. Kriech (1914) häbbe doo ju Buuräi ferkooped, an n Helmers ['hɛlmərs] fon Looe. Di woont deer däälich noch appe. Tamburs doo sünt utstuurwen, doo hieden neen Bäidene.

42 Peits = Kaiser (Pisters Kaiser Heselberg Bohlsen) [peɪts]

Dät was dät lääste Huus deer. Dät wierne Päits. Wi kweede wül Peeits [pe.its, pɛits]. Di oolde Pastoor häd deer Peits schriuen. Di hiet ap seeltersk Peeits, standesamtlich Kaiser ['kaizər]. Pisters Kaiser, wät dät hat, weet ik nit. Doo sünt deer wächleeken ätter Heeselbierich wai un doo is deer n Bohlsen ['bo:lzən] ienhilked.

Dät sünt nu de Noomen ut ju Tärpslieste. Nu kume doo Noomen ut doo Buurskuppe. Dät kon weese, dät deer eenige Noomen dubbelt sünt. Dät kumt dan deerfon, dät Ljüde doo ap ju Tärpslieste um achtin hunnert un twintich stounde, ätter dän groote Bound ut Täärp ut leeken sünt.

Huusnoomen Sedelsbierich

Th. Griep,
Woo Seedelsbierch apsteen is.

Uk ap n Seedelsbierch deer sünt oolde seelterske Noomen. Dät sünt fon doo Ljüde, doo - ätter dän groote Bound, of fulmoor ätter ju Deelenge fon e Meente - dan ätter Seedelsbierch wailuke kudene.

Tou dät oolde Seelterlound heerden siet aleer doo tjoo Tääärpe Schäddel, Roomelse un Utände. In doo läästen Jieren is dät Tääärp Seedelsbierch deertou keemen.

Foar soowät twoohunnert Jier - soo um achtinhunnert - waas ap dän Seedelsbierch noch nit een Huus tou sjoon. Doo Schäddeler hieden deer bloot al hier un deer - un besünners bi dän Aailsbusk - Scheepkoowen apstaald, wier joo dan snaagens hiere Scheepe oan apschätte kudene. Di Noome Seedelsbierch - soo as dät ätter un ooldet Fertälster fertäld wät - schäl fon un Bierch häärkume, di un Fantsun as un Seetel heeued häd.

Seetel is Seeltersk un hat ap Dütsk *Kessel*. Dät kon gans goud soo mugelk weese. Di Bierig is wul nit moor tou sjoon un uk nit moor tou fienden. Man mout betaanke dät dät ganse Lound - alsoo ju ganse Boppergruunde - ferannert wuden is. Soo raate dät ap Seedelsbierch moore Bierge. Deer waas dan di Mudebierich, di Stokbierich, di Roode Bierich un dan Fäddebierech. Un deer muugen noch wül moor weesen häbbe.

Doo kon man uk nit wierfiende, wail man aal doo wächfierd un dät Sound ferkooped här. Deer is en Masse Sound brukten wuden foar doo Weege tou bauen un in e Faan tou fieren. Un uk um Mjuks tou krigen, tou straien foar doo Scheepkoowen un aal soowät der häär.

Toufaarne heerde dät ganse Seedelsbierger Lound tou ju Schäddeler Meente. Bi soo een Meente waas dät soo, dät älke glike nai deertou heerde. Älk doarste deeroan gunge, sik deer Plaggen steete of Sound ut haalje. Of Bjünt un Heede mjoo. Dät Eensichste, wät strom in e Meente ferbeeden waas: neemens doarste deer un Huus baue un neemens doarste in e Meente woonje.

As in dät Jier 1804, fjauer Kolonisten in ju Meente ap Seedelsbierg un Hütte apbaut hieden um deer tou woonjen - un dan sik mäd n Ruur ferdäagenje wülen - wuden him doo Ruure ounuumen un hiere Hüetten wuden uur e Kop stat. Doo fjauer wude dan fräistaald sik foar dät Tääärp Schäddel ap de Näiwal an tou bauen.

Säks Jiere leeter fersochte Wätte Frees Helmerichs - ut Schäddel - ätter Seedelsbierch waitoulken. Deer wier däällich Rainers woonje, hied hi un Scheepkoowe stounden. Nu hied hi deer un Timpe tou anbaut, wier hi dan woonje wüll. As doo Schäddeler deer bääte keemen, doo sünt joo deer wai geen un häbbe em truuet un wikket, dät hi in ju Meente nit baue doarste un dät hi deer wier häärut moaste. In sin Nood is Wätte ätter dän Meentefoocht geen, di him dan dän Räid raate, gaau un Sloot um sin Huus ut tou spitjen. Un dan älk di uur dän Sloot koom, dät Ruur toumäite tou hoolden.

Wäl him in Raue liet, di doarste in ju litje Hütte kuume un di kreech dan uk Bjoor. Un deertou hied di Wätte un poor Tünnen Bjoor äkstroa touwai haald, wail - dät waas sun litje Toachte fon him: "Wän ik doo Ljüde n poor Bjoor anbjoode, dan wäide doo sicher uurs sins." Dät häd dän uk holpen. Dän Wätte is deer woonjen bliuen un soomäd waas Wätte Frees Hälmerichs di eerste Anbauer ap dän Seedelsbierch. Wätte häd aal ju Äärgeräi un ju Atroasje nit goud uursteen. Hi is deerätter kroank wuden un gaau stuurwen. Sien Frau mäd twoo Bäidene - Gräitje un Länke - liet hi bääte. Ju Dochter Länke Hälmerichs hilkede an Jan Lüchtenborch. Doo häbbe sik een aain Huus baud fount stump an e Sträite. Dät waas deer,

wier däälich Eese Tooben sin Bloumenwinkel häd. Hi häd deer un Weershuis iengjucht un tou mien Bäidenstid hieden doo Lüchtenborchs deer un goud gungendet Weershuis tougong.

Wilst nu Wätte Hälmerichs - mäd Gewalt un Späktoakel - dät dan twangen hiede un in e Meente baud hiede - annerde sik dät in dät Jier achtin hunnert un soogen un twintich, as ju Schäddeler Meente deeld wude. Dät hiet soofuul, dät ju Meente - ju bit deerwai ju Gemeenskup heerde - ap doo Ljüde fon dät Täärp Schäddel apdeeld wude. Ätter dät Apmeeten hiede ju Schäddeler Meente soowät fiu duusent Jük - sünner Hoochfaan. De gratste Deel noom sik eerst di Stoat. Di kreeg dän trääde Paat - dät wieren dan soowät duusend fiuhunnert Jük - fon ju ganse Meente. Dan moasten tjoon Prootsänt foar Sloote un Weege oureekend wäide. Un dan bleeuën noch soowät 3800 Jük tou ferdeelen.

N grooten Deel fon dät Lound ap Seedelsbierch waas Stufsound-lound. Düt Stufsound-lound - soo as uk ju ganse lichte schroae Gruunde - is di Gruund uk dan wul weesen, wierum man dät Täärp Näischäddel ap dän Barrenbierch anläid här. Dät wierene twoo un n hoolge Uure fon Schäddel ou. Seedelsbierch liech ja ful tichter an Schäddel un wäil man tou ju Tid alle Weege tou Fout ousätte moaste, waas dät daach un grooten Foardeel weesen, wän man ap de Naite fon t Täärp Schäddel ju näie Siedlung anbaud hiede. Man moaste deer - gans fon ju näie Siedlung, uk fon Näischäddel ut - tou Fout ätter Schäddel ätter de Särke. Un doo Bäidene moasten uk tou Fout ätter Schäddel ätter de Schoule gunge. Dät waas al gjucht läip un stuur foar doo Ljüde, wäil daach di Wai n gansen Eende wäch waas un uk fier waas.

Ätter dät Deelen fon ju Meente waas dät Lound in de Hounde fon doo Ljüde keemen. Doo kudene deermäd maakje, wät joo wülene. Un nu doarsten deer uk Huuse baud wäide. Joo kuden ut dät änge Täärp Schäddel utluke. Uk foar allen Dingen doo junge Ljüde doo näi oanfange wülen, kuden sik dan ap de Näiwal, Färmesound, Seedelsbierch, Heeselsbierch of uk ap Bäätholt anbaue. Deerum sünt dan fout in doo Jieren 1830 bit 40 moorere Schäddeler Famieljen ätter Seedelsbierch wai leeken.

Doo eersten wieren Hoanekamp, Wilkens, Geerde, Wimbäärch, Lüchtenborch, Rämmers, Lübben, Fokken un Hinrichs. Uk ut uur Täärpe looken deer Ljüde wai, soo dät Seedelsbierch aal moor anwuks un uk aal gratter wude. Daach doo eerste Jiere fon doo Siedlere mouden gjucht stuur un armsoalich weesen häbbe. De wäite Faan un ju lichte Soundgrunde smeeten nit fuul ap. Soo as dät beschriuen is, dät in dät Jier achttien hunnert un tachtentich noch neen Maanske ap e Seedelsbierch un Hangst hiede. Hiere Boukenlound häkken joo mäd dän Häkker un bi Häärstdai haalden joo ju Boukete mäd de Koare ut dän Faan. Älke Dai fiu Koaren ful.

Di eerste Hangst koom um njuugentin hunnert. Bit deerwai hiede älke bloot een Ku. Wän man fon Fertällen heert, dät deer Kolonisten wieren, doo eenmoal in t gaanse Jier een Puund Sukker - älke Moale immer tou hiere Hochtidsdai - kooped häbbe, dan mai man deerut kanne, woo karrich un woo smäl doo Ljüde deeran biloangs moasten.

Dät is aaber nu aal glückkelk uursteen. Un Seedelsbierch is truch Utduur, Flit un Sünichhait tou un groote, näimoudske Meente hääranwaaksen, ju sik mäd alle uur Täärpe un uur Meenten meete kon.

Th. Griep,
Ju Buurskup Fermesound.

1) Loage

Ju Buurskup is ätter dät Deelen fon ju Schäddeler Meente so um dät Jiehr 1825 entsteen. Ju lait sudelk fon Schäddel, un fangt oun bi dät Flurstük - Scheepmeer - Rodebierig - Kaninchenbusk - un gungt dan an ju Sträite ätter Sedelsbierig bilongs bit to ju Koloniesträite. (Schwaneburgerstr.)

2) Nome

Di Nome Fermesound is al fon oolds bikaant, uk ap allere Loundkoarten wät hi al reept. Dät Tjüden fon dän Nome is nit so mäkelk. Allene Pyt Kramer här in sin Book - Lound un Nomen - wier hi alle Flurnomen font Seelterlound un bischriewen här, ap Side 228/281 den Nome Fermesound onersocht.

Hi deelt dän Nome ap in twäin Deele - in Ferme un in Sound. Die läste Deel - Sound - quär wull dät där ful Sound wäsen is. (Stuf- un Dunenflächen)

To dän erste Deel ment hie, dät die fon dät ooldfräiske Woud - Forma - kumt, wät därrätter dan - das Erste - hat. Dät - O - in Forma is in dän Tiedverloop un -E, wuden. Därrätter betjöd - Fermesound - dät eerste Sound, do eersten Soundhövele - fon Schäddel ut, in sudelker Gjuchte, wät dan mär dän Rodebierig, so as uk mär do Hövele fon bee Kante Sträite, un do Dunen fon dän Kaninchenbusk gans un goor stimmt. Somär was där Sound genoch, so dät sik di Nome deerap beluke kude.

Dät is läip spitelk, dät man dät dälig nit moor so sjoo kon. Ju oolde Boppergrunde, - so as us Härgod ju maket hide - is nit moor tou sjoon. Uk doo oolde Flurnamen kanne bloot noch un poor allere Ljüde.

Di Rotenbirig was mär sin Hachte fon 10-15 Meter wull die hachste Bierig in Schäddel. Hi lieg wästelk fon dät Scheepmeer sowät wier nu ju Fabrik - Nikko - staand. In do fröieren Tieden jult hi as Spouk- un Hexendönsplats. In ju Germanentied schäl dät un - Kultplats - weesen häbe (Offer un Gjuchtsplats).

Di Oainer (Besitter) fon dän Rotenbierig was Jan Klären (Poterjan) ut Schäddel. Dät Siedlungamt Oldenburg koopede dän Bierig um dät Sound foar ju Siedlung Schwoonebierig to bruken. Die Sound wude dan in dät Jier 1927 mär un Feldbaan, foar dän Bau fon ju Koloniesträite, wägfiert. Därtou wude ap älke Siedlersteede - do ja al ap dän läipe wäite wooke Faan anlaid wuden, 200 cm. Sound waibrocht.

Tou ju sälge Tied wuden uk do Hövele do bit ticht ane Sträite wai gingen - un un Höchte fon sowät 4-6 m hieden - uk mee wägfiert. Ap aan fon düsse Hövele - ticht ane Sträite - stude to min Bäidenstied un Krüz. Dät Krüz wier, fon Fokkens, in fröieren Tieden där apstaald wuden. Tou ju Tied leeuwden do Ljiude an Spouk un Hexeräi un do hieden där uk Not foar. Ap dän Rotenbierig där spoukede altiede un groten Scheeper mär un swoote Hoike un un wietet Lom. Därtoo wieren där Hexen do mär dän Düvel ine Bunde studen, un do ap dän Bieirg iere Döns ouhielten.

3)

Troch dät Apstallen fon un Krüs (so as bikand is, is die Düvel ja läip bong foarn Krüs), schulen do Hexen un die Düvel bong un uk ferdrieuwen wäide.

Dät Krüs is bit dälig noch där, un staand nu in Müller Hans sin Tun, junuur fon ju Seetelfabrik Bruns.

Dät här alle Tieden - Störm un Unweeder - goede un läipe Tieden, Kriege un Unfree, goud uursteen. Dät is immer pfleeget un appasset wuden, un staand dälig noch in dän sälge Striek wir us Foaroolden dät foar 150 Jiehre waistaald häbe. Dät schäl foar us, un uk foar ju näimoudske Waareld, un Moninge weese fäästtouhoolden an oolde Tieden un an usen christliche Glowe, an Gott un sin Gebot.

4) Besiedlung

Bit tou dat Jier 1825 was Fermesound noch nit besiedelt. Dät ganse Lound heerde tou ju Schäddeler Meente. Dät was nu so, dät elke Meente-inwoner, so as sin Andeel was, an dän Ge bruk (so as Sound, Heede, Bjünd Plaggen of Schöffelse) fon ju Meente glike Gjuchte hiede. Bloot dät Woonhuuse bauen un somär uk dät Woonjen inne Meente was gans strom ferbeeden.

Alle Ljiude fon dät Särkspill Schäddel mosten in't Tärp baue. Jo woonden ticht ap ticht, jo sieten aal apnonder. (So stand dät schriewen). Dät was so ääng wuden, so dät sik ofters genog twäin Nabere un Hagedede deele moßen. Do Siedenweege wieren so ääng wuden so dät sik bolde neen twäin Waine annonder foarbi kuden. Dät där moal un Bround kume kude, un dät dan bi so en Apnondersitten un gewaltig Mallöör entstounde kude, där hiede man nit an tocht. Düsse grote Rouklosigkeit schul him juur to stounden kume, as an dän 26.8.1821 dät hoolge Tärp oubaande. Där wieren do ap aan Sleek 27. Huuse oubaddent. Man hiede Leerjield därfoar betaalje most, un nu schul dät uurs wäide. Do Huuse schulen nit wier so ticht ap ticht stounde, un därum dorsten wier do 27 Huuse steen hieden bloot 12 wier apbauw wäide. Do uur 15 schulen utsiedelt wäide, ätter dän swoote Faan (Näischäddel) wai. Därum moste dät Deelen fon ju Meente, ju al in dät Jiehr 1817 beandrän was, foarut drieuwen wäide. Ju grote grote Meente moste deeld wäide. Därtou hiede man 6 Meentegenossenschaften ape Beene staald. Man deelde do, do un Angjucht ap ju Meente hieden, in 4 Ärwpaate ien. Dät wieren dan: Eerstens: Ful Ärwen - do kreegen un gansen Paat.

Twäidens: Tjoofjoondeels-Ärwen: Do kreegen tjoofjundel Paat

Trädens: Holig Ärwen - do kreegen un hoolgen Paat.

Fjoodens: Fjundeel-Ärwen - do dan dän Fjoode Paat kreegen

So wude ju Meente apdeeld, un truch dät Apdeelen was dät Lound in ju Hounde fon doo Ljiude keemen (privatisiert). Nu kude man siedelje un ut dät äänge Tärp utluke. Ründ um Tärp too studen nu do Buurskuppen ap. Dät wieren Näiwal, Fermesound, Sedelsbierig, Heselbierig, Bäthold, Longhorst un foar allen dät näie Tärp Näischäddel. Do eersten Utsiedler wieren do Oubaddende do ap iere oolde Bausteeden nit wier apbaue dorsten, un do nit ätter dän swooten Faan (Näischäddel) - wäil dät so fier wäge - nit wailuke wülen. Do kreegen dan foart Tärp ättert Sude wai, an ju Aiter Sträite, 1 Jück (0,56 Ar) wät fon ihre Meentedeel ourekent wude.

5)

So spratte sik dät Utsiedeljen al färre ut, bit ättert Fermesound. Di eerste Anbauer was dan un Hepse ut Lindern, die in dät Jiehr 1828, dät eerste Huus bät do Soundhövele fon dän Kaninchenbusk apbaude. Dät Huus kreeg dan uk ju Huusnummer 1. Man kon dan dät Jier 1828 gans goud as Gründungsjier foar Fermesound anreekenje.

Um ju Tied loken dan al moor ut dät Tärp ut. Älk wül jädden wät Aiens häbe.

So komen dan so um ju sälge Tied Hanekamp (Schipperjan) Waten un Hero (Hironymus) Dirks (Bouls) Waten mee as eerste Siedlere därvai.

Hanekamp (Tamen) woonden in Schäddel wier nu die Raiffeisen-loaden is. Düsse Gerd Hanekamp hied un Wänt, Jan, die was Schipper, Bootjer un därum kreeg hie dän Nome Schipperjan.

Hero Dirks (Bouls) woonden midde in 't Tärp, gans bekniepen, twiske Hanekamp (Stengels) un Palte Klos (nu junur Teipen). Hanekamp (Stengels) tuskeden him un Faan ap Fermesand foar dän Bauplats (Huusplats) int Tärp.

Bit tou 1835 wieren dan noch Wilkens (Assels of Voulkens) Steenken - Maksin, Gerdes - Hanekamp, Tieken - Enne Wülm - Kanne - Bartels - Hanekamp (Plenter Laing) ätter Färmesound wai leeken. In Maksin Tun här domols Aljes (Grot Aljes) Lindemann woond, die dan leeter färre wai ätter Heselbierig leeken is. Uk Hanekamp (Grote Schlachter) look ätter Heselbierig, därwai, wier dälig Schlachter Anton (Hinrichs) woont.

Dät wieren do eersten Siedlere fon Fermesound. In dän Loop fon ju Tied här sik dät al ferandert.

Huusnoomen Schäddeler Buurskuppe

Bäätholt

Longhorst

Schäddel

Knülke

Näiwal

Seelterske un standesamtliche Nomen foar Schäddeler Familien Buurskuppe Näiwal, Knülke_Schillup, Langhorst un Bätholt

1. Näiwal

Seelter Nome: Standesamtl. Nome: Text ätter B183, 184, 193 (Th. Griep)

1.	Lamping	[lampuŋx], [lampuŋk]
	Fout foare ap Näiwal woonde tou min Bäidenstit un Lampink. Di is äters wägleeken un ik wid dät nit, ow di uk n seelterske Noome hiede.	
2. Esens	Schulte	[e:zəns]
	Dan kumt Eesens. Dät is en oolde seelter Fomilje; Schulte hiten doo.	
3. Olerksin	Hanekamp	[ɔ:ləksin]
4. Kuperjans	Janssen	[kupərjans], [kupərja:ns]
5. Chausee Harm	Mödden	[sxo'se: ha:m]
6. Vollers	Deddens	[fɔlərs]
7. Lücke	Dirks	[lɪkə]
8. Spanjer	Blömer	[spaŋjər]
9. Lümkewilksien	Janssen	[lømkə'vulksin]
10. Helenens Wäwer Leno	Hanekamp	[he:'lɛn:s]
		Heeleeinens of uk Wääber-Leeinoa was Haanekamp. [he:'lɛn:s], [he:'lein:s], ['vɛ:vər ɿino:], ['vɛ:bər leino:]
11. Mörrebur	Knelangen	[mœrəbuə]
12. Äigershinsin	Hinrichs	EersHint sin was Hinrichs. [e:yəs'huntsin], [eəs'huntsin]
13. Fuchsin	Vock	[foksin:]
14. Hemmens	Bohlsen	[hɛm:s]
15. Korls	Tellmann	[kɔəls]
16. Fritzsin	Kanne	[fr̩tsin]
17. Täkershärm	Meyer	[tɛkər'shɛ:əm]
18. Bick Hinerk	Bickschlag	[bɪk hɪnək]
19. Wöllebrands	Ahlrichs	[vøləbra:n̩s]

20. Kuperssienke Janssen-Sandmann [kupeʃ'sinkə]
Kupers Sinke was Jansen. Santman äters wuden; Santman di häd dät koopet.

21. Kösters Menens ['kœstəs]

22. Sandjes Sandmann ['santjəs]
Santjes doo woonden boppe Näiwal. Dät wiern doo eerste Siedlere boppe Näiwal 1828. Santjes doo häbbe dän de Noome wul kriegen, wail er uk n Masse Soundgrunde was. Abber uk filicht wail hiere standesamtlige Noome Santman hit.

2. Knülke of Schillup

Nu kumt ju Buurskup Knülke, ju ätter e Nouderkante wai sik an ju Buurskup Näiwal anslüt. Dät is man n litje Buurskup mä bloot en poor Lüde. Knülke hat dät of uk Schillup. Dät sünt twäin Noomen foar ju litje Buurskup.

1. Heitkamp Heitkamp ['haitkamp], [hεitkamp]

Deer is eerste fout: Häitkamp. Häitkamp is naan seelterske Noome un dän häd hi uk wul nit kriegen, wail Haitkamp achtin hunnert un njuugen fon Twüstringen ätter Schäddel wai koom als Köster un sumär is hi ap tän Noome Haitkamp wul besitten blieuwen.

2. Köster sin Engele Bergemeester [kœstər sɪn ɛŋələ]

Foud däran woonde Köster sin Ängele. Ju hit Bürgemäster. Börgemäster was di Köster di in Schäddel fout ap Haitkamp fulgede un di is fon achtin hunnert soogen un twintich bit achtin hunnert aacht en fjautech in Schäddel weesen. Hi häd tjoo Frauen heeuet un düsse Köster sin Ängele dät was sin läste Frau. Dit Huus, dät hide hi su tjoo hunnert Meeter fon e Särke un fon e Schoule ap Köstergrunde baut. Un dät is bikaant däd Börgemäster un Köster sin Ängele an Gehalt un an Pänsjoon hunnert Jire long kriegen häbbe. Dät koom deer wul fon, wail düsse Ängele gjucht oolt wuden is.

3. Hinsin Hanekamp ['hɪntsɪn]

4. Dösin Tellmann ['dø:sin]

Döösin, dät is Tälman. Döösin kweede wi immer.

5. Remmersin Remmers Römmersin. ['rɛmərsin], ['rœmərsin]

6. Wainmaaker Janssen ['vaiñma:kə]

Dan woonde deer noch Wainmaaker. Di is deer uk leeter wai keemen. Wi kwiden immer Wainmaaker, di hitaabber Jansen. Hi was uk Wainmaaker.

3. Loanghorst

Nu kumt Loanghost. Loanghost woonden uk nit fuul Lüde, deer sünt nu moor wai leeken, abber doomoals fröier waas dät nit soo gans fuul.

7. Wänkens	Thoben	[vəntkəns]
8. Klingeljann	Thoben	['klɪŋəljan]
9. Sööpjann	Büter Nu Fuchs.	['zΦ:pjan]
10. Loutesin	Blömer	[loutəsln]
11. Remmerssin	Gerdes Römmersin	['rɛmərsin:], ['rœmərsin],
12. Schode	Flatken Flöätken.	['sxɔ:də]
13. Kops	Henken, Kuhl	[ko:ps]

Dät sünd doo Buurskuppen, doo fout an Schäddel un an e Asterside fon Schäddel lääse.

4. Bätholt

Bätholt lait an Wästerkante fon Schäddel.

Bätholt wieren dan:

1. Doofe Paff	Meyer	[do:və 'paf]
2. Schmitthämken	Bruns	['smɪthɛmkən]
3. Lübbert sin Gerd	Müller	['løbət sɪn 'geət]
4. Bullerlibett, Meisterwülm	Büter	['bolərlibet], ['maistərvølm] Buller Libet. Un di hid uk nog en Noome dertou: Maister Wülm wud di uk namt.
5. Geske Ollerk	Hinrichs	[ge:skə 'ɔ:lks]
6. Grotmödden	Mödden	[grot'mødən]
7. Uders	Benken	['udəs]
8. Helmers	Ummen	['hɛlməs]
9. Kuperwülm	Gerdes	['kupərvølm]
10. Tallehillens	Janßen	[talə'hilns]
11. Kakhof	Remmers	Kaakhof was Römmers. ['ka:kho:f]

12. Mooisin	Büter	['mo:jøsin], ['mo:jøsin:]
13. Grötharm	Hinrichs	['grøtharm], ['grøtha:m],
14. Schmithärm	Bruns	['smɪthɛəm]
15. Steffenjan	Hinrichs	['stɛfəñ'jan]
16. Olkens	Ahlrichs, Bartels	['ɔ:lkŋs]
17. Voulkhinerk(sin)	Wilkens	['folk'hɪnjk]
20. Loutesin, Loutejan		['loutəsin], [løutə'jan] Looutesin. Joo hiten uk Loutesin. ['løutəsin], ['loutəsin], [løutə'jan] LouteJan. Of di uk naan standesamtliche Noome heeed hár dä kon ik nid gewoar wäide.
21. Schmittkurt	Bruns	['smɪtku:t]
22. Reiners Bootjer		Büter Rainer sin Bootjer is Büüter. ['rainər sɪm 'bo:tjər]
23. Lamping	Gehlenborg	Lamping Schouster ['lampɪŋ 'sxɔustə]
24. Biskop	Blömer	Haike is Blöömer. Haiksin. ['bɪsxɔ:f], ['haikstɪn]

5. Heeselbierich

Nu kume noch doo Noomen fon Heeselbirich un Seedelsbirich.

1. Aigersharm	Hinrichs	Dä s eerst Eeigeers Haam. ['e:yərs'ha:m]
2. Voulkens	Wilkens	['folkŋs]
3. Kuper	Laing	['lɔ:jŋ]
4. Schlachtersin	Hanekamp	['sla:xtərsin]
5. Peets	Bohlsen	[pe:its]
6. Brandsgheers	Schmits	[brands'γeəs]
7. Kökens	Ennens	['koe:kŋs]
8. Butz	Block, Wimberg, Thoben	[bots]
9. Büterkorl	Ernst	['bytəukɔ:l]
10. Grotaljes	Lindemann	[gro:t'a:ljø:s]

11. Janning	Bruns	[janɪŋ], [janɪŋx]
12. Lukerbernd	Plaggenborg	[lukərbeərnt]
13. Bünger	Flatken	[bφŋə]
14. Briens	Klären	[brins]
15. Hälenswülm	Eilers	[hələnz'vφlm]

6. Sedelsbierich

1. Butz	Deddens	[bots]
2. Tobrains	Hinrichs	[tɔu'brεiəns], [tɔu'brεi̯ns]
3. Assels	Wilkens, Imbusch, Schwalenberg	['asls]
4. Zollebernd	Knelangen	['sɔlərbeənt], ['soləbeənt]
5. Büterklos	Lindemann	['bytəuklɔ:s]
6. Hüttebernd	Emmken	['hφtəbeənt]
7. Schmitsin	Remmers	['ʃmɪtsɪn]
8. Stüvers	Fokken	['sty:vrs]
9. Scheepers	Lübben	['sxe:p̩rs]
10. Olkens	Meyer	['ɔlkəns], ['ɔ:lks]
11. Täkers	Lüchtenborg	['tɛkr̩s], ['tɛkr̩]
12. Helenebuur	Hanekamp	[he:'lɛinəbuər̩], [hei'leinəbuər̩]
13. Hespe	Sandmann, Horstmann	['hɛsp̩]
14. Schipperjan	Hanekamp, Waten	['sxiprjan]
15. Macksin	Gerdes	['maksin]
16. Hanekamp	Thieken	['hɔ:nəkamp]
17. Ennen	Ennen	['ɛnən]

18. Kanne	Kanne	[ˈkanə]
19. Gehlenborg	Gehlenborg	[gɛ:lənbɔːrɣ]
20. Bouls	Dirks, Waten	[bu:ls]
21. Korlsbernd	Tellmann	[kɔəls ˈbeənt]
22. Vollers	Bartels	[ˈfɔlərs]
23. Helmerichs	Emmken	[ˈhɛlmərixs]
24. Prools	Steenken, Lamping	[prɔ:ls]
Nit ap ju Koarte:		
25. Karkhoff	Remmers	[ˈka:khoff]
26. Tammens	Emken	[taməns]
27.	Plaggenborg	
28. Möddeklossin	Gerdes	[mœdə'klɔ:sin]
29. Haiksin	Hayens	[ˈhaiksin]
	Haiksin Haikens. Aiksin is Aaiens.	
30. Ignatz	Fliesikowski	

Theodor Griep, 26.11.96/ 25.7.98

Oolde Seelter Huus_ un Familiennomen, Säspel Roomelse

Doo Noomen sunt sammeld fon Theo Griep mäd Hälpe fon Theodor Crone un Hans Lukas ap Gruund fon ju Oarbaid fon Hermann Janssen sen. in *Seelter Trjoue* 3.4.4-8 (1968) un 4.3.5-11 (1969). Doo Noomen sunt kweeden wuden fon Maria Schulte.

Hollen

Ju Buurskup '**Hollen**' is wul een fon doo ooldsten Siedlungen in Seelterlound un deelwise bän ik je bolde fon Meenenge as wän jüs soo goud in Hollen doo eersten Maanskene woond häbbe. Wäil uk in Hollen di eerste Blok wul woond här, di immer in ju Saage fon Seelterlound namd wäd: Blok Awick un Käärkhof. Deertou waz uk in Hollen ne litje Särke - un Kapälle - un dju groote Buurich. Abber der sünt noch en masse fon düsse oolde Noomen ärhoolden blieuwen un ik leeue, doo sünt dät wäid apnuumen tou wäiden.

Huusnomen	Standesamtl.	Text ätter B202 (Maria Schulte)
1. Amkens	Fugel	[amkəns]
2. Wübbens	Weths	[vobəns], [veits]
3. Hamme, Pikschoster	Deeken	[hamə], ['pɪkschɔustər] Pikschouster staant deerbi. Di is wul Schouster weesen doomols.
4. Diedsin	Kramer	[ditsin]
5. Wäids, Heinr.		[vɛits 'hainrix] Deer is naan standesamtliche Noome bi, di was nicht bekaand.
6. Dädde Oljets (Drooljesbuur)	Eilers	[dɛ:də 'ɔ:ljəs], ['ɔ:ljədz 'dɛdə]
7. Müllers (Mälnepacpter)	Kramer	Määlnpacpter was hi. ['mølərs]
8. Diers	Eilers, Jan	[diəs]
9. Wöndsin	Block	[vəntsin]
10. Beene Wilke	Brinkmann	[be:nə 'vulkə]
11. Hollener Buurich		Dan in e Midde staant ju Hollener Buurch.
12. Waidsjann, Dädde	Deddens	[vɛitsjan], [vɛiz'ja:ns 'dɛ:də]
13. Nounens, Hoojesin	Noune Muth	[nɔunə 'ho:jə], [nɔun:s]

14.	Wückeweez	Block, Heyens	[vɸlkə'wɛis]
15.	Hilke Friedrichs, Ammänens		[am'ɛn:s]
		Dockemeyer	Amännens was äters Dockemeyer
16.	Hoinounens	Gerdes	[hojə'nɔunəns]
17.	Hilke Remmersin, Hulkens		
		Remmer Busch	[hɸlkəns]
18.	Antoniuskapelle		
19.	Fenne_Öpken, Fennens		
		Fenne, Eilert, Evers	[fɛn:s][fɛnə 'ailərt]
20.	Wiltjens (Mouders)	Gouderwygs, Thedering	[vɸltjəns], ['gɔudəvits].
			Äters Thedering.
21.	Schjeejans	Block	[xtsja:ns]
22.	Ränskens, Heinrich	Harms, Fresenborg	[rɛnskə 'hainrix]], [rɛnskəns]
23.	Töbens, Töbe Läinke	Harms	[tɸ:bms] [tɸ:bə 'lɛinkə]
24.	Krömers Remmer	Kramer, Dumstorf	[krɸ:imərs 'rɛmər]
			Dät is sicher <i>Remmer Dumstorf</i> , di der 1893 fon Theodor Siebs in <i>Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde</i> Side 240) naamd wäd.
25.	Töbe Harmsin	Heyens	[tɸ:bə 'hɛəm]
26.	Oltje Taaltje	Fokken	[ɔ:ltjə 'ta:ltjə] (?)
27.	Geeders	Deddens (Burich)	Deer waas uk n Burch fröier. ['ge:dəs]
28.	Lange sin Kruse, Schnieder Gretje		
		Kramer	[lɔŋə 'kru:zə], ['snidər grɛitjə]
29.	Hojewäids, Buurich	Kröger, Johann	[hɔ:j'veis]
			Ju Burch bi Hoajewäits, ju stud ap e Hööchte - wän dät un Burch weezen is; dät schällen je sukke Steenhuuze weesen häbbe - ùn foud däran koom ju groote Läichte, ju Nieden-ge mäd de Äi. Joo dan uk, wän t moal hooch Waater was of n Grummelschuur koom, dät me dan ju Äi utdreeu un dan ju ganse Nieden-ge bloñk stude, unner Waater stude.
30.	Smitsin Heinrich (fon Wietsound)		['smɪt sin 'hainrix]

Huusnoomen Hollen

31.	Dääderwiekens	Block	[dædə'wiɣəns]
32.	Boonjann	Müller	['bo:njan]
33.	Fennegerdsin, Fenne Dädde Deddens, G.		[fɛnə'γɛətsin], [fɛnə 'dɛ:də]
34.	Busk, Oljets (Stammhaus) Eilert, Busch	Dä is t Stamhuus fon Ailerd Busch.	['bosk 'ɔ:ljəs]
35.	Knuks, Oljet Rinselmälne Knuks, Janssen.		['knoks 'ɔ:ljət]
36.	Tjabers, Wiltje Hogene Wilh. Goudewygs		['tja:bəs] Ap e Wültje Hoogene woonde di.
37.	Drooljes	Eilers	['dro:ljəs]
38.	Elwers	Henken	['e:vərs] ['e:lvəs]
39.	Kupers	Bahlmann	['kupsəs]

Nomen, do nit ap e Koarte stounde

40.	Müller	Lukas	['mflər]
41.	Jankens	Kops	['jankəns]
42.	Beenens	Brinkmann	['be:n:s]
43.	Smits	Weths	[smits]
44.	Verwalter	Blömer	[fɛ'lvaltərs]
45.	Dädsin	Block	['dɛ:tsin]
46.	Houk_ Gräitje		[hɔuk 'ɣrɛitjə]
			Houk Gräitje. Soo häd man ju namt - un dän Noome hä ju jaa sicher kriegen, wail se in sun 'Houk of ap sun Timpe woond här. Wät for n standesamtliche Noome ju hide, häb ik nit ärutkriegen.

Hollenerfoan

1.	Kupperwülm	Gerdes	[ˈkʊpərˌvʊlm]
2.	Sievert	Henken	[ˈsiwəts]
3.	Bougertsin	Deeken	[ˈboɣərtsɪn]
4.	Wiechems	Kramer	[ˈviɣəms]
5.	Hayens	Deddens	[ˈha:jəs], [hɔjəs mə'rɛikə] Dät waas wäil dät oolde Huus wät nu in t Museumstäärp stoant.
6.	Noober	Naber	[nɔ:bər]
7.	Weekens (Wilkens)	Crone	[ˈvɛikəns], [vɸlkŋs]
8.	Krömers	Crone	[krɔ:mərs]
9.	Tollens	Henken	[tɔləns]
10.	Diersbur	Wulf	[diərs'buər]
11.	Scheepersin	Hilwers	[ske:pərs]
12.	Müllers	Kramer	[mɸlərs]
13.	Borkens	Henken	[bɔrkəns]
14.	Louners	Jungstövel	[lɔnərs]
15.	Heesejan	Schönhöft	[he:zjan]
16.	Weershuis	Kröger	N Weershuis häd deer noch steen.

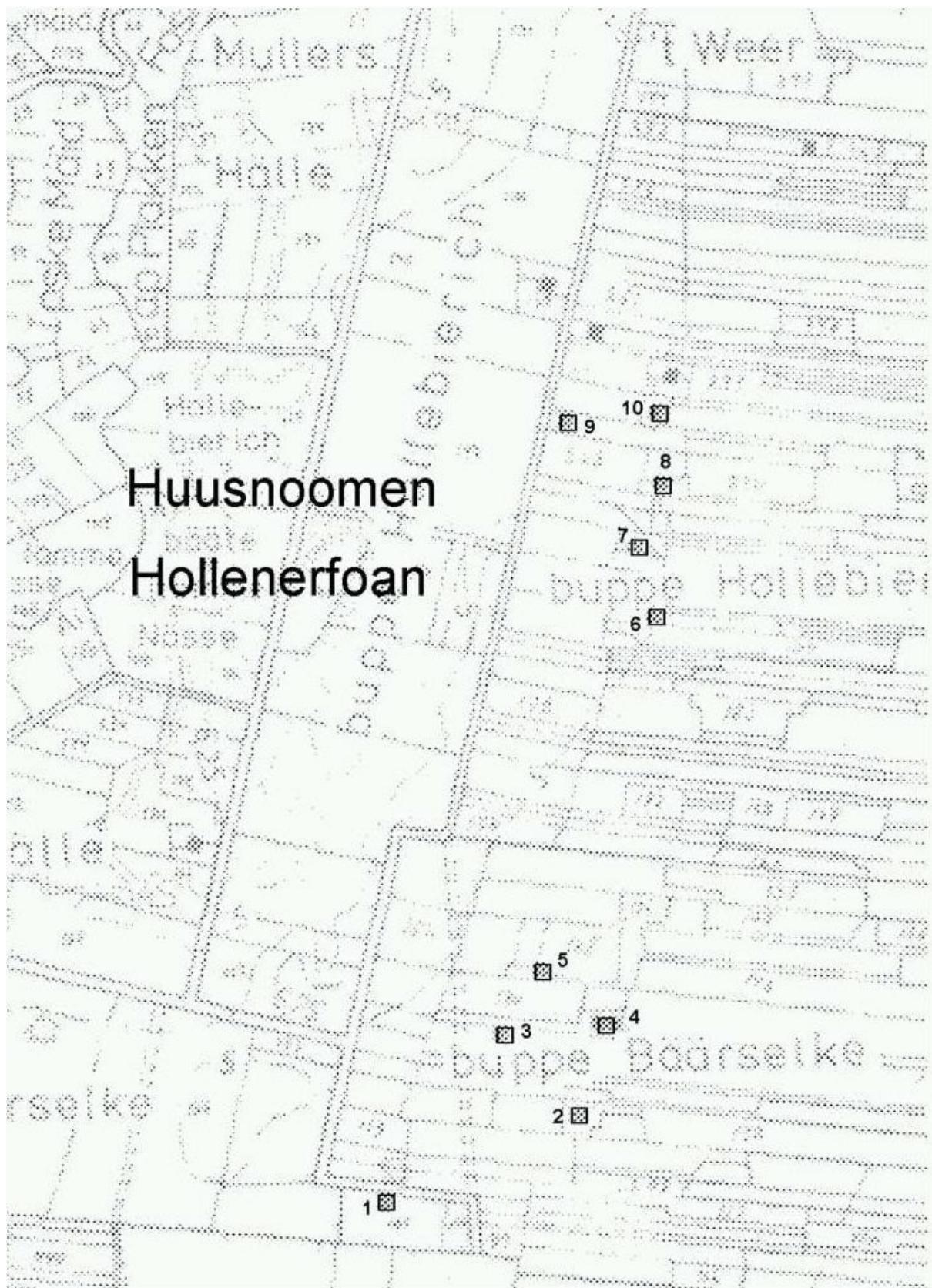
Nomen, do nit ap e Koarte stounde:

17.	Drooljes Koaster	Eilers	[drɔ:ljəs]
18.	Fännant	Janßen	[fɛnarts]
19.	Haykebernd	Kramer	[haikəbeənt]
20.	Krömersremmer	Dumstorff	[krɔ:mərs ˈrɛmər]
21.	Kops Olerk	Henken	[ko:ps ɔ:lək]
22.	Woldenga		[vɔldɛŋga]
23.	Krömer Lene	Böhmann	[krɔ:mər ˈlɛnə]
24.	Baltjens Heyens		[ba:tjəns], [haiəñs]
25.	Fööders	Strohbeck	[fɔidərs]

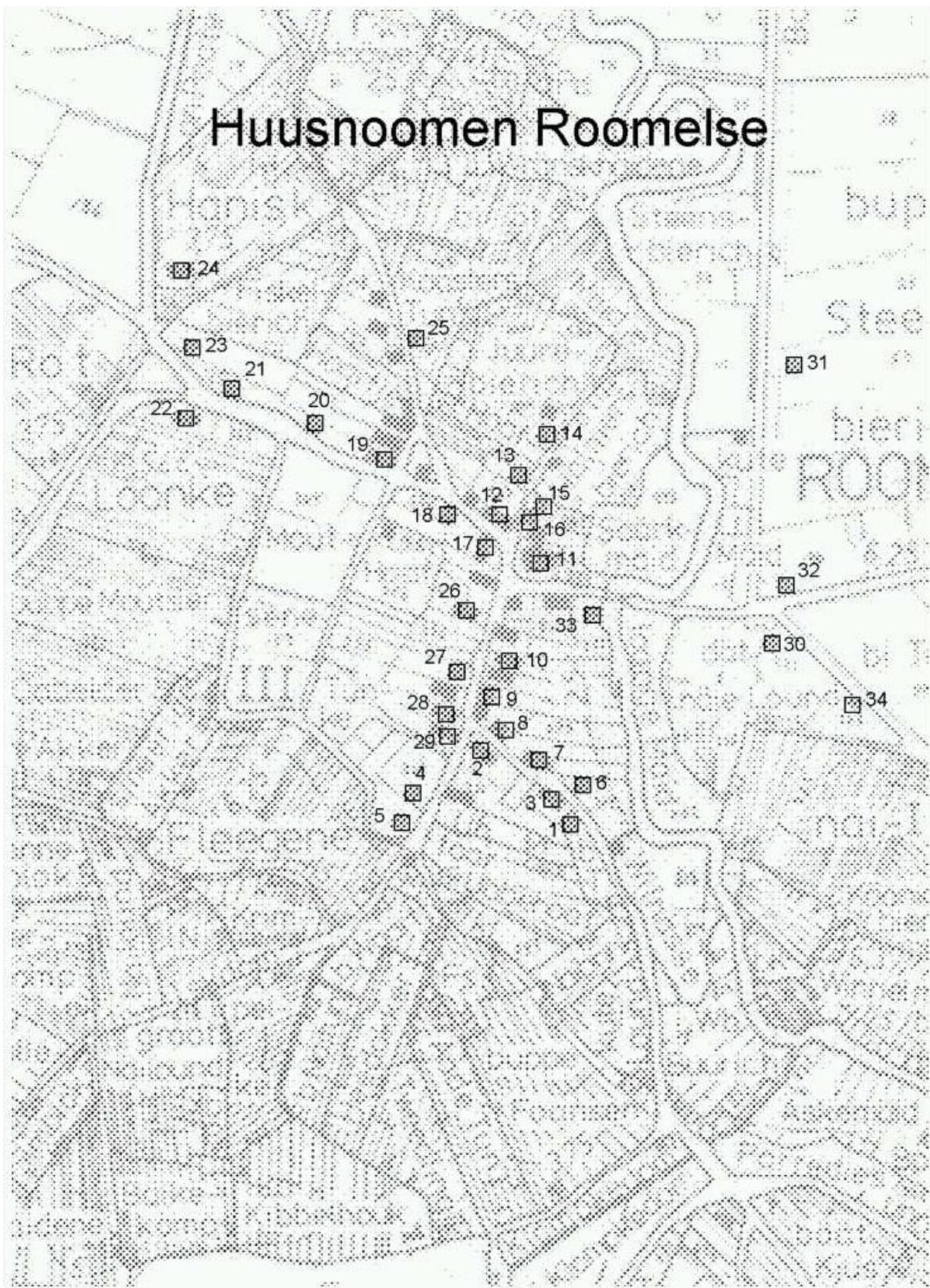
26.	Weetz	Sassen
27.	Kasmoije	Kramer

Hollenbround

1.	Putzjan	Nagel	[<i>'potsjan</i>]
2.	Weetjansin	Deddens	[<i>vɛ:iz'ja:nsən</i>]
3.	Kaiser	Block	[<i>'kaidərs</i>]
4.		Meyer	
5.	Arrel Bäke	Saßen	[<i>a:rə 'bɛikə</i>]
6.	Dübbelde Bur, Bur Ham	Block Fuller	[<i>'dobəldə buə, 'buərha:m</i>]
7.	Knox	Eilers	[<i>knoks</i>]
8.	Hinkjan	Janßen	[<i>hɪŋtjan</i>]
9.		Rieken	
10.	Hütten	Kösters	[<i>'hotən</i>]
11.	Jurens	Meyer	[<i>juərə 'bərnajts</i> , [<i>juərəñs</i>]
12.	Schlump	Schulte	[<i>slomp</i>] Deer waas n Schulte ienhilked fon Strukelje.
13.	Knipshinne	Wilkens	[<i>knips'hin:s</i>]
14.	Beekens	Block	[<i>'bɛikəns</i>]

Huusnoomen Roomelse

Tärp Roomelse

1.	Fooges	Bitter	['fo:gəs]
De eerste is Fooges = Bitter. Dät was tou ju Frantsoozentid dät Hus foar de Maiere Haidhaus, dän doo Frantsoozen as Bürgermaister fon t Seelterlount iensät hiedene.			
2.	Thie Räint	Thie	[ti:ən 'rεint]
3.	Smiss	Wessels	[smɪs]
4.	Freers	Block	[freəs]
5.	Jandiers	Fugel	[jan'diəs]
6.	Müller Hempken	Kramer Diersen	['mφlər 'hεmpkən]
7.	Hempe	Mette	['hεmpə, 'mεtə] (?)
8.	Freers Oaljets	Wilkens	[freəs 'ɔ:ljəs]
9.	Ummen	Block	[oməns]
10.	Kaspers	Weershuis Rosenboom	['kaspe:s]
Dät was fröier Kaspers Weershuis.			
11.	Särke Kirche		Dan kumt ju Särke, ju in e Midde staat fon t Tärp.
12.	Knips	Wilkens	[knips]
Deer an e Särke woont fout Knips.			
13.	Kupers Deede	Eilers	[kupəs 'dε:də]
14.	Steffenjanns	Dannebaum	[stεbm'ja:ñs], ['danəbo:m]
15.	Ornolds	Block	['ɔnɔls], ['ɔənɔls]
16.	Kops	Geesen	[ko:ps]
17.	Pastoor	Pastoroat	
18.	Wilh. Block, Schätter. Lübbers	Bäike Maräike	[bεikə ma'rεikə]
Wilhälm Blok. Di is wul Schätter weesen fröier.			
19.	Stinken	Deeken	['stinkəns]

20.	Käkelhinnerk	Becker	[kɛ:kəlhɪnək]
21.	Knuks Jan	Siemer	[knoks 'jaan]
22.	Schoule	Schule	
23.	Knuks Remmer	Siemer	[knoks 'rɛmər]
24.	Elsen	Fugel	['ɛlzəñs]
25.	Snieders	Dannebaum	['snidərs]
26.	Maire Heidhaus	Fawer, Hilwers	Maire Häidhus.
27.	Spritzenhaus		Dan kumt dät Spritsenhuus.
28.	Kösters Doniters	Kösters	['køstərs 'do:nitəs] (?)
29.	Burich	Burg	Dan kumt deer ju Burch (?)
30.	Post Haije	Janssen, N. Siemer	un deeran Post Haaie ['pɔst ha:jə]
31.	Sukkeljan	Heyens, Hanekamp	['sokəljan]
32.	Berends Hinnerk	Kramer, Wulf	[beərənts 'hɪnərk]
33.	Adams Henken Glöie	Neiteler Banneräi	[a:dams 'hɛŋkən] (?)
34.	Dienkens Eilert	Kleinemaß	['dinkəns 'ailərt] Dät is nu ju Fobrik Kläinemaaß.

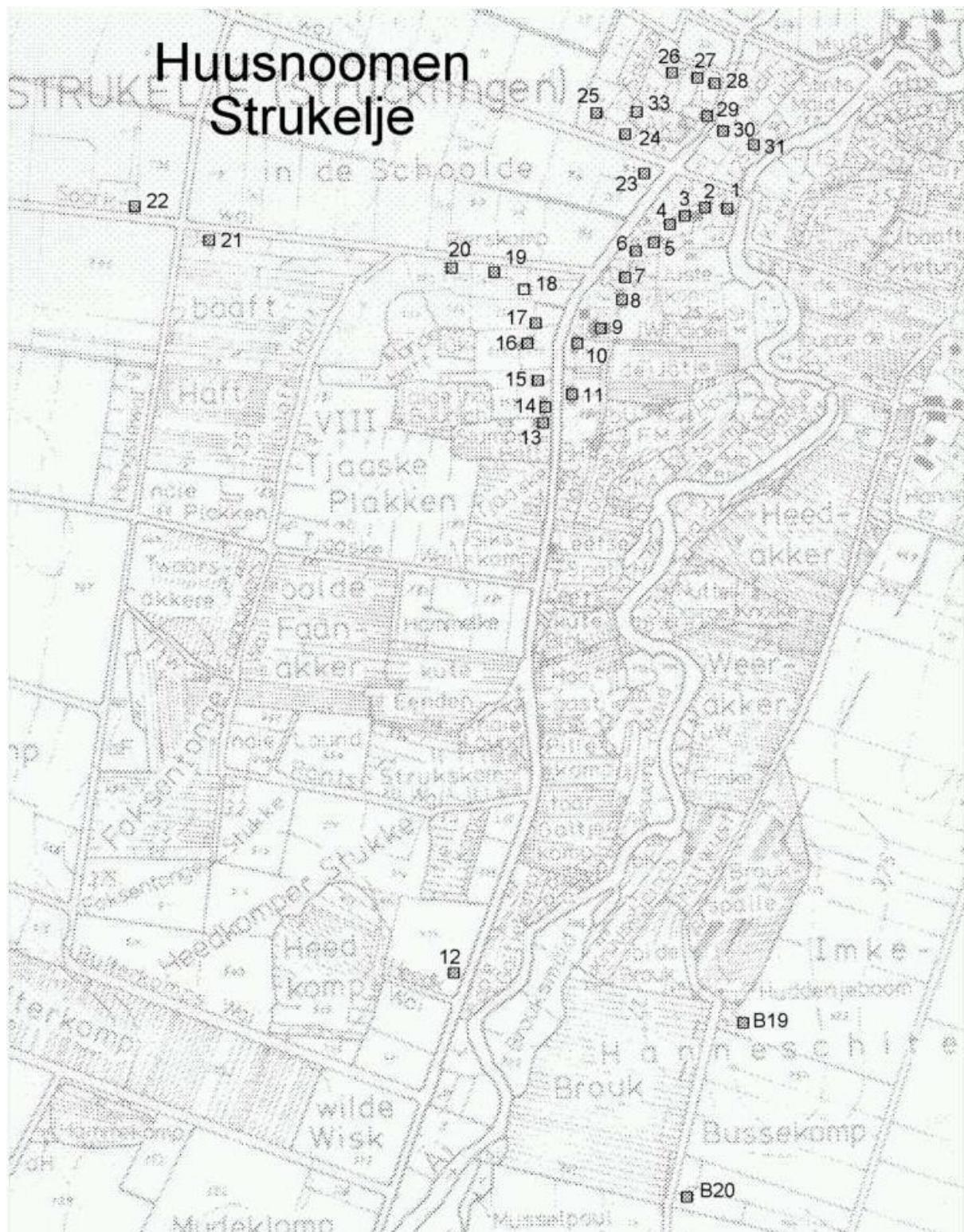
Do nit ape Koarte stounde:

35.	Bismark	Eilers	[bɪsma:k]
36.	Stienkens	Deeken	['stɪnkəñs]
37.	Schaphaye	Gerdes	['skapha:jə]
38.	Jurens	Meyer	['juərəns]
39.	Ackerswilke	Block	['akər vɔlkə]
40.	Wüpkens	Sassen	['vɔpkəñs]
41.	Nounewichems	Heyens	[nɔnə'vigəñs]

	Spitswiechems	Block, Lucas ['spɪtswiɛχəm̩s]
	Däiters	Blömer, Brinkmann
42.	Kökens	Deeken ['kœ:kŋs]
43.	Oms	Blömer [ɔ:m:s]
	Sättkene Wülm	Block, Blömer ['sætkənə 'vølm] Blömer ienhilked
	Backers	Kramer, Heese ['bakərs] Heese ienhilked

Roomelse_Raake

1.	Feldhüter	Kruse (ienhilked) ['felthy:tər]
2.	Fockhoijes	Deeken [fɔk'hɔ:jøns]
3.	Berens	Wulf ['beərns]
4.	Tollehämken	Eilers [tɔlə'hɛmkən]
	Komerjan	Brinkmann
	Beends	Deeken, Schulte

Oolde Seelter Huus- un Familiennomen, Säspel Strukelje

Doo Noomen sunt sammeld wuden fon Kurt Niemeyer mäd Hälpe fon Liesten un Koarten fon Alwin Pahl.

Strukelje - Strücklingen

Huusnomen	Standesamtl. Nomen	Text ätter B193 (Kurt Niemeyer)
1. Werts	Arens	[vɛits]
2.	Erbo Casper Deer is nu naan oolden seelter Binoome bi. Dät sünt der moor, wier dät nit is.	
3. Pol Heye	Kruse Heye Johann	
4. Twees	Schulte	[tvɛis]
5. Polskes	Kruse	['pulskəs]
6. Türkens	Fugel, Eilers, Sibum	['tɔrkəns]
7. Folken	Kruse, Ahlr.	['fɔlkən]
8. Koasters	Ahlrichs, Tangemann	['kɔ:stus]
9.	Kirche, Schule	['sækə]
10. Schlumpjens	Kordes Sixtus, Schlump Enne	['slompjəns]
11. Alleremmers	Engelbert Ahlrichs, Wallschlag	[alə'rɛmərs]
12. Halweg	Ahlrichs, Fugel, Kruse, Fugel	['halwɛx]
13. Polsmid	Kruse Johannes	['pulsmɪt]
14. Polsnieder	Kruse	[po:l'snid]
15. Prükens	Dedde un Sixtus Hinrichs	['prykəns]
16. Geeskebur	Fugel	['ge:skəbuə]
17. Meedailjes	Dirks, Schütte	[mɛd'a:ljəs]

18.	Pfarrhaus	Dan kumt e Pfarrhuus, Pastoroat.
19.	Mettheyens	Heinr. Geesen [mɛt'a:jəns]
20.	Mettsger	Kruse ['mɛtskʊ] Dät kumt wül deerfon, di is Huusslaachter weesen.
21.	Timmer Ällert	Schulte (jetzt Wittensand) ['tumərələrt] Dät sünt wäkke doo dan ätter Witsount wai utbaud sünt.
22.		Hüntelmann Haarm
23.	Poulkurt	Schulte ['po:lkuət] Deer kumt Pastoor Schulte ut Huus.
24.	Bauels	Hinrichs, Schulte ['bɔuəls]
25.	Prükedädde	Hinrichs [prykə'dədə]
26.	Zissbur	Fugel, Weber ['tsɪzbuə]
27.	Omshus	Kruse, Hinrichs ['umshu:s]
28.	Knöttens	Waden, Bruns, Naber ['knøtns]
29.	Pierbur L	ittmathe ['piəbuə]
30.		Lanwer, Kallage, Helmke
31.	Zicke Heinrich	Fugel [stɪkə 'hainrix]
32.		unbekannt
33.		unbekannt

Noomen, wier neen Huuse foar ap e Koarte stounde:

Nu sünt hier noch oolde Noomen wier neen Huusteden foar sünt.

34. Postjan	Gerdes	['pɔstjan].
35. Prükejan	Hinrichs, Reens	[prykə'jan]
36. Oobramshus	Moermann	['ɔ:bərams]
37. Benens	Deeken	['bein:s]
38. Litjeremmers	Kruse	['ltjə'remərs]
39. Everts	Oltmanns	['e:wərts]
40. Litjekniljes	Erbo	['ltjə'knɪljəs]
41. Aberks	Wallschlag	['a:bəlks]

Baaljene - Bollingen

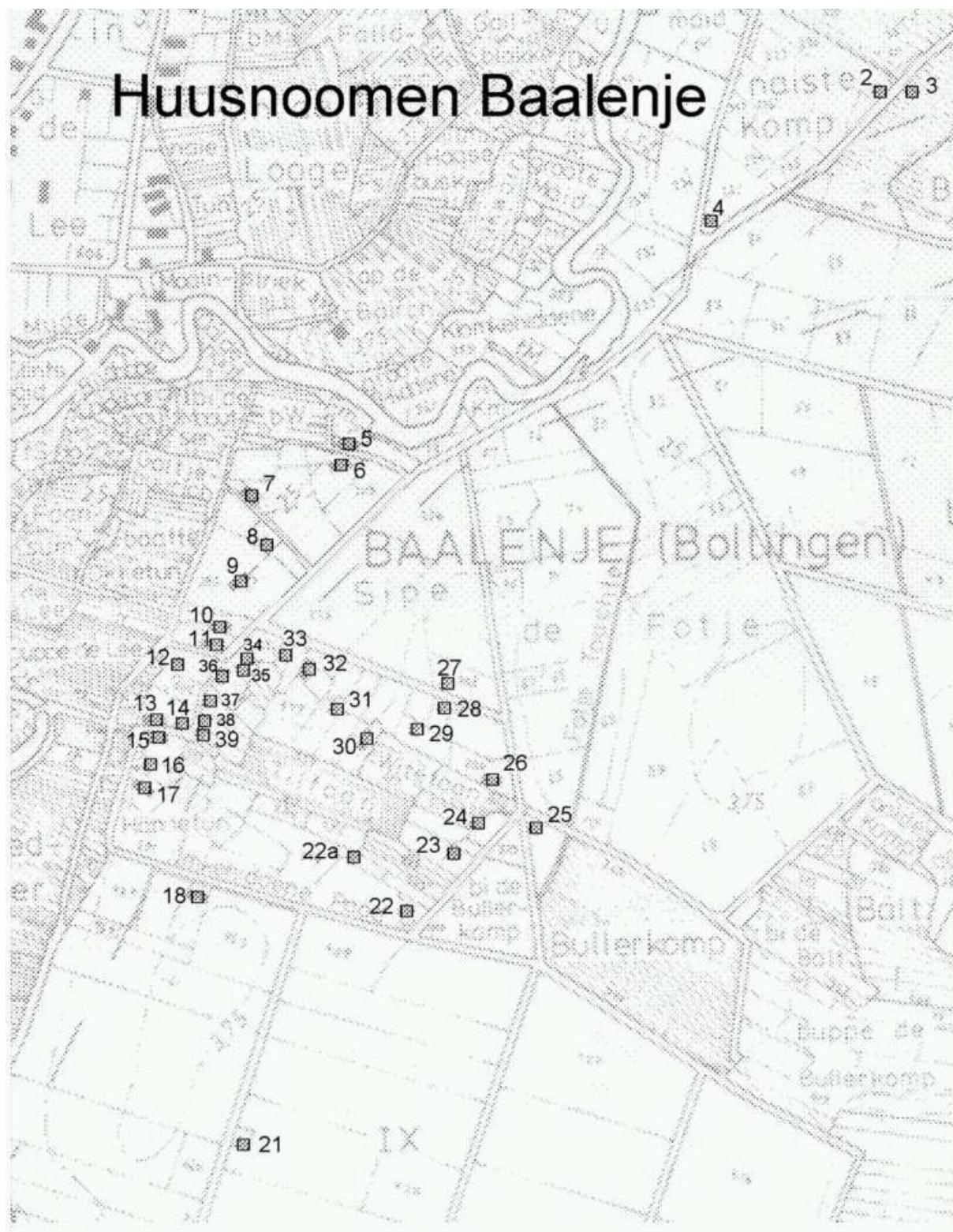
1.	Tammersicks	Wallschlag	[tamə'stksin:]
2.	Waners	Kruse	['va:n̩s]
3.		unbekannt	
4.	Wints	Fugel	[v̩nts]
5.	Wübbens	Alrich-Joh. Harms	['v̩bms]
6.	Ennenounens	Wallschlag	[ɛnə'n̩un:s]
7.	Bleekers	Fugel, Schulte	['ble:k̩s]
8.	Proll	Engelbert Eilert	[prɔl]
9.	Olkens		['ɔkəns]
		Schulte, Engelbert Wallschlag	
10.	Schmidts	Engelbert	[sm̩ts]
11.		Behrens, Koopmanschup	Dät is Koopman Behrens.
12.	Prüke, Prükezicke	Sixtus Hinrichs	['prykə]
13.	Langens	Hinrichs	['laŋəns]
14.		Heye Schröers	
15.	Gräitens	Gerdes	['grεitəns]
16.	Potje Luks	Geesen	[po:tjə'luks]
17.	Lauts, Lautsin	Janßen	[l̩outs]
18.		Joh._Herm.Wulf	
19.	Wienkens	Crone, Harms	['vinkəns]
20.		Joh. Böhmann	{ Stounde ap Koarte fon Strukelje as B19, B20.
21.	Oolerssnieder, Sniederhinerk		
		Kruse, Kramer	[ɔ:l̩'snid̩]

22.	Dookers	Dirk Schulte	[dɔ:kɔ:s]
22a.	Enste	Joh. Wallschlag u. Ida	['ɛnstə]
23.	Ahlrichs	Folkert	['a:lriks]
24.	Ennemeräikens	Schulte, Bley	[ɛnəma'rɛikɔ:s]
25.	Tammesaks	Wallschlag	[tamə'za:ks]
26.	Kieker	Schulte	['ki:kɔ:s]
27.	Couers, Couertsin	Schulte, Meyer	['sreŋs]
28.	Wübbens	Harms Wübbe	[vɸbms]
29.	Oolers	Kruse Eilert Wulf	['ɔ:ls]
30.	Ennefolckens	Ennens	[ɛnə'fɔulgɔ:s]
31.	Hölkers	Ahlrichs, Löschen	['hœlkɔ:s]
32.	Meiners Dedde	Geesen	[mainrs'dɛdə]
33.	Greethe Hinnerk	Gerdes	[greitə 'hɪnuk]
34.	Lotes	Heyens	['lo:təs]
35.	Hinrich Heyens	Hinrichs	['hɪnrix'hajəns]
36.	Evers	Hermann Harms	['eivɔ:s]
37.		Sontag Remmer Jansen	['zondax]
38.	Sniederberents	Janßen	[snidɔ:'beərənts]
39.	Bouls	Hinrichs, Wulf	['bɔuəls]

Nomen, wier neen Huuse foar ap e Koarte stounde:

40. Komers	Dirks, Kruse	['kɔ:mɔ:s]
41. Puff Olerk	Fugel	['pof ɔ:lɪk]
42. Burs	Harms, Wilms	[buəs]
43. Kusaks	Wilms	[ku'zaks]

Huusnoomen Baalenje

44. Ooldegereld	Hayens	[o:lde'yeərəlt]
45. Kükshus	Weinobst	['kykshu:s]
46. Loukens	Benken	['lok̩s]
47. Putjens	Ennens	['putjəns]
48. Schoustersin	Janßen	[sxəust̩sɪn:]
49. Joossin	Deeken	['jo:sinən]
50. Bullers	Janßen	['bol̩s]
51. Prinzjan	Oltmanns	['prɪnsjan]
52. Loubert	Remmers	['lob̩t]
53. Grotjan	Schulte	['gro:tjan]
54. Luks-ahlerks	Lukassen, Schulte	[luks'a:l̩ks]
55. Schepershushus	Schulte	['sxe:p̩shu:s]
56. Litjegrotjan	Schulte	['litjəg̩ro:tjan]
57. Mobel	Ahlrichs	['mo:b̩l]
58. Oolersdirksin	Kruse	[ɔ:l̩s'di̩ksinən]
59. Loutshaje	Janßen, Marks	[l̩outs'ha:jə]
60. Tütt	Schulte	[tyt]
61. Rütger Meiners	Ennens, Haak	[r̩d̩g̩l'mainəs]
62. Antonsin	Lösen	
63. Ennegeeske	Ennens	

Utände - Utende

B193

1. **Schiffzimmerei Conr. Schulte** [tv̥is'konrɔ:tsinən]
Dät is n Schipstimmeräi weesen, Twäis Kunroat sinen.

2. **Schiffzimmerei Joh. Janßen** ['v̥unt̥s t̥umə'r̥ei]
Uk Schipstimmeräi. Dät is Winters Timmeräi weesen.

3. **Schmitz**

4. **Cordes, Fugel**

5. **Gortemakers** **Fugel, Mühle** ['gøetəma:kls]
Hääbe fröier wü̥l bi de Määlne Goarte maaked.

6. **Luks** **Fugel** [luks]

7. **Elsenkouers** **Schulte (jetzt Wittensand)** [ɛlsəñ'kɔuərs]
Sünt uk utbaud ätter Witsound wai, fon Utände wich.

8. **Twees** **Schulte, Wallschlag** [tv̥is]

9. **Gerd Kerkhoff**
(nach Wittensand, Gastwirtschaft Hüntelmann).

10. **Focke** **Heyens** ['fɔkə]

11. **unbekannt**

12. **Memens** **Schulte** ['mɛiməns]

13. **Bohnjanns** ['bo:njans]

14. **Dumhayens** **Dummster, Landwehr** ['domhajəns]

15. **Ubbens** **Schulte** ['obəns]

16. **Enneberents** **Fugel** ['ɛnəbeərəns]

17. **Peters** **Fugel, Schulte** ['pɛit̥s]

18. **Eicks** **Fugel (jetzt Sedelsberg)** [aiks].

19. **Stavermann Agatius**

20. **Plattjan** **Bartjen** ['platjan]

21.	Küks	Joh. Geesen	[kyks]
22.	Berents	Joh. Heinr. von Höfen	['beərəns] Man kwäd uk wül: Beerens Aaksinen. [beərəns 'a:ksinən]
23.		Cordes	
24.	Foulkens	Eilers, Lukassen	['fɔulg̊ns]
25.		Erbo Hermann	
26.		Okke Ällert (jetzt Thieben, Wittensand)	[ɔkə 'ɛlət] Dät is nu Thieben, ap Witsound.
27.	Tweezicke	Konr. Schulte, Schiffbauer	[tvɛi'stksinən] Dät is di Schipsbauer, wät ik anfangs as Nummer een uk hide.
28.		Couers	['kɔurs]
29.		Sixtus Pahl (jetzt Wittensand)	
30.		Cordes, Eilert Siebels, (jetzt Wittensand)	
31.	Ennsin	Fugel	['ɛnsin:]
32.		Bruns Conrad, Schmiede Dannebaum	
33.	Luks	Schulte, Fugel	[luks]
34.		Ahlrichs, Dirks, Schulte	
		Ut dät Huus ut wichleeken ätter Witsound wai.	
35.	Ahlerks	Joh. Reens, Waden (jetzt Wittensand)	['a:l̩ks]
36.	Grotegers	Remmers Willm (Jetzt Wittensand)	[gro:tə'geəs]
37.	Wintes, Windollerk	Esders, Fokke, Janßen	['vɪntəs]
38.		Arens, Kruse (jetzt Wittensand.)	

Noomen, wier neen Huuse foar ap e Koarte stounde:

39. Zickesin	Wallschlag	['st̩kəsinən]
40. Pundjens	Lukassen	['pontjəns]
41. Lukshus	Olling	['lukshu:s]
42. Engelborts	Schulte	['ɛŋəlbɔəts]

Huusnoomen Utände

43. Touster	Pahl	[tɔustə]
44. Ellert ute Weede	Rents, Kruse	[ɛlərt ut ə 've:də]
45. Tütjens	Schulte	['tytjəns]
46. Sniederolerk	Ahlrichs	
47. Boortolerk	Ahrens	
48. Ieke	Schulte	
49. Zissjan	Weber	
50. Berensaksin	Harm Pahl	

Foar Witsound sjuch uk Strukelje 21, Utände 7, 26, 29, 30, 34, 35, 36, 38

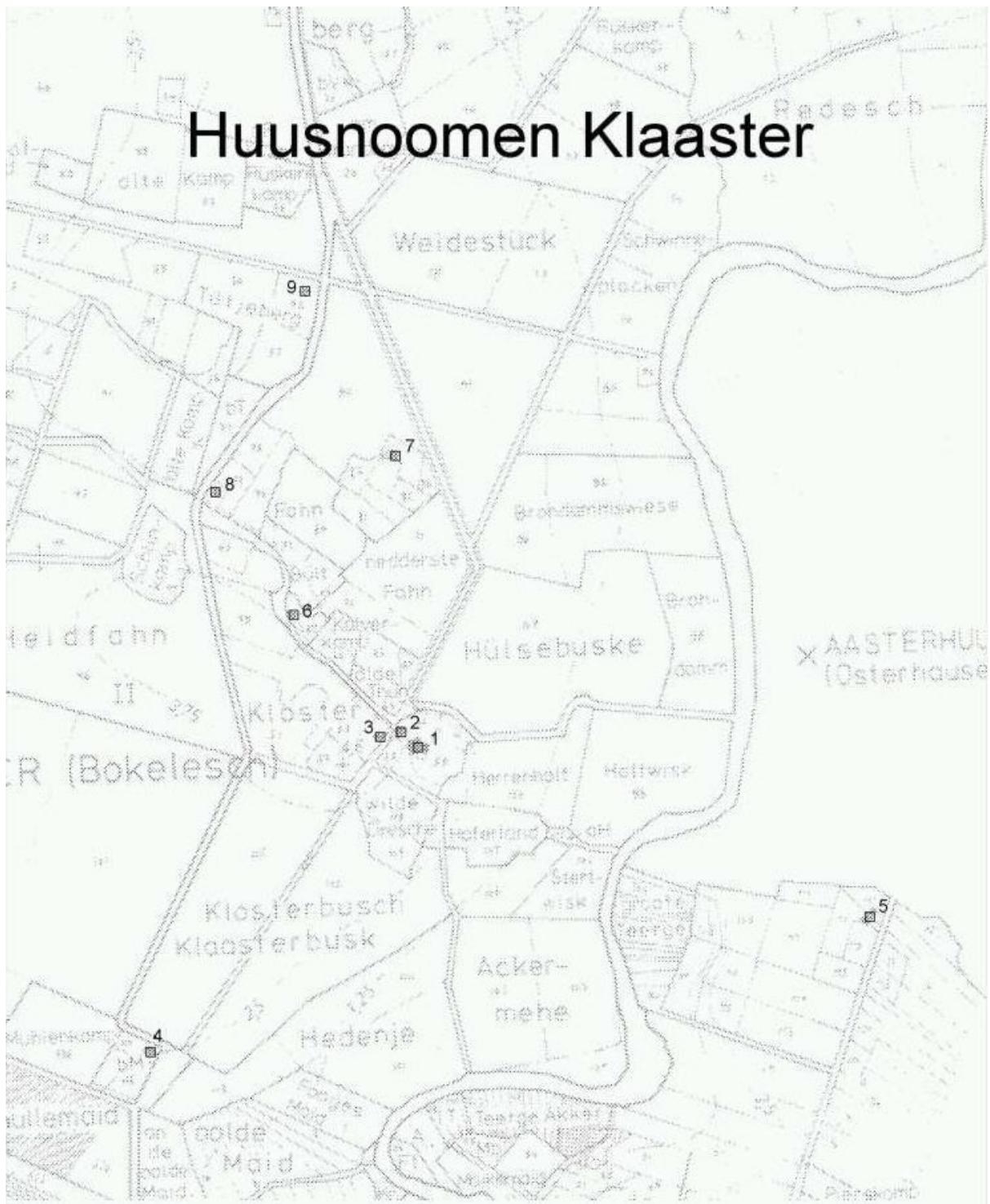
Foar ne Beschriuenge fon doo Huuse in Witsound sjuch: Georg Pahl, **Witsound**, herausgegeben und aufgeschrieben von Michael Till Heinze, Langholt, 1994.

Klaaster - Bokelesch

1.	Kapelle	
2.	Couers	Conr. Schulte ['kɔnərs]
3.		Duen, Willems, Hellmers
4.		Olling, Mühlenkamp ['mɛlənkɔmps]
5.*		Couertsin Schulte ['kɔuətsinən] Uk: Kouertsienen unner e Busk in e Biuelte.
6.		Hoten Joh.-Bernhard
7.		Bartjen
8.	Jaans	Schulte, Johann [ja:ns]
9.	Tütjebarg	Schulte, Steinemann ['tytjəba:x]
10.	Bätut	Ahlers

*) Heert nit tou Klaaster, man tou Baaljene.

Huusnoomen Klaaster

Theo Griep
Schäddeler Huusriemsele

Tofarne rate dät in Schäddel bolde foar älke Huusholgene un Huusrämsel. Un groten Deel därfon häbe iek fon allere Ljiude kriegen un fon mine Foaroolden. Dän ur Deel hiede Pastor Schulte in't Säärkenbouk schrieuwen. Ik häbe do binnondersocht un apschrieuwen, so dät man uk läter färre wai sjoo kon wät foar Nomen un Familien in Schäddel woont häbe.

1. Wänke Lois,

Pastoors Plois.

Bruuns Gesmak,

Fokke Tebak.

2. Bänkwülm Wülm,

die is so groot.

Aisjans Gerel

mai jädden druuch Brood.

3. Mäime Prigge,

Büterjans Snigge.

Geders Läns,

Lümke Präns.

4. Hälmers Schulte

un Koops Ast,

do slo sik uum

en swoten Kat.

5. Brands sien Wonne,

Püntjes Kanne.

Fokke Lüppers Siep,

Wänk sien Piep.

6. Koops Geeske

här neen Ho of Sträi.

Rüks Brands sin Hinne

haalt sik deer uk fon fräi.

7. Stängels Rouk,

Uders Spouk.

Upke Profeet,

Müllers Margreet.

8. Lümke Älske

sjüt so swäiten Bräi.

Luuk sin Hinne

mai him uk wol räi.

9. Groot sin Poater,

Tamme Koater.

Kanne Fliet,

Haike Knikkerpüüt.

10. Jüddewülke Liebet

fangt en tjukke Müüs.

Ak sin Oalerk

sit bistríded ap't Húus.

11. Sieuwes Gat,

Aize Pat.

Frans sien Smitte,

Boorke Schitte.

12. Aize Kuurt,

die kikt so krúus.

Ränke Joakub kon nit stete

fon de Trappe en Lúus.

13. Luuks sin Doppelhaije,

Dierks sin Kroaijer.

Fokke Ruge,

Koamers druge.

14. Gezienes Gräitje

rokelt mäd en Stok.

Täkkes Aalje

lopt mäd en roden Rok.

15. Ammänne Beenke

is so tjuk.

Bouner Rämmer

mai so jädden Sluk.

16. Tilke Grote,

Töbejans Swote.

Tüntels Tientje,

Poaters Bientje.

17. Kupers Wänke
is studierd.
Köken Lübbert,
hie regiert.

18. Umme Upterman,
Raine sin Timmermon.
Dierk sin Bikkert,
Luuk sin Slikkert.

19. Palte Kloas,
Hie baut en näi Húus.
Búuls Hero
Lukt dän Kop so krúus.

20. Fokke Hämken
baut en Waier.
Füürs Beenke
Soacht krume Aiere.

21. Upke Älske
kikt so scheeuw
ätter de Brääch.
Daach Müllers hoolde
stieuw dän Rääch.

Pünt Gerd - Poter Jann,
Us Engele was un Watermann.

Sammeld fon Theo Griep, 1988.

Noomensriemsel fon Baalenje un Biuelte

Ap Plat kweeden fon Helena Zarkewski, geb. Stavermann; bolde 90 Jier oold.

Uurroat fon Konrad Niemeyer

Zwanefeld mag gerne Schluck
Tenno Schnau geht mit Ziege zum Bock
Stavermann ist en Kluiterboas
Meyer Ollerk ist 'ne Boas
Schlump Olerk hät de Nase stump

Tüt Heye ist 'n Groot'maneur
Remmer Sondag segt, kumm hier man her
Kron-Sixe ist um Wief verlegen
Oll-Dierks sien Engel segg, ick will die woll
Een geben

Oltmanns wohnt so dicht ant Waoter
Laut's Heye sien Anno hefft schwarten Koater
Schlump-Dirk ist 'n gauden Mann,
de Putje Konrad woll helpen kann

Kauerts Jann ist Käse-grood
Smits Gretje schmert al up Brot
Bernd Eilers hät sien Gientje lev
Jan Groeneweg löpt so krumm und schäf

Piepenvink segt olle Brink
Jann Sonndag de sücht schlecht
Möbel Harm segt ik hebb recht
Lübbert woard so olt
Lütje Groot-Jann deit all mit Koar

Schepers Thekla hett so völle Kinner
Luks-Ollerk Anno geiht nicht völl minner
Oll Groot-Jann ist goade Mann
dat Karkhoff süg davon helpen kann

Naune Kasper ist Holzkenmacher
Tüt Gerd ist Dürverkooper
Stalljann ist Möbelmoaker

Evers Wilm ist um Wiew verlegen
Wiend-Gienchen segt ik will die woll ene
geven
Butz-Schmidt haut up Eisen
Proll-Annau segt dat will ik die wiesen.

Seelter Uursättenge fon Theo Griepl

Zwonefäild mai jädden Sluk
Tenno Schnau gunkt mär 'e Zäge ättern Buck.
Stowermann is un Klüterboas
Meyer Oolerk is 'n Boas.
Schlump Oolerk här ju Noose stump

Tüt Heye is un groot Maneur
Remmer Sündai quär: kum hier man her
Krone Zicke is um Wiu verlaihen
Olrs Dierks sin Engele quär: ick woll die wull
een reeke

Oltmanns woont so ticht an't Water
Louts Heye sien Anno här un swoten Kooter
Slump Dirk is 'n gouden Mon
die Putje Konrad wull hälpe kon.

Couerts Jan is as n Sies so groot
Smits Grätje schmeert dät al ap't Brod.
Bernd Eilers här sin Gientje ljoo
Jan Grönneweg loopt so krum un schijoo.

Piepenvink quär oolde Brink
Jan Sündai die schucht schlucht
Mobel Harm quär, iek häbe gjucht.
Lübbert wät so oold
Litje Groot-Jan dä 't aal mär 'e Koare

Scheepers Thekloo här soo fulle Bäidne
Luks-Ollerks Anno gunkt nit ful minner.
Oold Groot-Jan is 'n goude Mon
dat Kakhoff sik darfon hälpe kon

Noune Kasper is un Hoskemaker
Tüt Gerd is un Juurverkooper.
Stalljann is un Möbelmaker.

Ewers Wülm is um Wiuw ferlainen
Wind Gienken quär: iek woll die wull een
reeke.
Butz-Schmit die haut ap't Iirsen
Proll-Anno quär, dät woll iek die wiese.

Hanneschite hat Säärkhoaf.

Fon A. Vornhusen, Wilhelmshaven
Uursät ap Seeltersk fon Th. Griep.

Mien eerste fäste Anstallenge kreeg ik njuugentin een en füftich as Fikaar in Utände. Bi dät Touhoope-träffen mäd doo Maanskene fräigede ik doo dan wier joo woonden. Dan koom dät altide wier faar, dät Eenige sun bitjen smusterlacheden. Oaber dät uk Eenige gans ferlain wuden un dan meenden: "Dät mai ik goarnit kweede."

Wän ik dan oaber ätterhaakede un ätterpakkede, dan kwiden joo: "Wi woonje in Hanneschite". Ju Oantwoud ferwunnerde mi rain un maakede mi näischierich, wäil der - soo as ik meene - neen Maanske maaket sien Heemaat sljucht.

Ap mien Fräigjen wät dät Woud dan wul betjüde schul, wiste man bloot ju Uursättunge fon ju seelterske Sproake in ju Hoogdütske Sproake. Alsoo dät deertwiske fon Hanneschite ap Hühnerscheiße. Uk dät Ätterfräigjen bi dän Utäner Pastoor ooder Köster ooder uk Haimat-Foarsitsende brochten ju Seeke nit färre.

Ik häbbe mi dan an dän doomoalige Köster fon'Baaljene - Hermann Tegele - waand. Di maate daach eenmoal bi ju Wietenskup ätterfräigje. Wi sätten dan mänunner un Anfroage an ju Universität Göttingen ap, wier man sik ja mä Sproaken ourakt.

Un deer kreegen wi dan al ganz gau un ferwunnerde fouljene Oantwoud. Man kud fon e Fierte häär ja nit fäststalle, woo ju Geegend deer utsach. Dach ut dät touhoope-sätte Hauptwoud - dät raate sik sicher dät oolde Woud: Hän ooder Hoine, ooder 'Hün, wät dän Dood betjüde schäl. Däälich rakt dät ja noch dät seelterske Woud: Hänneklood, wäd dan Doodenhaamed hat.

Dät Woud: Schite kumt fon dät oolde Wout sketa, 'scheiden', ferglike Abschied. Soomäd hiet dan dät Woud Hanneschite: "Ouscheed in Dood" ooder näimoudsk gekweeden: Friedhof, Säärkhoaf.

Dät Woud Schite kud oaber uk soo fuul as Waaterscheede betjüde. Deer wier doo Dooden sik ferhalje, alsoo utruuje is di Ouscheed - Abschied - mäd doo Liuende. Un wäil ap un hoochläasenden Plats, di tou glike Tid uk un Waaterschedeinge is.

Düsse Ärkläärengen läite sik tou düsse Steede goud anweende. Hanneschite lait in ju Buurschup Baaljene ap e Naite fon ju seelter Äi. Soo as fertäald wäd, här man faar doo füftiger Jieren düssen Höäwel ougreeuen un deer dan uk Urnen funen. Deermä waas ju erste Tjüdenge fon dät Woud weer wuden. Hanneschite waz dan fon toufaarne un Germanen-Säärkhoaf. Sun Höägel was immer un litje Hööchte, soo dät deerut dan uk n Waaterschedeinge äntstude. Doomoalz brochte düsse Apkläärengé ful Ljüde rain wät Wissegaid. Daach deerätter wude dät aal gaau wier ferjeeten.

Dät mai deermä touhoopehonged häbbe, dät ik fersät wude. Un uk dät Koster Teler dan dood ging. Dän Breeu dän wi doomoals apsät hiedene is doo sicher ferlädden geen. Dät was sicher goud, wan dät noch moal ätersät wude un noch moal soo un Anfroage an ju Wietenskup, an ju 'Sproakefoarskenge staald wude. [Ouschriuen fon Pyt Kramer fon Kassette B202].

Ju Slacht in de Swoote Faan

fon Theodor Griep

In dät Jier 1996 kud dät Täärp Näischäddel sien 175-jierich Bestounden fierje. Ätter dän groote Bound in dät Jier 1821 in Schäddel, wier fuul Huuse gans bi fernichteted wuden, schulen ap behöordelke Anoardnenge bi dän Nái-apbau doo Huuse wider utnonner baud wäide. Deerum moasten fuul Bewoonere utsiedeld wäide. Deerut äntstud dät Täärp Näischäddel in de Swoote Faan.

Um dissen Striek hääbe doo Meenten fon Schäddel un Loorp sik foar n poorhunnert Jier häd striden. Weegen Drift un Scheepeweeden in de Swoote Faan raat dät fuul Strid un Klopperäien.

Di Swoote Faan heerde fon oolde Tiden häär tou de Loorper Määrk. Deer doo Loorper dät Lound man min brukten, lieten joo tou dät aan Buur ut Schäddel deer Fäi weedede. Dät waas deerum, wail di Buur mäd n Maanske ut Loorp hilked waas. Mäd der Tid wuden moorere Scheepekoowen apgjucht in de Naite fon de Aijesbusk un aal bilitjen brukten uk uur Schäddeler doo Weeden.

Doo Loorper hieden nu Nood, dät ut ju duldede Nutsenge n Gewoonhaidsgjucht äntstounde kude. Deerum ferbooden joo doo Schäddeler dät Weedjen ap disse Fäldere. Man doo Schäddeler sätten sik deerjun un dreeuen hiere Dierte fääre ap doo Fäldere. Deertruch wud ju Sponnge twiske bee Siden immer gratter, wät touläast utron ap n wudelken Buurenkriech.

Mäd Fuurken, Spaaden un Saisen bewoapend statten doo fäindelke Paataien bi Aijesbusk apnonner. Man uk di utergewöönleke Moud fon doo Loorper kud nit ferhinnerje, dät joo bit tou de Seelter Gräft tourääch troangen wuden. As joo dan touläast doo ut de Fierte ankuumende schäddeler Wiuljude as groote Kamptruppen ansaagen, raaten joo älke Hoopenge ap n Siech ap un looken sik gans tourääch.

Woofuul Stridere ferwuunded wuden, is unbekaand. Aan Loorper koom deerbi dood un hi wude fon doo Schäddeler deer begreeuen. Ju Steede wäd bit däällich as Seelter Gräft beteekend.

Ap Gruund fon disse Haueräi wude bi doo Behöorden ne Sljuchtenge fon dän Strid un fonnäien Fäästlääsen fon doo Scheede foarslaain. Doo Ferhondelengen, doo fon doo Amtsljude ut doo Amte Kloppenbuurich un Meppen fierd wuden un an doo as Beapdrachder fon Schäddel Roluf von Lutten un foar Loorp Heinrich von Campen tou Schnakenborg deelnoomen, koomen eerste ätter moorere Sittengen in de Tid fon dän twäiden Oktober 1557 bit tou dän tjaanden Dezember tou n befreidigjend Beslut.

Ju uteendelke Scheedlienje ferlapt sietdäm likut fon n Boarenbierich bit tou de Seelter Gräft un fon deer bit tou de Freeisenkule. Doo Flächen bit tou disse Scheedlienje heere siet ju Tid tou dät Säspel Schäddel. Truch dät Ansluten fon de Fluur "Swoote Faan" fergrööterde Schäddel sik um soowät 1400 Ha. In dät Gestrich kude dan ätter de groote Bound in Schäddel ju Siedlunge Näischäddel gründed wäide. [15.07.96, uursät fon Pyt Kramer].

Di huljende Hund

fertäld fon TheoGriep

Tambuurs Buuräi hiede un Hälmers Hälmerich fon Bäärsel koopet. Joo wieren fon Bäärsel ätter Schäddel wäi leeken un joo wierene un groote Familje. Hälmers junuur woonden Ränke Jan un Länke. Jan un Länke wieren nit ferhilket; Süster un Bruur. Joo woonden wät räggels ut - soowät hunnert Meeter fon Hälmers Hus oue.

Dät waas nu in doo twinteger Jieren as nu Ränke Hund Eeuende faar Eeuende an e Straïte ap Ränke Tille siet tou huljen. Dät Huljen fon soo aan Hunt dät ging aan truch Mark un Been. Neen Maanske maate dät jädden heere. Wän man dan uk altide kwied un leeude: wän soo aan Hunt hult, un wier hi dan wäikikt - ut dät Huus kumt dan un Dooden.

Nu siet di Ränke Hund Eeuende far Eeuende ap e Tille, keek stuurwäch ätter Hälmers Huz wäi un hulde, wät ter oane siet. Doo Lüde doo ap e Naite woonden maaten däd gaarnit heere. Un of joo dän Hund uk wächjaagjen diedene, di Hunt di koom immer wier un hulde.

Am masten äärgede sik Hälmers deruur. Dät was tou ferstounden, wäil di Hund altide ätter Hälmers Hus wai keek. Dach tou anderjen was der niks an. Bit dan ap aan Eeuende Hälmers Hannes soo dül wude - Hans was un jungen Wänt fon twoo un twintich Jier - un dan in sine Foart dät Jachtruur fon e Muure greep un mäd aan Schööt dän Hund doodschoot.

Deertruch was Raue ap e Brink keemen. Abber wät koom där bätien? Säks Wieken ätterdäm - as Hans dän Hund doodscheeten hiede - wude Hans kronk. Hi kreech ne innere Bloudfergistung, wier him tou ju doomoalige Tid neen Maanske fon ouhälpe kude. Hans stoorf däran un hi waas säälwen di Doode di ut Hälmers Huus koom. Dän Hund hiede Hannes dät Huljen ouleert un dät Kikjen ätter Hälmlhus uk ouleert. Aaber Ränke Hund hiede gjucht heelden. [Ouschriuen fon Pyt Kramer fon Kassette B193].

Smit Hämken un ju Schoule

fertäld fon Theo Griep

Smit Hämken woonde bäät Holt. Hi hiede deer un masse Aarbaid ap sin litje Buuräi. Deertou hied hi - soo az dät fröier dan wul soo Räägel was - un ganse Rige Bäidene. Dät ging dan eenfach soo: Doo Ljüde hieden nit ju Pille, dät ging dan doomoals aal ätter Gottes Wille. Un soomär hiede Hämken uk n ganse Rige Bäidene.

Nu moasten doo Bäidene fon Bäätholt - wail ap Bäätholt neen Schoule was - ätter Schäddel in e Schoule gunge. Dät was n gansen Eende un ik kon mi foarstalle, dät doo Bäidene dät goarnt gans waillope wülné un dät doo dan ofter genouch in Huus bleeuën. Wail Hämken di hielte nit fuul fon e Schoule un uk nit fon t Leeren. Un deerum wuden doo fon Huus ut uk goarnt tou t Leeren anheelden.

Dät kud dan joa uk nit goud gunge. Sien Bäidene bleeuën bääte in e Schoule. Joo koomen nit moor mee un doo bleeuën sitten. Doo uur Bäidene koomen uur de Klute un Smit Hämken sien bleeuën sitten. Dät ging soo un gansen Tidlong goud, daach as dät tou fuul schielde, ging di oolde Schroat - di dan Köster in Schäddel was - moal ätter Smit Hämken wäi, un fertäälde Hämken woo dät siet. Daach Hämken maakede sik deer nit fuul ut. Och, un hi meende dan ap lääst tou Schroat: "Ach, dät Leeren bringt daach nik. Niks! Wän us Bäidene man dän Iers in e Schoule oan hoolde, dan is dät al duftich goud". Soo pakkede Smit Hämken ju Schoule ap. [Ouschriuen fon Pyt Kramer fon Kassette B194].

Pyt Kramer,
IN FONOLOGYSKE RAMP
(Bydrage 12e Frysk Filologekongres, 1991)

ZUSAMMENFASSUNG

Altfriesisch a: (entsprechend Germanisch au und zum Teil ai) hat sich im Saterfriesischen entwickelt zu [o:], was führte zur phonologischen Opposition [o:] - [ou]. Diese Entwicklung wird verursacht sein durch ein neues [a:] infolge Dehnung des kurzen a in offener Silbe, was sich wiederfindet in der heutigen Opposition [o:] - [a:].

Auf diesem Grund wird die Annahme gemacht, daß das altfriesische Phonemsystem der langen Vokale explodierte im 14. Jahrhundert infolge einer plötzlichen Erscheinung gedehnter Vokale, vor allem in Lehnwörter. Die Dehnung kann der Sprache sogar auferlegt worden sein durch wiederholte Entlehnung.

Diese Hypothese würde die starke mundartliche Spaltung im Neufriesischen erklären. Auch könnte sie ein neues Licht werfen auf das Problem der Ursprung und der Änderung der Sprachen im allgemeinen.

SUMMARY

Old Frisian a: (corresponding to Germanic au and partly to ai) has developed to [o:] in Saterfrisian, leading to the narrow opposition [o:] - [ou]. This development will have been caused by a new [a:] due to stretching of short a in open syllables, as reflected in today's opposition [o:] - [a:].

On this basis it is supposed that the Old Frisian long vowel phonemic system is exploded in the 14th century, due to a sudden appearance of stretched vowels, chiefly in loan-words. The stretching might even have been imposed on the language by repeated borrowing.

This hypothesis would explain the strong dialectic variation in modern Frisian. Moreover it would shed light on the problem of origin and change of languages in general. —

Sa 'n tachtich jier lyn moat Ferdinand de Saussure, de grûnlizzer fan it strukturalisme, de earste west hawwe, dy 't in skerpe skieding lei tusken de histoaryske en de syngroane taalwittenskip¹. It liket derop, dat sûnt dy tiid it grinsgebied tusken beide wat mijd is. It is dêrom net sûnder skrutenens, dat ik my op dat grinsgebied weagje.

Myn ferhaal sil yn earste ynstânsje gean oer de ûntjouwing fan de Alfdryske a: yn it Sealtersk, de Fryske taal dy't sa'n 30 km. oer de Dûtske grins sprutsen wurdt. It Sealtersk hattrije tongslaggen: dy fan Strukelje, dy fan Roomelse en dy fan Schäddel. Myn foarbylden komme út de tongslach fan Schäddel, dy't de minste fernijingen ûndergien liket te hawwen.

1 Anderson, s. 6.

Yn it Sealtersk is de âlde *a*: ta [o:] wurden, b.g. *Boom* 'beam'. Mei it produkt fan de âlde *o*: levert dat de opmerklike fonologyske opposysje [o:] - [ou] mei as minimale pearen²:

<i>Brood</i> 'bôle'	<i>Brooud</i> 'broed'
<i>Dook</i> 'dize'	<i>Doouk</i> 'doek'
<i>foolgje</i> 'felgje'	<i>fooulgje</i> 'folgje'
<i>ljoo</i> 'leaf'	<i>ljoou</i> 'lij'
<i>noodelk</i> 'bang'	<i>nooudelk</i> 'noardlik'
<i>plooogje</i> 'pleagje'	<i>plooougje</i> 'ploegje'
<i>Rook</i> 'reek'	<i>Roouk</i> 'roek'

It giet hjir dus dûdlik om twa fonemen, mar se lizze sa ticht byinoar, dat se foar in net-Sealster hast net te ûnderskieden binne. Sels de grutte ûndersiker fan it Sealtersk - Johann Friedrich Minssen - fage beide fonemen ûnder ien teken gear, wylst er dochs oars sa krekt wie op it werjaan fan 'e lûden³.

Dat it lykwols om twa fonemen giet, kinne wy ek noch sjen oan it feit, dat de [ou] foaral yn de Strukeljer tongslach ta [ɔu] wurden is, wylst dat mei de [o:] net barde.

Hoe komt it Sealtersk no oan sa'n nauwe⁴ opposysje, dy 't foar it ferstean sa dûdlik problemen oplevert? Wy soene hjir tinke kinne oan de algemiene tendins fan talen ta in slettener útspraak⁵. Foarsafier't yn it Leechdútsk fan 'e omkriten ek in âlde *a*: foarkaam, is dy lykwols

2 De wurdboeken staverje (yn Roomelster tongslach) *ou* y.p.f. *ou*.

De ôfkomst fan 'e wurden is:

afr. <i>brâd</i> Siebs 1889.286	- afr. <i>brôd?</i> , fgl. Spenter 233
mnd. <i>dâk?</i> , fgl. Schönhoff 52	- afr. <i>dôk</i> Siebs 1889.233
afr. <i>*falgia</i> , fgl. Löfstedt 1928.134	- afr. <i>folgia</i> , fgl. Siebs 1901.1200
afr. <i>liaf</i> Siebs 1889.301	- afr. <i>*hliô?</i> Kramer 1989.123
afr. <i>nâd-</i> mei weibleaune umlaut njonken <i>nêd</i> , Siebs 1901.1233	- afr. <i>nôrth-</i> Siebs 1901.1200
-	- afr. <i>*plôgia</i> Siebs 1889.234
mnd. <i>plâgen</i> , fgl. Löfstedt 1931.167	- afr. <i>*râk</i> wurdt blykber ûndersteld by Siebs 1901.1387, fgl. Syltersk <i>Rook</i> en foar it weibliuwen fan de umlaut Siebs 1901.1233
-	- afr. <i>*rôk</i> , fgl. Löfstedt 1928.84.

It docht blikken, dat no foar Syltersk *Rook* it Leechdútsk as boarne oannommen wurdt (V. Faltlings, freonlike meidieling). Dat soe foar it Sealtersk ek kinne, mar dan soe wol oanjûn wurde moatte wat de oarsaak fan sa 'n ûntliening is. Dat soe yn dit gefal de ynfloed fan it tige frekwinte tiidwurd *reeke* 'jaan' wêze kinne.

3 B.g. *dôk* 'Nebel' en 'Tuch', Minssen 2.90.

4 Fgl. 'Too close .. phonologically' Anderson 124.

5 B.g. yn it Ingelsk yn de fyftjinde ieu; sj. Anderson 138.

alhiel nèt of net fólle slettener wurden⁶.

Dat soe dan komme kinne troch in yn oare talen ek wol synjalearre mechanisme, dat it ûntstean fan te nauwe opposysjes opkeart⁷. Yn'e Leechdútske omkriten drige lykwols net it ûntstean fan safolle nauwe minimale pearen⁸.

Wy moatte dêrom hast wol oannimme, dat yn it Sealtersk in oare krêft wurksum west hat, dy't der ta late dat it produkt fan de âlde *a*: sa sletten waard. Dy krêft kinne wy neffens my fine yn de Sealter opposysje [o:] - [a:] mei as foarbylden⁹:

<i>Boore</i> 'boar'	-	<i>Baare</i> 'bear'
<i>Hoose</i> f. 'hoas'	-	<i>Haase</i> m. 'hazze'
<i>Hooke</i> 'hea-oper'	-	<i>Haake</i> 'heak'
<i>Looge</i> 'sjipsop'	-	<i>Laage</i> 'laach'
<i>rookje</i> 'rikje'	-	<i>raakje</i> 'reitsje'
<i>smookje</i> 'smoke'	-	<i>smaakje</i> 'smeitsje'
<i>wook</i> 'weak'	-	<i>waak</i> 'wekker'

By in part en mûglik sels de mearderheid fan 'e wurden út 'e earste kolom kin de [o:] út afr. *a*: ôflaat wurde. By gearfallen mei de nije [a:] út 'e rjochter kolom soe dat ta fersteansproblemen laat hawwe. Om dy reden sil de âlde *a*: nei [o:] ferskood wêze¹⁰.

6 B.g. *plå:gng, plågng* Matuszak 110.

7 Anderson 107.

8 Yn'e Leechdútske omkriten fan Sealterlân is boppeneamde nauwe opposysje by Matuszak allinne mar werom te finen foar *Brood* - *Brooud* yn it oan Schäddel grinzigjende Lorup. Yn'e oare gefallen is dy tefoaren kommen troch umlaut fan *oou* of troch in oare wurdskat (b.g. *krai* y.p.f. *Roouk*).

9 De wurdboeken staverje (yn Roomelster tongslach) *oa* y.p.f. *aa*.

De ôfkomst fan 'e wurden is:

afr. <i>bora?</i> , fgl. Löfstedt 1928.234	- afr. <i>*bara?</i> Löfstedt 1931.66
âld <i>*hosa</i> Löfstedt 1928.233	- afr. <i>*hasa</i> Siebs 1889.67
afr. <i>*hâ-kokka?</i> mei weifallen fan it middelste wurdlid sûnder klam, fgl. ing. <i>hay-cock</i> , nhd. dial. <i>Kocke</i> , deensk <i>kok(k)</i> Pokorny 394	- afr. <i>*haka?</i> Löfstedt 1931.57, Spenter 170
afr. <i>*lâga</i> , fgl. Spenter 173	- afr. <i>laga</i> , fgl. Spenter 156
afr. <i>*râkia?</i> fgl. <i>râk</i> noat 2 Löfstedt 1931.57	- afr. <i>*rakia?</i> , fgl. Spenter 171 of mnd. <i>râken?</i>
mnd. <i>smôken?</i>	- afr. <i>smakia</i> Löfstedt 1931.58
afr. <i>*wâk</i> Siebs 1889.272	- mnd. <i>wake?</i> , fgl. Kluge by <i>wach</i>

10 No is dit mar in lyts rychje wurdpearen en in taal kin ek wol guón homonimen ferneare. It is lykwols mûglik dat ik net àlle pearen yn it tsjintwurdige Sealtersk fongen haw en grif net dy út 'e rin fan 'e ieuwen. Boppedat soe it sa wêze kinne dat it gearfallen fan beide fonemen fersteansproblemen jûn hawwe soe op it nivo fan 'e sin, b.g. as stikken sin mei oare stikken sin betize waarden.

Dat wie it Sealtersk. Mar as wy no yn 'e oare Fryske tongslaggen om ús hinne sjogge, dan docht blikken dat de âlde *a*: oerál ferdwûn is¹¹. De konklúzje is neffens my dûdlik: de aldfryske *a*: koe net bestean bliuwe.

De oarsaak fan dat alles sil it ûntstean fan dy nije [a:] west hawwe. Yn 'e rjochter kolom fan it lêste rychje giet it hast oeral omrekking yn iepen wurdlid, ek yn in pearlienwurden. It liket der dus op, dat dy rekking de úteinlike oarsaak is¹².

De rekking yn iepen wurdlid is in algemien Westgermaansk ferskynsel yn in tiid wêryndat de aparte talen allang bestiene. De oarsaak sil lein hawwe yn 'e tanimmende klam op it earste wurdlid, dy 't soarge foar it langer wurden fan koarte lûden mei klam¹³. Yn it Frysksil dy tindins swakker west hawwe as yn 'e buortalen, lykas wy sjen kinne oan 'e folle fokalen yn wurdútgongen yn it Alfdysk en it Wangereachsk en oan it oant hjoeddedeit behâlden fan útgongswurdlidden dy 't yn 'e buortalen ferdwûn binne¹⁴.

Men soe dus ferwachtsje dat de rekking yn it Frysks benefterbleauw wêze soe by dy fan 'e omkriten, mar dat is net it gefal, grif yn it Sealtersk net¹⁵.

Men kin jin offreegje hoe't dy rekking him dan dochs fan taal ta taal fuortsette koe. It andert soe wêze kinne: troch lienwurden. By it hieltyd op 'e nijj ûntlienen waard de rekking yn 'e iene taal faaks "kopiarre" yn de oare¹⁶.

Rekking en lienwurden sille ek har ynfloed hân hawwe yn 'e foarste stile fan it fokaaldiagram, dêr 't yn it Sealtersk de nauwe opposysje [e:] - [ei] ûntstien is¹⁷.

11 Kramer 1989.118.

12 Nei 't my bystiet is dit ferbân earne earder yn de Fryske taalkundige literatuer oanoeroerd.

13 Fgl. foar it Latyn Anderson 132.

14 Fgl. Sealtersk *Doore* 'doar', *Hounde* 'hân', *Tume* 'tûme', *Sträite* 'strjitte'.

15 Dêrby sels gefallen as it meartal *Feete* by *Fät* 'fet', faaks mei [e:] < [ɛ:] .

Yn it westerlauwerske Fryskslykje gâns sokke lûden troch analogy wer koart wurden te wêzen (b.g. Siebs 1901.1201), fgl.

Sealtersk <i>Loote</i>	en Frysks <i>lotten</i>
" <i>spreuke</i>	" <i>sprekke</i> .

16 W. Visser wiisde der op it kongres op, dat dat yn striid is mei de gewoane gong fan saken, wêrby 't it ûntliende werd de fierdere lûdûntjouwing fan de ûntlienede taal folget. Soks liket my lykwols of te hingjen fan hoe hurd oft de feroaringen oan de jaande kant ferrinne. Men soe tinke kinne oan it feit, dat gâns wurden dy 't oant foar in fyftich jier yn 'e Frânske útspraak ûntliend waarden, no op 'e nijj yn 'e Ingelske ûntliend wurde.

17 Kramer 1989.124.

De konklúzje moat weze, dat as gefolch fan ditsoarte wurkingen it Aldfryske systeem fan lange fokalen yn'e moderne tongslaggen follein feroare is. As wy as warkhypothese útgeane fan in troch de Aldfryske hânskriften suggerearre stelsel fan trije trimen mei fiif lange fokalen¹⁸, dan binne der dus yn it Sealtersk twa bykommen, sùnder noch te rekkenjen mei de jongere [ɛ:] en [ɔ:]. Sa 'n ienfällich Aldfrysk stelsel soe de tsjintwurdige wurdskat ek net ferwurkje kinne.

Dit wie de grûnslach fan myn ferhaal en dêr woe ik no mei ienfällich ark op fierderbouwe. Yn 'e Aldfryske boarnen is neffens Sjölin¹⁹ gjin opmerklik dialektysk ûnderskied te finen. Sûnder rjochtstaal en sprektaal alhiel lyk te slaan, liket it derop, dat de Friezen fan East en West inoar sùnder altefolle problemen ferstien hawwe.

Hoe oars sjocht de taalkaart der hjoeddedeit út: Hyopersk, Skiermuontseachsk, Sealtersk en it Noardfrysk yn syn ferskaat klinke ús as frjemde talen yn 'e earen en binne sùnder stûdzje net nei te kommen.

Dat wiist op in grutte feroaring. Dochs is de lêste 200 jier - foarsafier út it skriftbyld ôf te lieden - alteast it Sealtersk kwealik feroare²⁰. Wy moatte dêrom hast wol beslute ta in feroaring ynienen. Dat soe ek in ferklearring foarmje foar it hjoeddeiske ferskaat yn tongslaggen: it gie dan sa hurd, dat it net troch ûnderling kontakt lykbreide wurde koe.

Oer de oarsaak fan taalferoaring yn 't algemien bestiet gjin klearrichheid. Lass²¹ miende dat taalferoaring ek net útlein wurde kin as er net foarséin wurde kin. Mei nei oanlieding fan dy útspraak waard yn 1985 yn Amsterdam in wurgearkomste holden ûnder de wat dizenige titel "Explanation and Linguistic Change". It besprutsene bleau nei myn betinken ek wat dizenich, mei as grutste wierheid it oanheljen fan in útspraak fan Sapir ut 1921, dat der in ferienfälidjende ûntjouwing is²². Der is lykwols alris op wiisd, dat de oarspronklike taal dan wol tige komplisearre west hawwe moast²³. In brûkbere teory oer taalferoaring liket dus noch te ûntbrekken.

Yn dy diskusje soe ik it fundamintele feit nei foaren bringe wolle, dat in taal in *kommunikaasjemiddel* is. Ferstien te wurden, is faak in libbensbelang. As dan troch rekking guon lestige homonimen driigje te ûntstean, komt it ta fonologyske need en sil in taal him oanpasse. Dêrby kin men jin yntinke dat de âlde *a:* al mear slettene farianten of allofoanen - [ɔ:], [ɛ:] - hie en dat dy no algemien waarden, wylst de suvere [a:] foar it rutsene lûd bewarre

18 Kramer 1989.120.

19 Sjölin 1966.32, fergelykje ek Sjölin 1984.

20 De no yn Strukelje noch net alhiel trochsette ûntjouwing [ei] > [ɛi] b.g. is al ôf te lêzen aan *slippen* 'slapen' by Westendorp 1819.101.

21 Lass 1980.

22 'Convergent evolution', Lass 1987.168f.

23 Anderson 128.

waard.

De sketste gong fan saken jout ek in mûglike reden foar it grutte ûnderskied tusken de westlike en eastlike tongslaggen. It Leechdútsk lit al ier in wijsel fan [a:] en [ɔ:] sjen²⁴, dy 't yn it Hollânsk sa ûnbekend wie, wylst dat Hollânsk letter wer in wijsel fan [a:] en [ɛ:] fertoande²⁵. Sa kinne dy buortalen fia âldere lienwurden de saak beynfloede hawwe. Yn it Noardfrysk sprekt fansels de Deenske ynfloed ek tige mei²⁶.

Hoe sille de minsken dy feroaring no ûnderfûn hawwe? As it wier allinne om it opjaan fan in útspraakfariant fan de âlde *a*: gie, dan grif net as botte yngripend. It wiene ommers mar lytse ferskowings en se praten gewoan Frysk - Fräisk - Frasch troch. Earst yn it kontakt mei guon út oare Fryske kriten sil de klap kommen wêze.

Lit ús ris nei it Hylpersk sjen. It is krekt oft dy stedsjers har wat mear by it âlde holden; har *baim* stiet folle tichter by Aldfrysk *bâm* as it boerske *beam*. It liket my ta, dat it Hylpersk it prototype is fan it Stedsfrysk. It fêsthâlden oan it âlde sil dêr lykwols tige nauwe opposysjes jûn hawwe, sa 't dy nei 't it liket noch besteane yn it Hylpersk²⁷. Soks sil lykas yn it Sealtersk foar frjemden net nei te kommen west hawwe en it soe jin dan ek gjin nij dwaan as yn 'e gruttere stêden de lange fokalen har nei 1515 oan 'e nije hearen oanpasse moasten. Dan soe it Stedsfrysk dus gjin "Nederlânsk yn Fryske mûlen" wêze, mar echt Frysk dat yn de oplossing fan syn fonologyske problemen tige troch it Hollânsk beynfloede is. In soartgelikense oplossing soe men yn jin omgean litte kinne foar âlle Frysk kleurde tongslaggen, lykas Amelânsk, Oertsjongersk, Westfrysk, Grinslânsk en Eastfrysk, dêr 't by opfalt dat guon harsels "Frysk" neame. Dat de feroaring út need ek eksootyske wegen kieze koe, sjogge wy faaks yn it lizzen fan de klam op it twadde wurdlid yn it Wurstfrysk²⁸.

Ik woe it no hawwe oer de *tiidskaal* fan it ferskynsel. Alderearst moat opmurken wurde, dat in fonologyske feroaring yn prinsipe abrupt is²⁹. Op it momint dat it eerste wurd mei it nije foneem útsprutsen waard, wie de feroaring in feit. Op dat stuit waard yn in krite beskaat oft de âlde *a*: dêr tenei [o:] wêze soe of [eə]. Troch de geografyske lizzing fan de ûnderskate kriten fan it Fryske taalgebied sil yn 'e lette midsieuwen it kontakt fan elk fan dy kriten mei

24 Lasch 64ff.

25 Van Bree 157.

26 Löfstedt 1928.XI.

27 B.g. [ɑ:] en [ɔ:], Blom 6.

28 Hofmann 1961, Möllencamp 1968.

29 B.g. Toon 279. Yn dit gefal soe de saak op gong brocht wurde op it momint wêrop 't de koartbleaune [a] en it ta [a:] rutsene produkt net mear as ien foneem fungearje. Dat bart neffens my op it stuit dat ién sprekker yn in taalmienskip gjin ûnderskied mear meitsje kin tusken lange en koarte *bylûden* (fgl. Hofmann 1969). En dat is in abrupte saak.

oare talen grutter west hawwe as it ynterne Fryske kontakt. Sa koene har folselein ûngelikense oplossingen fan it fonologyske probleem ferspriede.

Lykas sein, giet it by de oposysje [o:] - [a:] by de wurden mei [a:] hast allegearre om in yn iepen wurdlied rutsene koarte [a]. Dat sil betsjutte, dat de need ta oanpassing fan de âlde *a*: net earder kaam as op it stuit fan dy recking. Wanneer 't dat west hat, hat Hofmann oan 'e hân fan 'e stavering neigean kinnen. Yn it Westerlauwerske Fryske wie it faaks earst begûn yn 'e fjirtinde ieu, wylst al om 1400 hinne de recking foltôge wie³⁰. Dat moat betsjutte, dat yn deselde tiid de âlde *a*: syn ûnderstelde iepene ûtspraak (tekens dêrfan noch yn Sealersk *gratter, hagger ensfh.*) ferlern hawwe moat en yn slettener farianten útinoar foel.

Dat dêrfan yn 'e Aldfryske skriuwtaal net folle te fernimmen is, kin lizze oan it mûglike bestean fan in tuskentrime [ɔ:] en [ɛ:]³¹. Dy lûden koene noch maklik mei *a* werjûn wurde. Letter ûntstiene lykwols oare rekkingsprodukten, lykas yn Westerlauwersk *stêd* en Sealersk *loang*, en dy kinne de oarsaak derfan west hawwe, dat de produkten fan de âlde *a*: úteinlik ta [eə] en [o:] waarden en dêrmei langer slim yn ien stavering te fangen wiene.³²

It is de muoite wurdich om oandacht te besteegjen oan 'e geweldige soasiale ynfloeden fan sa 'n ûntjouwing. It hiele taalgebied fan it Aldfryske mei syn prestiizje as skriuwtaal³³ wie yn koarte tiid útinoar fallen. Lânsliu ferstiene inoar mar heal mear. It is net ûnmûglik dat de skriklike skelen yn it 15de ieuwske Fryslân gearhingje mei sa 'n taalkundige feroaring. De echte motor fan alles sil west hawwe it sterk ôfnimmen fan de Fryske hannel en de fermindering fan de betsutting fan Fryslân yn dy tiid³⁴, wêrtroch 't nije begripen en dêrmei nije wurden fan bûten ynstreame koene.

Ik haw my ferliede litten ta te sizzen, ek nei soartgelikense ferskynsels yn oare talen te sykjen. Dêrta gean ik noch in tûzen jier fierder tebek. De Germanen brekke troch de grinzen fan it Romeinske ryk. Ynienen hawwe hja te krijen mei in grutte mannictheit fan frjemde nije begripen mei de dêrby hearrende wurden. En dan binne dêr ynienen al dy talen: Aldingelsk, Aldheechdûtsk, Aldsaksysk, Aldfryske en faaks sels Aldleechfrankysk, wylst earder it

30 Hofmann 1969.75. Dat artikel hat myn tinken grif yn dizze rjochting beynfloede.

31 Yn Kramer 1989.122f. haw ik dy tuskentrime "net needsaaklik" neamd, mar dat betsjut noch net dat hja "ûnmûglik" is.

32 Dêr tsjut faaks op, dat it reglement fan folmachten fan Riperahem fan 1522, "op Vriesche tale geschreven", yn 1591 "naer deser tegenwoordige tyden en talen getranslateert" wurde moast, sa te sjen op oanstean fan de folmachten, dûdlik allegearre Friezen (Charter-Boek van Vriesland II 429-431; Prof. Breuker wie sa freonlik my dy tekst takomme te litten).

33 A. Feitsma yn TV-útstjoering oer Gysbert Japiks, Omrop Fryslân 1989.

34 Slicher van Bath 222f.

ûnderskied folle lytser west hawwe moat³⁵.

Wy kinne noch fierder tebekgean en wize op it suver sûnder spoar ferdwinen fan it Keltske Gallysk³⁶. Moatte wy it Frânsk faaks as in soarte "Stedsgallysk" beskôgje? En dan it Rûmeensk, dêr sa isolearre yn 'e Balkan; is dat faaks "Stedsdacysk"?

It liket der op dat de grutte taalferoarings ynienen barre, mei in skok, ûnder de ynfloed fan lienwurden. De lettere stadige feroarings binne dan faaks net mear as it hieljen fan de ûntstiene barsten.

As dat allegear wier is, dan soene wy in wichtich gegeven yn hadden hawwe oer de wize fan ûntsteane en feroaring fan talen. En dan soene it Frysk en de Frysk kleurde tongslaggen in dokumintaasje fan folle grutter belang wêze as oan't no ta tocht is. In dokumintaasje, dy 't de mûglikheid jout, ditsoarte ferskynsels yn detail te bestudearjen

Dizze hypothese mei gâns oant no ta ûnbegrepen feiten ferklearje, der falt ek noch hiel wat yn troch te timmerjen. Histoaryske berjochten oer sokke fonologyske eksplorazjes ûntbrekke, of it soe wêze moatte it Bibelske ferhaal oer de toer fan Babel³⁷, opfallenderwiis ek wer yn in sitewaasje mei de útwikseling fan grif gâns nijje terminologyen.

Ut 'e wrâld fan hjoeddedei binne sokke ferskynsels my ek net bekend, al binne der talen dy 't op ferdwinen steane of koartlyn ferdwûn binne. Opmerklik yn dit stik fan saken is de sterk wixseljende útspraak dy 't Siebs³⁸ yn it útstjerrende Wangereachsk fûn. It ûndersiik fan de ynterferinsje fan talen soe hjir noch wolris wichtich materiaal opsmite kinne. Faaks kinne wy dan ek de útdaging fan Lass oannimme en foarsizze oft de "grutte" talen fan ús tiid ek op koarte termyn troch sa'n ramp bedrige wurde en as in modern Babel ûndergean sille.

7 sept./ 4 okt./ 15 des. 1990.

-.-.-.-

LITERATUER.

- J.M. Anderson, *Structural Aspects of Language Change*, London (Longman), 1973.
G. Blom, *Hylper wurdboek, Ljouwert (Fryske Akademy)*, 1981.
C. van Bree, *Leerboek voor de historische grammatica van het Nederlands*, Groningen, 1977.
D.B. Gregor, *Celtic, A Comparative Study*, Cambridge (Oleander), 1980.
D. Hofmann 1961 yn *Zeitschrift für deutsches Altertum* 90, side 203-222.
D. Hofmann 1969 yn *Studia Frisica*, tinkschrift Prof. Dr. K. Fokkema, Grins (Wolters), side 67-75.
F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin 1975²¹.
P. Kramer 1989 yn *Us Wurk* 38, side 118-126.
A. Lasch, *Mittelniederdeutsche Grammatik*, Halle a.S. (Niemeyer), 1914.
R. Lass 1980, *On Explaining Language Change*, Cambridge.
R. Lass 1987 yn: W. Koopman e.a., ed. *Explanation and Lingual Change*, Amsterdam (Benjamins), side 151-176.
E. Löfstedt 1928, *Der nordfriesische Mundart des Dorfes Ockholm und der Halligen*, I,

35 B.g. van Bree 95.

36 Gregor, side 20, ferklearret it lykwols troch massale migraasje nei Ierlân.

37 "En de Heare sei: (..) Kom, lit ús delkomme en dêr har taal betiizje, dat de iene de oare syn taal net mear fersteaen kin. Sa ferstruide de Heare har dêrwei de hiele ierde oer en hja hâlden op mei de stêd te bouwen" Genesis 11: 6-8.

38 Siebs 1901.1379.

- Lund (Gleerup).
- E. Löfstedt 1931, *Nordfriesische Dialektstudien*, Lund (Gleerup).
- H. Matuszak, *Die saterfriesischen Mundarten von Ramsloh, Strücklingen und Scharrel inmitten des niederdeutschen Sprachraums*, Diss., Bonn (1951).
- J.F. Minssen, *Mittheilungen aus dem Saterlande* (1846), 2. Beend, Ljouwert (Fryske Akademy), 1965.
- J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, Bern (Francke), 1959.
- H. Schönhoff, *Emsländische Grammatik*, Heidelberg (Winter), 1908.
- Siebs 1889, *Zur Geschichte der englisch-friesischen Sprache*, Tübingen, neiprinte Wiesbaden (Sändig), 1966.
- Siebs 1901 yn H. Paul, (red.), *Grundriß der germanischen Philologie*, Strassburg, Band II:2, side 1152-1464.
- B. Sjölin 1966 yn *Us Wurk* 15, s. 25-38.
- B. Sjölin 1984 yn *Miscellanea Frisica*, feestbondel Prof. Dr. H.T.J. Miedema, Assen (Van Gorcum), side 55-66.
- B.H. Slicher van Bath yn J.J. Kalma e.o., red., *Geschiedenis van Friesland*, Leeuwarden (Miedema), 1973.
- A. Spenter, *Der Vokalismus der akzentuierten Silben in der Schiermonnikooger Mundart*, Kopenhagen (Munksgaard), 1968.
- T. Toon 1987 yn: W. Koopman (sj. Lass 1987).
- N. Westendorp yn *Antiquiteiten* 1.2, Groningen 1819, side 89-101.
- - - - -

TAHEAKKE

Mei help fan myn staveringsprogramma wp{wp}sv.lex fûn ik noch alve pearen [o:]-[a:] yn it Sealtersk. Dy moatte dus tafoege wurde aan de acht mei *Boore-Baare* op side 67.

<i>boodje</i> 'tynge dwaan' <i>baadje</i> 'baaie'	<i>kloodje</i> 'klaaie'	<i>klaadje</i> 'bargje'
<i>Boone</i> 'beane' <i>Baane</i> 'baan'	<i>knoopje</i> 'knope'	<i>knaapje</i> 'knappe'
(hi) <i>boont</i> 'bûn'	<i>roogje</i> 'ferwege'	<i>raagje</i> 'ústekke'
(hi) <i>baant</i> 'baant'	(hi) <i>sooch</i> 'sûgde'	(hi) <i>saach</i> 'seach'
<i>ferkoolje</i> 'ferrifelje' <i>ferkaalje</i> 'kjeld skypje	<i>toogje</i> 'swylje'	<i>taagje</i> 'narje'
<i>koopje</i> 'keapje' <i>kaapje</i> 'frije'	(hi) <i>woonde</i> 'wenne'	(hi) <i>waande</i> 'wende'
(ferâldere)		

Om oan te jaan, dat yn it Westerlauwerske Fryske ek fonologyske problemen ûntstean moasten, folget hjir in list fan minimale paren mei *ea- aa*, dy 't fûn is mei help fan it staverings-programma Fryske fan 'e Fryske Akademy. Ynfloed fan jongere brekking is net rekkene, likemin as it lettere gearfallen fan -d en -t: Dus net *sleat-slaad*.

<i>eachje</i>	<i>aachje</i> 'nijsgjirrich~'	<i>meane</i>	<i>mane</i>
<i>beantsje</i>	<i>baantsje</i>	<i>(ik) neam</i>	<i>(ik) naam</i>
<i>bear</i>	<i>baar</i> 'weach'	<i>pleagje</i>	<i>plaagje</i> fan plaggen'
<i>beare</i> 'swetse'	<i>bare</i> 'knede'	<i>pream</i> 'skip'	<i>praam</i> 'noaskniper'
<i>dreager</i>	<i>drager</i>	<i>reaf</i> 'string jern'	<i>raaf</i> 'fûgel'
<i>fear</i>	<i>faar</i> 'heit'	<i>reak</i> 'bult'	<i>raak</i> 'kâns'
<i>geal</i> 'fûgel'	<i>gaal</i> 'tin plak'	<i>reap</i> 'tou'	<i>raap</i> 'koal'
<i>heakje</i>	<i>haakje</i> 'hake'	<i>skeadzje</i>	<i>skaadzje</i>
<i>heare</i>	<i>hare</i> 'tsiere'	<i>skeaf</i>	<i>skaaf</i>
<i>keap</i>	<i>kaap</i>	<i>skeare</i>	<i>skare</i>
<i>keaper</i>	<i>kaper</i>	<i>tean</i>	<i>taan</i> 'foar seilen'
<i>kearde</i>	<i>kaarde</i> 'klaude'	<i>teapje</i> 'tsiere'	<i>taapje</i> 'fan drank'
<i>leach</i>	<i>laach</i>	<i>weach</i>	<i>waach</i> 'waachhûs'
<i>leavje</i>	<i>laavje</i>	<i>wear</i> 'skiep'	<i>waar</i> 'guod'
<i>lead</i>	<i>laad</i>	<i>weazich</i> 'drekkich'	<i>wazich</i> 'dizich'

Dizze list komt oerien mei dy foar [o:]-[a:] yn it Sealterk. It dochs noch folle gruttere tal pearen sil syn oersaak fine yn it feit dat it Westerlauwersk Fryske better dokumintearre is. Yn 'e measte gefallen is *ea* út Aldfrysk [a:] ûntstien en drige dus gearfal fan minimale pearen. Opfallend is dat it gauris oer oare wurden giet as yn it Sealtersk.

Yn syn bydrage oan it twadde Föhrer symposium wiisde Hines (1995:51) op 'e sterke taalfernijding yn it Aldingelsk súnt de fyste ieu. Hy ferklearrer dat út de taalwil fan it folk (58 en neipetear op it symposium). It foarmet lykwols ek in goede illustraasje foar myn bydrage, sjoen it feit dat de nei Brittannië emigrearre Angelsaksen yn kontakt kamen mei in kultuer dy 't folle fierder ûntwikkele wie as harres, wat ûnûntkomber liede moast ta in tafloed fan nije wurden. Wol ferneatigen hja dy kultuer yn it begin fierhinne, mar letter namen hja dy dochs oer (van Caenegem 1982).

R.C. van Caenegem, *Geschiedenis van Engeland*, 's Gravenhage/Antwerpen 1982.

J. Hines, *Focus and boundary in language varieties in the North-West Germanic continuum* yn: V. F. Faltings e.o. [útj.] *Friesische Studien II* (=NOWELE Supplement vol. 12), Odense 1995:35-62.

Seelter Materioal ut dän Ätterläit fon Ehrentraut

H.G. Ehrentraut (1789-1866) waas di Utreeker fon ju Tidschrift *Friesisches Archiv* (Fa), ju dälich foarallen wichtich is um doo Wangerooger fräiske Texte fon Ehrentraut sälwen un Seelter Texte fon sin Oomkweeder Johann Friedrich Minssen (1823-1901). Iuenske sproakkundige Doaten roate ju Tidschrift uk fuul geschichtelke Doaten as Ouschrifte fon Uurkunden uur di aleer fräiske Paat fon Ooldenbuurich.

Man ju Tidschrift foont nit genouch Interesse un ätter dän eerste tjukke Beend (VI + 518 siden) fon 1849 koom di twäide (IX + 437 siden) eerste in 1854 un dät waas tougliek di läaste. Dät waas foarallen spitelk foar Minssen's Sammelenge, wier bloot *Vorwort* un *Das Zeitwort* fon ärscheen (Fa2:135-227, hier fääre beteekend as M1:135-227). Doo uur Woudoarten un ne groote Sammelenge Texte sunt oawers leeter ändäkt in Ljouwert un Aarhus un in Typschrift utroat (bzw. Minssen 1965 un Minssen 1970, fääre beteekend as M2 bzw. M3).

Truch ju glikoardige Anloage fon doo Oarbaiden fon Ehrentraut en Minssen fäl ap, dät sik bi dän Eerste bolde neen Määrcchen un Spräkwoude foonten. Hi rakt man trjoo Wangerooger Määrcchen (Fa2:80-84) mäd as Unnertittel *Erste Lieferung*. Dät tjut deer ap wai, dät er noch moor hiede, man dät is spitelkerwise siläärge nit in Druk roat.

Bi mien Oarbaid an n Kapitel in dät Bouk uur ju Geschichte fon ju fräiske Sproakkunde (Ljouwert 1999) koom mi 1992 n Begjucht unner doo Oogene fon Gerhardt (1938:8), di der meedeelt dät Ehrentraut sin Ätterläit apwoard wude bi dät Mariengymnasium in Jever. Glukkelkerwise stoalde sik häärut dät dät Gymnasium noch bestoant un di Bibliothekar Heer Schönbohm waas soo früntelk, mi tou ferwisen an dät Stoatsarchiv in Ooldenbuurich, wier dän Ätterläit tidwise unnerbroacht waas tou Inventarisatian. Truch doo goude Suurge fon Heer Dr. Schaer kreegen wi n ungefeeren Uursicht fon dät in doo Akten befiendige Materioal. Ap Gruund deerfon sunt Kopien bestoald wuden.

Dät honnelde sik um doo Akten *Mariengymnasium Jever, Handschriftensammlung* Nrs. 443, 446, 447, 448 un 449 fon mädnunner 1122 Siden. Doo fjauer läaste Akten änthalde besunnere Wangerooger Texte, doo nu as n tjuk Bouk ärschinen sunt (Versloot 1996). Ju Akte 443 deerjun änthaalt bloot Materioal uur Seelterlound, wät oawers al toun Deel uurswain in Druk ärschinen is. Dätsälge jält foar wäkke Seelter Texte in Akten 446, 447.

Hier wäide alle Seelter un sik ap Seelterlound belukende Texte roat, soowid doo noch nit uurswain in Druk ärschinen wieren. Uur ju Schrift fint sik moor in Kramer 1993:2. Ju Hondschrift fon Ehrentraut (E) nimt ju maaste Rumte ien; deerum wäide Stukke fon Minssen mäd [M] ounroat.

Inhooldsangoawe fon Seelter Materioal (* sunt hier nit oudrukke Artikkele).

Akte Nr. 443. (numeriert ätter Side).

- *1 Foarside mäd links unner n modernen kaantigen Stämpeloudruk mäd Text *Mariengymnasium Jever, Handschriftensammlung* un in dät eepene Fák mäd tjukken Stift ju Numer 443. Fääre mäd lichte Bläistikke doo Numere 327 un 443.
- *2 Tittelblääd mäd u.a.: 3. *Mittheilungen aus dem Saterlande* [M]. [Heert wäil ätter 3].
- *3 Umsleek. In Bläistikke mäd unbekoande Hounde: *68-seh [-] Minssen*, in Äänket *Saterland* un wier in Bläistikke *XI Cr38r*. Gjuchs buppe n ovalen Stämpeloudruk

- mäd *EHRENTRAUT'SCHE SAMMLUNG* un links unner: 327.
- 4-117 Dan numerierde Siden 1-35 mäd Tittel *I Vorwort* un Siden 48-121 *III Das Verbum-Zeitwort*. [M]. Dät stamt uureen mäd ju Utgoawe Fa2:135-227. Moor deeruor in Kramer 1993. Hier ätter foulge bloot Unnerscheede mäd dän Druk.
- 118-154 Ouschrifte fon n Antaal Uurkunden doo sik ap Seelterlound beluke, in flugge groote kursive Schrift, man daach düüdelk fon Minssen.
- 118-119 *Wij meijnen Buren van Scarle ...* [1376] (normalisiert oudrukt bi Engelke 260f.).
- 120-123 No.3. Fon doo Seelter an dän *Hochfürstl. Gnaden zu Paderborn und Münster* uur hooge Lasten [nit datiert].
- 124-129 No.4. Kloage fon Pestoor Manegoldt an dän *Dechant* tou Cloppenburg uur hooge Lasten un uur doo Seelter (räpt Tjaanden fon de Schäddeler Säärke) [1649].
- 130-131 No.5. *Aus einem Schreiben des Dechanten* [1644] (failt as aal doo foarhäärgungende bi Hettema en Rüthning).
- 132-139 6. *Nomina Communicantum ...* [1651], (5 Siden, ju leeter fon Willoh, S. 427-430 häärut roate Noomeliste fon Seelter Kommunikanten), un sun Liste fon *Barßel* (3 Siden).
- 140-141 7. Statistik fon Säärken [1651] (2 Siden).
- 142-147 8. *Articuli Defensionalis der Sagterlandes Gerechtigkeit* [nei 1597] (n Ferheer fon ju sälge Soarte as bi Hettema, Siden 314-324, 327-340 un foarallen 376-380).
- 148-154 *Münstersche Landtagsabschiede von 1555*, ne Liste fon Beslute 1548-1578, in 1554 uur ientouluken Suldoaten ut Seelterlound (7 Siden).

Akte Nr. 446. (Sidenumere ätter Versloot 1996:lxxiii-).

- 22-24 Anmäärkengen uur Seeltersk un Wangeroogisk; uur Woaternoomen un Varia; mäd eenige Literaturangoawen; maast in Fa1 feroarbaided.
- *25-26 *Über den Infinitiv im saterschen* [M]. Drukt Fa1:33-34.
- 27-28 *Über die Aussprache* (Seeltersk) [M]. Ne goude Anfällenge ap ju Beschriuenge in Fa2:164-167, ju nämmelk nit immer düüdelk is.
- *55 *Die è im Saterlande ...* (1/8 Side). Feroarbaided in Fa1:8-13.
- 380-381 *djû bîdrâiene héxe*. Seeltersk, in E. sien Hondschrift; Uursättunge ut dät Wangeroogiske (Versloot 433f.) af umekierz.
- 384-387 2 Seelter Läidere [M] (1 1/4 side):
ik gîng far mîn lôste hîr finster ... [N bitsken uurs as bi Firmenich 234].
ik gîng wêl bî dô nagd ... [Al drukt bi Siebs, Saterland 409-410 un ätter him stammend fon Frerichs].
- * *Ein Gespräch in der Saterländischen Mundart (Frerichs)* [M] (3 siden). Al drukt Fa1:159-161 un fersäin fon Drukboogenmäärk.
- 390-396 Seelter un Düütske Läidere mäd Nooten: *ik kon nit szitt'..., Osgêdslêd*,
Ich stand auf hohen Bergen un Wanderlied [M], man nit in dän sien Schriuwise (7 Siden). Doo bee eerste in n uur Schriuwise drukt bi Bröring 2:154 (mäd uur Nooten) bzw. 2:155 (sunner Nooten). Ferglike mien Bemäärkenge uur Bröring M3:189.
- *397-402 Bräif [Holloundsk] fon dän 16.10.1847 fon M. de Haan Hettema an Ehrentraut uur *Friesisches Archiv* [Fa1]. Ferdäägent sien oaine Seelter Schriuwise. (4 Siden + 2 Siden Anmäärkengen).

Akte Nr. 447.

- *1 Tittelseite mäd Apschrift: *WI [-] von Frerichs gesammelte Sachen [-] Saterland*.

Links unner mäd Bläistikke: 351. Disse Akte änthaalt fuul Materioal wät Ehrentraut fon Frerichs uurnuumen häd.

- *2-222 N Woudebouk Düütsk - Wangeroogisk fon 221 Siden in E. sien Hondschrift. In n Anfang wäide oafter äntsprekende Seelter Woude roat, doo leeter goarnit aal bi Minssen foarkuumme, as *owdäck* un *ostgad*. Dät tjut deerap wai, dät dät sik hier wudelk um n Bidraach fon Trääden [Frerichs] honnelt un dät E. un M. uur Woude foonten. Ferglike uk bi *sliungel* 'Schlingel' ju Bemäärkenge: *ich habe das Wort nicht gefunden ...* Doo Seelter Woude bi Versloot 207-243, 255-256 un 269.
- 223-224 *Saterländisch*. Anschinend uursät ut dät Ooldfräiske (*Diu érst nöed ...*) in E. sien Hondschrift, man in ne froamde Schriuwise, wäil Frerichs siene.

Akte Nr. 448.

Neen Seelter Materioal.

Akte Nr. 449.

Neen Seelter Material.

P. Krammer.

TEXTE

[Akte 443 änthaalt ap Siden 1-117 ju Hondschrift fon Johann Friedrich Minssen,
Mittheilungen aus dem Saterlande.

Ik numerierje doo Siden hier ätter hiere Foulge in de Hondschrift. Doo Siden 443.4-38
bzw. 39-42, 44-81, 82-85 un 86-115 dreege butendät Numere 1-35 bzw. 48-51, 52-89, 89-
92 un 92-121.

Siden 443.43 bzw. 116 un 117 kopierje in Ehrentraut sien Schrift ju Text fon Side 443.73
bzw. uur Stukke fon ju Hondschrift.

Mäd S. sunt doo Sidenumere ounroaat fon dän Druk in: H.G. Ehrentraut (Hrsg.),
Friesisches Archiv, 2.Band, Oldenburg 1854, S. 135-227.

In dät Foulgjende reeke ik bloot Information ju me nit dän Druk fint. Dät sunt dan
Drukfailere of uk Seeken doo in al ju Hondschrift truchstrieken sunt, maaстtids tou
phantastisk of tou kritisk. Deer is di junge Minssen (1823-1901) wäil fon sin allere Fädder
Ehrentraut (1789-1866) korrigiert wuden.

Sukke Steeden reeke moor Iensicht in ju Persoon Minssen un in ju Geschichte fon de
Hondschrift un soogoar Information uur Seelterlound. Litjere Annerengen sunner
besunneren Wäid sunt nit ounroaat, iuensoo min as fon dän Drukker löösde Oukutengen as:
und < u.; bedeutet < bed. (links fon < stoant immer ju drukte Foarm, gjuchts ju ut de
Hondschrift).

Dät β (an Woudanfang) un Ⱶ fon ju Hondschrift is in Druk as Ⱶ roat. Hier bruke ik s'.
Iuensoo reeke ik dät düütske G as g^ . Teekene doo nit buppe n Boukstääf stounde konnen,
sunt deerbääte sät wuden: ä^, ä'ô^ (Booge uur dät ganse), å', ï', ö^, ü^ u.s.w.
Doo Teekene a^ un ö^ wäide fertreeden fon å bzw. öä.

Latinske Schrift in dän Text is *kursiviert* wuden, man nit soo seelter Woude in
Woudelisten].

[443.2][S.135] [In Ehrentraut sien Hondschrift. Stimt uureen mäd S.135, bute gjuchts buppe:]
NB. die betreffenden Blätter müssen bei Uebersendung des Correcturbogens mitgesandt
werden. E

[Un dan in dän Tittel:] Johann Friedrich Minssen aus Jever[,] jetzt Professor am Lyceum zu
Limoges. [wier S.135: "zu Nantes" häd]

[443.7][S.139] [In Hs. truchstrieken ätter: da wird unter andern auch das Saterland mit
aufgeführt:] Sehr wahrscheinlich ist mir, daß schon zu Ptolemäus, des Geographen Zeiten,
eins von den drei Dörfern, die jetzt das Saterland bilden, bewohnt und bekannt war. Doch ehe
ich zu einen kurzen Abriß der Geschichte des Saterlandes übergehe, noch einige Worte über
den Namen des Saterlandes.

[443.9/10][S.140] [In Hs. truchstrieken ätter: noch einige Worte über die Geschichte des
Saterlandes]: Höchst wahrscheinlich war an der Gränze des Saterlandes, da, wo die ē aus
demselben heraustritt, der Ort, wo ein Theil der Flotte des Drusus, die vom Zuydersee kam,
um mit Hülfe der Friesen die Sachsen zu besiegen, Schiffbruch litt, oder vielmehr, nach
eingetreterner Ebbe auf einer seichten Stelle im Fluße sitzen blieb¹. Dafür scheint zu sprechen
daß die Flotte schon eine ziemliche Strecke, in die Ems, d.h. die heutige Saterems
hineingefahren war, ehe sie aufs Trockene gerieth; und grade in der Nähe von Utende
befindet sich in der ē eine breite Stelle, über welche man jetzt nur zur Fluthzeit fahren kann,
d.h. zu der Zeit, wo die Fluth im Innern des Wassers aus dem Fluße herauszulaufen hindert

und derselben dadurch aufstaut. Ferner sind vor etwa 20 Jahren in der Nähe von Utende im Moor mehrere römische Münzen gefunden worden, die der verstorbne Past. Trenkamp dann an den damaligen Oberst Wardenburg nach Oldenburg schickte, in dessen Nachlaß sie sich noch befinden müssen - wenigstens ein Beweis, daß die Römer bis in die Gegend von Utende vorgedrungen sind. Überhaupt scheint Utende - das von de saterschen Dörfern am nördlichsten gelegne - früher ein bedeutender Ort gewesen zu sein, da Ptolemäus ihn in seiner Geographie anführt und zwar als unter dem ° der Länge und dem ° der Breite² gelegen, was gans mit ~~der Lage~~ des heutigen Utende übereinstimmt³. Der Name Σιατούτανδα, der sich bei Ptolemäus findet, dürfte vielleicht durch *s'iet* Wasser (cfr. *Sietwendunge*, Wasserwende) und durch *enda* Ende zu erklären sein, so daß Siatutanda soviel wäre, wie: am Ende des Wassers, d.h. des Meeres gelegen. Die Conjectur eines holländischen Gelehrten, als habe Ptolemäus eine Stelle im Tacitus misverstanden, wo die Worte vorkommen *caesar ad sua tutanda digressus* und daraus *Siatunda* gemacht, fällt in sich selbst zusammen (S. Epkema woordenbook, inleiding pag.)².

¹ [Deerbi truchstrieken in Raant:] Anmerkung für den Hrn. Herausgeber: S. v. Ledebur und das Citat aus Dieppenbrocks Geschichte des Herzogth. Arenb. Meppen, welches sich unter meinen in Jever befindl. Heften unter der Rubrik: Zur Geschichte des Saterlandes befindet. S. ferner Tacitus u. wenn ich nicht irre Plinius, über jenen Schiffbruch.

² [Doo Groadentaale un Sidenumere sunt in de Hondschrift nit utfäld.]

³ [Deerbi truchstrieken in Raant:] Anm. für den Hrn. Herausgeber: S. v. Ledebur und das Citat aus Dieppenbrock.

[443.10][S.141] [Truchstrieken in Raant:] Anmerk. für den Hrn. Herausgeber: diese Urkunde findet sich unter andern bei Hettema u. Posthumus. [In Ehrentraut's Schrift ersät fon ju Foutnoote 1 ap S.141; deerätter läite doo Truchstriekengen (as maasttids in twoo tjukke vertikale Linien) uk fon E., dan hi ferwoande doo uk in sien oaine Texte, mintwain ap Blääd 446.307, s. Ehrentraut 1996:162f.].

[443.11][S.141] [Truchstrieken in Raant:] Anmerk. für den Hrn. Herausgeber: Dies Bruchstück des Briefes findet sich unter meinen Heften, unter der Rubrik: Zur Gesch. des Saterlandes; es ist ein Citat aus Dieppenbrock.- [In Ehrentraut's Schrift ersät fon ju Foutnoote 2 ap S.141].

[443.14][S.144] [Truchstrieken in Raant:] Anm. für den Hrn. Herausg. [Twiske []:] Sie ist die dritte oder vierte bei Hettema. [In Ehrentraut's Schrift ersät fon ju Foutnoote 1 ap S.144]. [S.145] [Foar jedes einzelnen:] ⌈ un deerbi in Raant: ⌈ 10/145 [Häftmäärk].

[443.15][S.146] Herren < jene beide **Holländer** [Hettema un Posthumus]. [dit Blääd is dubbel foolded weesen].

[443.16][S.146] [Truchstrieken unner ap Blääd, as Note ätter **Beweise ihrer friesischen Abkunft:**] 1. Interessant ist das Urtheil von Ubbo Emmius über die Saterländer zu hören: [un deer iuenske in Raant:] Anm. für den Hrn. Herausgeber: Diese Stelle findet sich bei Hettema u. P. ziemlich in der Mitte ihres Werkes mit beigefügter holländ. Übersetzung.

[443.17f.][S.148] [Truchstrieken ätter: sie fügen sich nur murrend:] gerne würden sie indessen auf alle ihre Privilegien, denen sie noch die volle Gültigkeit beilegen, verzichten, wenn man ihnen etwas andres an der Stelle derselben gäbe, wenn man dieselben durch eine

freie Constitution ersetzen wollte. [Dan foulget, truchstrieken mäd tänne horizontale Lienjen - fon Minssen sälwen? - :] Bis unser Land aber mit einer solchen¹ beglückt wird, werden die Saterländer noch lange warten müssen!

¹ [undüüdelk.]

[443.22] zu zu < Mittel **zu** greifen [S.152]. [Di Druk häd alsoo (failerhaft) **zu zu** un ju Hondschrift häd **zu**.]

[443.26] g^ünge < jî **g^ünge**; tongne < tongue [S.156]

[443.30][S.159] [Truchstrieken (uur Hettema un Posthumus) ätter: **ihnen manchen Streich gespielt hat:**] Es ist übrigens interessant, die Erzählungen genannter Reisender zu lesen, da man mit großem Vergnügen den weisen Bemerkungen zuhört, die zu machen sie auf ihrer Reise von Holland in's Saterland und auch Oldenburg vielfache Gelegenheit haben; so verschwenden sie z.B. eine Fülle von poetischen Bildern und rhetorische Floskeln, um zu erzählen, daß sie auf dem Hause eines oldenburgischen Ministers einen Taubenschlag gesehen haben und preisen das Volk glücklich, dessen Minister nur diese unschuldige Thiere und keine *kamerduifjes* in seinem Hause beherbergt. *Ex ungue leonem!*

[443.31][S.160] die die < Utender Form, **die**

[443.32] [S.161] [Foar **anzuführen:**] ⌈ un deerbi in Raant: ⌈ 11/161 [Häftmäärk].

[443.33][S.162] Spalte1.XI: i < ï; Sp4.II: ai < ái; Sp5.XII: î < i; Sp9.II: ä^ < ä^ un ê bääte Akkolade; Sp9.III: ê < ô sunner Akkolade

[443.34][S.163] Sp2.II: hä^te < hä^te, mäd unner ä^ noch ê schriuen

[443.37] [In Raant:] Anm. für den Setzer: Für g^ ist die deutsche Letter des g zu nehmen.

[443.38][S.167; unner Text:] Anmerkung für den Setzer:

Wo sich im Folgenden der Buchstabe β geschrieben findet, ist dieser im Drucke immer durch ein s' zu ersetzen. -

[443.39][S.168] foar **Zeitwort** truchstrieken: **Verbum**

[443.40][S.169] Infinitiv < Form des **Infin.** [Oukutenge ferkierd fon dän Sätter löösd].

[443.41][S.169] s'_ö^' ne < medd s'_ö' **ne** ö'g^ene

[443.45][S.171] Bi **Übergangsverbum** in Hs.: Ablaut < Umlaut [6x].

Bi:Das **schwache Verbum:** im Infin. je im Part. d < im Infin. je, im Part. d
In Hs.annerd: meistens willkürlich < ganz willkürlich

[443.46] [S.172] Annerd in ju Hondschrift: Umlaut > Ablaut [un soo oafte in doo Twisketit tele), ßég^st > ßégst; ßag^st > ßagst

In Druk oft < of't; s'_ugins < s'_ug ins; wornach < wonach

[443.47][S.172] s',ô g^es'gág^ < s',ô, g^es'gág^. [S.173] Ap näien Absatz: ð'te.

[443.48][S.173] Ap näien Absatz: s'lí'ke, s'ní'dde, s'plí'tte.

[443.49][S.174] fôrjê'_e < fôrjê'_e

[443.51][S.176] trê'te < trê'de; truchstrieken ätter s'ítte: lê'te, lassen, let; lít [nu ap S. 186f.]

[443.52] [S.177] [Foar **was nichts:**] ⌈ un deerbi in Raant: ⌈ 12/177 [Häftmäärk].

[443.54][S.178] g^od lû'ke < g^ôd lû'ke

[443.55][S.178] óplûke nit ap n näien Absatz. [S.179] stä'ône < stä'ô^ne; s'tä^r_ü'en < s'tû'r_ü'en

[443.57][S.180] Prâs. < Präs. [bi: wä^'g^e]; ferlêdden < ferlédden; Praes. < Präs. [4x]

[443.58][S.181] Truchstrieken ätter slínke: s'tínke stinken;

[S.182] bi wînne: wôn < won; bi lô'pe: kôp únner, kop úr < kop únner, kop ûr; bi krímpe: truchstrieken foar **krimpen**: einschr

[443.59][S.182] 2x lä'^zen < 1x lä'^zen

[443.60][S.183] Bi drä^g^e: jô s'jû'llene < jô s'gû'lene

[443.61][S.183] ôps'tônde < óps'tônde; trúg^g^ s'tônde < trúg^g^s'tônde [2x];

[S.184] truchstrieken foar B. Das Übergangsverbum: Im zweiten Bande des friesischen Archivs nur bis so weit abzudrucken. Bi dwô: dî'dene_ < dî'dene.

[443.62][S.185] Truchstrieken twiske **lä^ze** un **rî'zze** [uurs as ap Side 172!]:

quê'de sagen, quê'den: quadd, quîst, quadd; quî'dene. Präs. quê'de, quest, quedd, quê'de. Imper. quedd, quê'det. quedd man frê, wan jô dî frê'g^je, sprich nur frei heraus, wenn sie dich fragen; ik hä'bbe him 't tôquê'den[,] ich habe es zu ihm gesagt.

Artikel **wä^'ze** leeter touföiged, as uk ap 443.47. Bi **s'gä^pe** is **er** in **erschaffen** leeter touföiged.

[443.64][S.186] Bi 'sgélle: **sollen** [in Hondschrift] ferbeeterd ut **schelten** [?]

[443.65][S.187] Bi mû'g^e: Hs. häd uk **magst**.

[443.66][S.188] Oldenburg < ô'ldenburg. Bi s'pre'de: **breiten** in Hs. annerd ut **spreiten**.

[443.67][S.188] Bi tá_nke: verdenke < verdenken.

[S.189] Ätter Artikel **wrô'te** truchstrieken: 7. Participle auf t.

[443.68][S.190] Bi g^ráppe: ätter **Engl. grape** in dän Druk wäägelät: , **ital. grappa d'uve**.

[443.69][S.191] Bi sgétte: die das Vieh < die Vieh

[443.70][S.191] Ätter s'get is in Druk wäägelät: , **woraus wohl sgétte und das deutsche: schütten einschütten entstanden ist.** s'líppa < s'lí'ppe [2x]; bi s'ticke: ûn hûz < un hûz

[443.71][S.192] Bi s'trícke: s'tríktene < s'tríktene.

[443.32] [S.161] [Foar **fille:**] ḡun deerbi in Raant: ḡ13/193 [Häftmäärk].

[443.72][S.193] récken < récke: um **von der Ausdehnung** häd Hs. Kammere (); recke < récke.

[443.73][S.193] s'á_eng < s'á_enge

[443.74][S.194] Bi télle: 2x er < **er** hat viel zu sagen; ätter **tä'lle zu schreiben** is in Druk wäägelät:

, **da es von tal, Zahl herkommt.** wéllje < wélje.

[443.75][S.196] Bi fê're: herfahre < herfahren

[443.76][S.196] ferkô'le < ferkô'^le; ferhå'lje < ferkå'lje; líg^ene < lí'g^ene; wónske < wónskje; di < s'í ô **dí l̄a'uer;** g^ebö'^re < g^eböä're; g^ebö'^rd < g^eböä'rd

[443.77][S.197] ô'klê_ue uk in Hs.

[443.78][S.198] ô'ps'ê_e, s'grê_ue uk in Hs.

[443.79][S.198]] to < det s'gîlt **tô** full

[443.81][S.200] addent uk in Hs.

[443.81][S.200] Bi afg^undê'rje wäägelät: (frz. affronter?)

[443.83][S.201] Bi áskje ätter **bloß** wäägelät: a_en för a_en und:; bi bá_etje: nîx < nix

[443.85][S.202] Bi bü'ngelje: komischen < in komischem Sinne

[443.84][S.203] Bi drü'pje: nît < s'ugst dû **nit**, det dô pónne drü'ppe?; sieht < **siehst** du nicht

[443.86][S.203] ê'ntje < éntje

[443.87][S.204] Wäägelät in Hs.: fódderje füttern; förskje < fö'rskje;
[S.205] wégfû'llje < wégfúllje

[443.91][S.208] Bi já_eg^je: Hündin < Hünden [undüüdelk].

[443.92][S.209] [Foar **kaplê'rje:**] ḡun deerbi in Raant: ḡ14/209 [Häftmäärk].
kédelje < kê'delje

[443.94][S.210] Bi knárpje: quaken < quacken; kö'^gelje < köä'g^elje; ô'nkôpje < ô'nkopje

[443.98][S.213] Ätter **bîná je** truchstrieken: bejahren.
Wäägelät: nö^dîg^je nöthigen, zwingen und: einladen. Ut. R. nö^g^je.

[443.100][S.215] Bi **préntje** un **prü^'g^elje:** di < dî

[443.101][S.216] quíle < quíle; tä'ske < tü'ske

[443.102][S.216] rä^'kelje < tô **rä^'keljen**

[443.103][S.217] Bi rö^'g^je: állerwâ^'gene < állerwâ^'g^ene

[443.104][S.217] s'ä^'kerje < zä^'kerje;
[S.218] bi s'gédje: s'gedge < sgédje; bi sgê'nîg^je: Getreide < Getraide

[443.105][S.218] s'gö^'rje < s'göä'rje

[443.106][S.219] Bi slénderje: lä^d_ûg < lä^d_ûg; bi slíngerje: bîtjü^t < bîtjü't

[443.110][S.222] ô'ns'wî_a.lje < ô'ns'wî_ûlje; [S.223] bi ta'uje: wet der < wet **dî** der [waítau_ûet]

[443.112][S.223] trmúltjê < trmúltje; [S.224] bi wádje: hî'r < hîr

[443.113][S.225] [Foar **wê'tje:**] ⌈ un deerbi in Raant: ⌈ 15/225 [Häftmäärk].

[443.113][S.225] wîg^g^elt < wíg^g^elt

[In Akte 443.118-154 fiende sik Ouschrifte fon eenige Uurkunden uur Seelterlound in n fluch groot kursiv Schrift, düütelk fon J.F. Minssen. Doo failje bi Hettema un Rüthning. Fon doo Stukke **4** un **6** is ounroat, dät doo Originoale sik in Osnabrück fiende. Deer kuden doo Uur uk weese, wil sik in dät Stoatsarchiv Munster niks moor ut Seelterlound fint (mündelke Meedeelenge fon dät Stoatsarchiv M.). Doo Originoale aptoufienden is bloot al wichtig weegen doo Siegele (as bi **3.**)

Doo uurläwerde Texte sunt ienrukked. Läich- un Hoochdüütske Texte sunt kursiviert. Bemäärkengen fon dän Ouschriuer (wäl Minssen) sunt wid ienrukked un just as doo latinske Texte in Normoalschrift roat.

Gjucht Tonk fertjoont Teake Hoekema (fröier an dät Fräiske Institut in Groningen) foar dät Ursätten fon doo latinske Stukke. Foar ju Anweendenge un Eenduursättunge ap Seeltersk (*kursiv* twiske //) bliue ik feroantwoudelk. Undüüdelke Steeden sunt mäd {?} ounroat.

Mien Bemäärkengen sunt bi aal Akten roat twiske [] af in Foutnoten.]

[443.118]

[1.] Die gemeinen Bauern zu Scharl versprechen den Herrn Diderich von Hannover, Vicar zu Quackenbrück, daß sie solange er lebe seinem Leibeigenen Lampeken zu Merne³⁹ ferner keinen Schaden thun wollen, wogegen er auf alle Ersatzansprüche wegen des von ihnen demselben durch Raub und Brand bereits zugefügten Schadens verzichtet.

1376.

Wij mijnen Buren van Scarle bekennen openbare vor allen Luden, dat wij Lampeken in Merne hebbet groten scaden daen an rouen vnn an brande. den scaden alto male heuet vnz quid vnn los ghelaten Her Didericus van Honovere vicarius to quakenbrügghe, den de sülve Lampeke vnde sijn gut höret, Also dat he vnde nvmmet⁴⁰ van siner weghene dat nvmbre rüghen solen. Hir umbe

[443.119]

so louen wij an trüwen her Didericke vorenomet, Dat wij Lampeken vorenomet sijnen gude vnde Hus nvmbre meer scaden doen en willet wij vnde nemant van vnser weghene, al de wijle de Her Dideric leuet also were also vorenomet scadet van lampeken weghene vorenomet. In orkunde desser vorescreuenen Dinck hewen (wij) vnse Bure Ingezegel an dessen bref (doen hangen) Datum anno domini MCCCLXXVJ ipso die beati Jacobi apostoli.⁴¹

Das Siegel ist abgefallen. (Aus dem Originale im Archive der Kirche St. Sijlvester zu Quackenbrück, Fascic. 24, No. 3. Lit. b.)

[2. Hier failt wäl ju fon Minssen M3:84 toutälde Uurkunde fon 1550 uur ju Scheedstrid mäd Loorp (Lorup).]

[3. Fon doo Seelter an dän Biskop fon Munster. Joo wise wai ap hiere oolde Gjuchte doo joo

39 Filicht *Marren* bi Lindern (fgl. Kramer 20.)

40 Annerd ut *nummet*.

41 Normalisiert oudrukld ap S. 260f. bi Engelke.

noch fon Korl dän Grooten krgien hieden, soo as doo Siegele ätterwise. Joo kloagje, dät di Drost fon Kloppenbuurich deeroun iengripen häd un him allerhoud Tjoonste fräigede. Joo bidje dät di Biskop noch moal dän Drost befäält, doo Seelter gewäide tou läiten un him doo ounuumende Pounde wiertoureeken.

Nit datierd. Uur *endtnohmmenen pfanden* (säks Hoangste) honnelt dät sik uk 1706 (Hettema 365-371). Dit Stuk kud sik ap dänsälge Fal beluke.]

[443.120]

No.3.

Hochwürdigst hochgeborener Fürst Gnädigster Herr d⁴²

Ew. Hochfürstl. Gnaden zeigen auß dero Stift Münster gehorsambste Unterthanen vnd abgeordnete auß dem Sagter Landt als Herman Borgman⁴³ vnd Ebert vdalricus in aller vnterthänigkeit ahn, so ab gestalten die Einwöhnern vom Kaijser Carolo Magno kraft hinterrückten Pittschafthen [Siegele] vohr etlichen hundert Jahren (: weilen dieselben im Sagter Landt in einem ab" und Morastischen (Wall)⁴⁴ lf⁴⁵ den

[443.121]

frontieren von Hollandt 14 meile weges hinter der Stadt Münster wohnen :) privilegijrt, daß dieselbe mitt der Stadt Friesoit auch in Ew. Hochfürstlichen Gnäden Hochstift Münster gelegnen ihre freije Jagten vnd Fischereij haben: dessen müssen die Einwöhnern im Sagter Landt iede Jahr Ihrer Hochfürstlichen Gnaden fünfthalb Tonnen Butter nach der Stadt Friesoit lieferen, auch andere erforderende schuldige onera [Stjuuren] abtragen, wie nicht weniger auff den nothfall aufs Haus Kloppenburgh zur defension einige Mannschaft senden, deßen die Vnterthanen dan etliche hundert Jahre in possession gewesen, auch noch sein: hiebenebenst zeigen obgedachte Vnterthanen ferner vnterthänigst ahn, daß vohr ohngefehr 3 Jahren der Herr Droste zur Kloppenburgh gegen diese privilegia einige novitäten einführen vnd die Vnterthanen im Sagter Landt dahin com-

[443.122]

pelliren [apfoarderje] wollen, daß Ihr Hochfürstlichen Gnaden gehorsambste Vnterthanen auß dem Sagter Landt tempore hijemali [in Wintertid] ahn der Cloppenburg daß Eijß, auch darzu ihre hunde, damitt dieselbe kein wildt fangen mochten, klüppelten. Wan nuhn diese gravamina [Lasten] und novitäten also forth Ihrer Hochfürstlichen Gnaden hochseeligsten ahndenkens zu Münster vor 3 Jahren in aller Vnterthänigkeit remonstrirt [protestierd], So haben dieselbe⁴⁶ höchstgedacht Ihre Hochfürstl. Gnad. piae memoriae [fromme Antoanken] diese im sagter landt wohnende Vnterthanen beiß Ihrer possession [Besit] manutenirt [hondhoawed], vnd befehle nach der Kloppenburg abgehen lassen, die Vnterthanen im Sagter Landt nicht zu turbiren [stöören] sondern dieselbe in Ihrer possession ruhig zu lassen. Ob nuhn wohl der Herr Droste darauf gehorig parirt, klagende Vnterthanen beiß Ihrer possession wie auch annochgelassen, So hatt Er gleichwohl die dieserthalben von

42 Wäil Oukutenge foar *etcetera*.

43 Annerd ut *Borgmann*.

44 Haager stoald buppe fjauer Punkte.

45 Af ff, filicht Oukutenge foar auff.

46 Annerd ut *dieselben*.

[443.123]

ihme Hl.⁴⁷ Dosten selbst verursagte ad 14 Thlr.⁴⁸ belaufende Vnkosten den Vnterthanen im Sagter Landt auftringen wollen vnd bereiths darauf exequiren [ienbeere] laßen.

So bitten eingangs mentionirte [naamde] abgeordnete in aller Vnterthänigkeith, Ihro Hochfürstl. Gnade geruh'en (. cessante enim causa principali cessat ex⁴⁹ eius effectus .) [dan wan ne fürstelke Seeke täift, dan täift uk hiere Wierkenge] dero drosten zur Kloppenburgh ahnzubefhlen, klagende Vnterthanen ultra quod debent [wät joo fääre scheeldich sunt] nicht ferner zu beschweren, die dieserwegen abgezogene pignora [Pounde] zu relaxiren [wiertoureeken], vnd dieselben bei ihrer hergebrachten privilegirten possession ohnperturbirt [ungestöörd] zu lassen.

Zwei aufgedrückte Siegel.

Ahn

Ihro Hochfürstl. Gnaden zu Paderborn und Munster

Vnterthanigste Klagte vnd rechtliche bitt.

Dero gehorsambsten Vnterthanen im Sagterlandt auff den frontiren von Hollandt.

[4. Fon Pestoor Manegoldt fon gans Seelterlound an dän Dechant tou Kloppenbuurich uur Äärmoud fon doo Säärken un doo Ljude (naamt Säärkenroof un Ferpoundenge fon Säärkengöidere, soogoar fon dän Schäddeler Tjaande in Großenging). [1649]. N bitsken uurs oudrukt bi Willoh 417-418; dät Originoal lait deerätter in dät Stoatsarchiv Osnabrück.]

[443.124]

No.4.

Woll Ehrwürdiger, Wollgelehrter Herr Dechant sonders hochgeehrter patron vndt freundt. Auff gewiessens Zwangk vndt Amptt, Klagligst für zu tragen kann nicht vnterlassen, welcher gestaltt die gemeine Karspels Ramschloe, ohne einigen ersuchen hoher geistlicher Obrigkeith, viell weiniger meiner person gesinnungh, auch da Ich

[443.125]

Ihres propositum [Plan], ex rumore plebis [as unner dät Foulk kweeden wäd], et quorundam renitentium suggestione [un wierfon ferscheedene Gegnere räppel] vernommen, selbiges per fulmen publicae Excommunicationis [truch ju Almacht fon ne eepentelke Excommunication], elapsa dominica secunda post pascha [as di twäide Sundai ätter Paasken ferron is{?}], ex suggestu in Ecclesia Ramschloensi zu dissoluiren [ut dän Preetstoul in ju Säärke fon Roomelse tou ärleedigjen] mich auffs beste vnterstanden, mith bedrauwungh dar beneben dess Ordinarij stärkesten geldbrüchten, et privationis officij domini [un fon ju Utslutenge fon dän Tjoonst fon dän Heer], solchs alles ohngeachtet,

47 Wäil Oukutenge foar *Hochfürstlichen*.

48 Wäil Oukutenge foar *Thaler*.

49 Hierbääte n Woud in dän 6. Fal tou ferwachtjen.

sacrilegas manus in campanam vnam Ecclesiae dictae zu immittiren [äntwäiende Schoaren ätter ne Klokke son ju naamde Säärke tou seenden], vndt nacher Leer ahn einigen statischen Officiren in Verpfandungh etlicher Gelder den 20. Aprilis, zu transferiren prae sumptuosissime [umewikselje fluks int foarn] sich vnternemen⁵⁰ dörften. **Ob nuhn zwar nicht ohne, dass sie mith continuirlichen schwären, so woll hauptt, als Vnkosten Lasten für andern hiesigen Ampts Gerichts Genossen mehr dan gebürlich aussgepresset zu sein, sich lengst hero be-**

[443.126]

klagtt, vndt weinige ehrleichterungh daraussen genossen zu haben querulose [jammerlik] für geben, vndt also in die eusserste ruin gesetzett sein (. Wie noch auss meins promeriti stipendij [fertjoonde Gehalt] verkurtzung de die in diem [fon Dai tou Dai] gnuchsamb selbsten ehrlernet.) so sein dannoch andere mittel in Haabschafft Ihrer Pferde, bester⁵¹ oder anderen immobilien ahngreifflich gewesen zu versetzen oder zu verkaufen, ja etzliche von Innen ahn andern Oerttern in gutter aestimation oder credit gelder auff zu nemmen oder für zu schiessen gehalten werden, welche ahn itzo in diesen betruckten vndt betrübten Zeitten, arger dan die Juden Ihrer benachbarn Häuser, Werbe⁵² vndt Kühe mit halben pretio [Pris] zu endtwenden wiessen, welche diesen Kirchen raub woll hetten für kommen können, locus hic inferno peior [disse Steede is läpper as ju Hälle], ob impunctam⁵³ nequitiam [unbestroafede Säändegaid], et coruentiam⁵⁴ iniquam [unglik Ätterreeken{?}]), hic pro dolor[e]

[443.127]

dissipant legem Dei [hier ferlätsje joo fuller Grul Goddes Gesäts], eiusque cultum ac religionem exterminant [be-eendigje Sien Kultus un Religion], sacerdotesque illegitiman [un nieme dän Pestoor ju Autorität], adulter[]os vero, fures, incestuosos, raptiores, haereticos, sacrilegosque authorisant et fouent [man hälpe un läite dän Gewalt an Trjoubreekere, Däiwe, Bloudschandebedriuere, Ljude doo Wuchtere fernäile], definio prae tedio [un ik beschränke mi ut Junsin], et dum clando Vthendeses simile practica[vi]sse eodem dato intelligo [un wilst ik ouslute mäd dät doo fon Utände dätsälge praktisierd hääbe ferstounde ik{?} touglik], hic fructus Lutheranismi [dit is ju Frucht fon dän Lutheranismus], potius Ecclesiae quam propria supplex abalienanda [ljauer as dän oaine Besit dän fon ju Säärke tou ferschuurjen], also sein kein Cuistereij rentte vbrigh, der Kirchen in Scharll Zehende in Gijngk Lampe in Werlt, vnd die Mulle hiesiger Kirchen, restans vnicum [dät Eensichste wät uurichblift], dreij bauren in Scharll verpfandett, der Tauffkiessel von einem olim prouisore [fröieren Inspektor?] in Scharll auss der kirchen pfandtsweise wegkgenommen, et huc vsque necdum restituitur etc. [un wäd bit däällich noch immer nit wier roat] animus perfecto meus iam hoc in loco cadit totus [ik ferljoose bolde dän Moud wät dät angungt]. Haec ex officio Admodum [dit ut Plichtgeföil gans] Reuerendissimae ex[limiaeque doñâoi⁽⁺⁾] [allereerwöidichste utgeteekende Härsker{??}] humiliter suggere[e] [unnerdoanich tou Sproake brange] fas duxi [goddelk Gjucht hääbe ik meend], humillime

[443.128]

50 Laangte-striep ap m. Annerd ut vnternommen.

51 Ferglike seeltersk Bäiste 'Kühe'.

52 Ferglike seeltersk Weer 'Hof'.

53 Lääs impunitam.

54 Filicht conuentiam.

precibus fauorique pristino suo me recommodans [*allerdeemöidichst in hiere Foarbidde un fröiere Gunst mi ämpfeelend*]. Dabam [roat] Scharlae. 21 Aprilis 1649.

Admodem Reuerenda Eximiaeque doñâois [*gans eerwöidich utgeteekende Härsker{??} servus in Christo [Tjooner in Christus]*]. F. Gabriel Manegoldt
Sagterlandiae pastor.

S. Chrijsma quidem redimere deberem [*Hillige Soolwoulje schul ik koopje*] sed vnde sumam⁵⁵ ignoro [*man wierhäär tou krigen weet ik nit*] imo pro sacrificio missae media deficiunt[.] [*foar n Missenopfer failje doo Middele*].

Dictas vtriusque parochiae campanas tempore mansfeldij violenter etiam sub haeresi ab[_]alienatas [*Doo naamde bee Säspele hiere Klokken, unner Mansfeldt mäd Gewalt noch unner ju Kätseräi ferkooped*] piae memoriae Admodum Reuerendus dominus Albertus Cramer et Reuerendus dominus Henricus Emeranus praedecessor meus ante XIV annos summo labore per poenas multasque Ecclesiasticas recuperari coegerunt [*hääbe di gjucht eerwöide Heer Albertus Cramer un di eerwöide Heer Henricus Emeranus min Foargunger seeliger 14 Jier häär mäd Moite truch säärkelke Breeke tou sammeljen, touräächkriegen*] (, excepta Scharlensi, quae per rusticum diuendita hue usque emanet ,) [*bute Schäddel, ju, fon n Buur ferkooped, bit nu noch wäägeblift*] et nos in Dei, Ordinarij, proprium que despectum easdem denuo abalienari committimus [*un wi Ordinarien läite tou, dät doosälge {Klokken} fonnäien ferkooped wäide tou n feroachteden Goddes-Oaindum {filicht in Lutterske Säärken?}*]

[443.129]

et imo vt audio Ecclesiae Jurisdictionem soli rustico, minime vero ordinario attribuunt [*un soo as ik heerd hääbe, weende joo säärkelk Gjucht an ap dän eene gans gewöönelke Buur {?}*], Excommunicandi candi sane, diuinisque functionibus priuandi vt haeretici formales [*joo mouden wudelk excommunisierd wäide un fon doo goddelke Betjoonengen utsleeten wäide as gewöönelke Kätsere*]; verum hi praepollent auctoritate et fauore apud dominos Officiatos [*wudelk hääbe joo truch Autorität un Begunstigenge fuul tou tällen bi dän Heeren Offiziaten*], sacerdotum vero respectus nullus, aut adiutorium⁵⁶ [*Priestere respektierje doo nit un Hälpere noch fuul minner*], scandalum maximum etc [*Di Skandoal is schräkkelk*]. Interim sufficit me intima[v]isse etiamsi impune euadant, de quo vix dubito [*Intwiske is dät genouch dät ik Meedeelengen moaked hääbe, wan doo uk stroafloos äntkuume, wät ik noode betwiuelje*].

(+) dominationi? [*Gewalt, 3.Fal. Af dominatori 'Härsker', 3.Fall*].

Erst unterm 26sn. October 1649 sandte der Dechant zu Cloppenburg Gerh. Kouers, an welchen der vorstehende Brief gerichtet ist, denselben brieflich an den Bischof Frans Wilhelm zu Osnabrück mit dringender Bitte um Abhülfe.

55 Uur Foarm tou ferwachtjen.

56 Tou ferwachtjen *adiutorum*.

[5. Honnelt wäil uur Ferdwoon fon Säärkengöidere in Ait un Ooldenait.]

[443.130]
No.5.
Aus einem Schreiben des Dechanten zu Cloppenburg
Gerhard Coruerus vom 24st August 1644.

Deinde huius districtus quidam prouisores praesertim Ecclesiae Friesotensis et
Altenoetensis [*Ättertid bruke wäkke Provisoore {Inspekoore} fon dit Distrikt, foarallen
fon doo Säärken Ait un Ooldenait*] redditus pios in non rectum conuertunt usum [*doo
fromme Goawen nit foar dät gjuchte Siel*], decimas sine praescientia et praesentia pastoris
leuiter distrahendo uendunt [*ferschurje lichtfäidich doo Tjaanden sunner Wieten un
Biweesen fon dän Pestoor*], coram illo anuum perceptorum et expositorum calculum
nunquam dispungunt [*kikje nit mäd him deerbi ju Reekenge ätter fon doo oolde Samlere un
Reekerej*], necessaria ad diuinum officium subminstranda negligunt [*läite gewäide wät
noodweendich anschaffed foar dät goddelk Offizium {Eerentoornst?} wäide mout*]

[443.131]
quid Illustrissima Celsituto vestra mandati in his definiat [*wät Jou gjucht illustere
Erhabenheit fon ju Foarschrift deeruur fäästlait*], obsequentissimus expecto [*ik bliue
{Jou} Allergehoorsoamste*]

Am 7^t Juni 1640 wird der Pastor zu friesojithe Heinrich Hansche genannt.

[6. 6. *Nomina Communicantium* ... [1651], (ju leeter fon Willoh, S. 427-430 utroate
Noomeliste fon Seelter Kommunikante fon Manegoldt), touhoope mäd sun Liste fon *Bäärsel*.
Hi häd in Seelterlound 148 Kommunikante ap 444 Seelen (Woaksene).]

[443.132-139]
[Foulgjende unnerstrikede Ouwikengen fon Willoh (Side 427)]: *dispensationem, Wilkino,
Thobe Coeps, Röttger Wilkens; (428:) Johann Remmers, Hermann Borchmans, Mettgers
Lümke, Lautitt Hermans, Kalde Hinrich, Kalde Folkens, Emme Hinrichs, Haijs Doesers,
folio; (429:) Cosse Fockens, Werner uxor Rensske, Bockelesch.* Jun Side 428 failt *Hylla
Hayens.*

[Dät Originoal lait ätter Willoh in dät Stoatsarchiv Osnabrück.]

[7. Taal fon Kommunikante in 1651. Ätter Willoh 432 waas Poater Hugo Losen di eerste
Jesuit in Seelterlound (1651-1654), dät hi uk ätter dit Stuk gans säärkelk ferwaltje moaste un
wier hi alsoo 148 Kommunikante hiede, just as Manegoldt. Dät anslutende Ferteeknis fon
1663 tält 525 Katoolske, 217 Minnerjierge un 19 Nit-katoolske, touhoope 761 Seelen in
Seelterlound.]

[443.140]

7.

Numerus Communicantium in Paschate Ab Annis 1651 U^{57} [*Di Taal fon Kommunikante antoufangen Paasken bi doo Jiere 1651{-1652?}]* incipiendo post restitutam postliminio Dioecesim Osnabrugensem R^{mo} et FII^{mo} Episcope Osnabrugensi Francisco Guilielmo [ätter dät ju Diözese Ossenbrääch gesätselk fonnäien ienstoald is truch dän hoocheerwöide un [/ ossenbrääger Biskop Francisco Guilielmo], Pastores que super[-]stites ad hoc hinc inde ex exilio reuocatos [*un doo noch liujende Pestoore deerätter ut Ferbannenge tourääch rupen wuden sunt*].

NB Numerus infra subdultam lineam notatus denotat conuersos de nouo nisi sit additum non communicantes aut Acatholici [*Di Taal unner ju {} Lienje rakt doo näi {fonnaïen} Bekierde, wan nit touföiged is: nit-Kommunikante af nit-Katoolske*].

x x

Decanatus Cloppenburgensis

		De annis	1651	1652
Ramschloe	vnuſ tres parochiae		148	
Scharle	administrat ex sag- scilicet p: Strucklingen Jesu ⁵⁹		Loesen Soc.	dia tot ⁵⁸
Bassel			108	conu ⁶⁰ 32
Frisoite				
Aldenoite				

[443.141]

Aus einem Verzeichnisse.

Decanatus Cloppenburgensis

In Parochia Frisoijtensi Anno 1663.

Catholicorum S.S. [Sancta Societas] Sacramentorum Poenitentiae
et Eucharisiae⁶¹ capacium numerus 380.
Acatholicorum vero 29.

Ita est
Henricus Hansche pastor

In Parochia Altenoijtensi 1663.

Catholicorum numerus	345.
Acatholicorum	9.
Ita testor	
Henricus Hansche ⁶² pastor	

Parochia Ramschloensis

Catholicus 147.

58 148 ut Seelterlound touhoope.

59 Aan ferwaltet trjoo Säspele, nämmelk Pestoor{?} Loesen, Jesuit.

60 Konvertite.

61 Kud uk *Encharisiae* stounde.

62 Sjuch ju Bemäärkenge bi 5.

Minorennes⁶³	123.
Acatholicus	8.
Strucklingen	
Catholicus	112.
Minorennes	94.
Acatholicus	4.
Scharlensis	
Catholicus	266.
Acatholicus	7.
Basselensis	
Catholicus	315.
Acatholicus	5.

[8. N Tjuugenferheer uur doo seelter Gjuchte, ätter 1597. Lät fuul ap ju bi Hettema 376-380 roate Text ut 1615. Soo Artikkel 9 bolde woudelk glik an Artikkel 12 bi Hettema. Uurs as bi Hettema failt n Liste mäd Tjuugen.

Doo Seelter moasten sicher al n bitje flikflooie, as joo in Artikkel 1 kweede fuul moor Gjuchte tou hääben as doo uur Unnerdoane.]

[443.142]

8.

*Articuli Defensionalis
der Sagterlander Gerechtigkeit*

1., *Zum Ersten sagen Wier zu dem endte wahr vndt vnleuchbar Dass obwoll wir dises löblichen Stifts Vnterthanen für andern dises Stifts Eingesessenen dermaisen⁶⁴ privilegijrt vnd berechtigt sein, dass wir vnserer hochgepietender Obrigkeit vill weniger Jemandten anders mitt ganzt keinem Dienste verhaftet, Ausgenommen von Alters vnd vndenklichen Jahren, hero stets gebreuchlich gewesen, dass wir zu vnserm löblichen Ampthauss, im noetfall beiß schweben-*

[443.143]

63 Minnerjierge.

64 Nhd. *dermaßen*.

ten Kriegsleufften⁶⁵ oder sonsten die bei steuer leisten, wir auch auf furstlich Beamp ten erfurderent mitt vnsere gewehr, ihn gedachts Amphauss vns erfinden laessen.

2., Wahr Dass daselbst auf der Herren Beamp ten erfurderent, von Herrn Rentmeistern nicht allein mit puluer vndt Loett, sundern auch mit nöttiger Vnterhaltung ahn essen vnd Trinken verpfleget sein, vnd in den Abzugh eine Tonne bier geben muesen, wie Imgleichen, wan vnsere Herschauwunge zu freisoytha gehalten wirrt, vnd nach beschehener Munsterung vns von anwessenten Munster-Herrn, vns eine Tonne bier vnserer gerechtigkeit nach ieder Zeitt gegeben wirrt und ist.

3., Wahr dass obwoll wir vffem platten Lande gesesen, Dennoch von Alters hero, Wir noch heut zu Tage Statts gerechtigkeit geprauchet vnd durch Zwölff

[443.144]

dar zue auss vnsern Mittel verordnete beeidete Menner, nicht weniger alss Burgermeister vndt Raht in Stetten vnd Stetten, vnsere furfallende sachen entscheiden, vnd vermag vnsers beschribenen vnns von hochgepietender Obrigkeit bestettigten Landrechtbuchs einhalt, nach angehörter Clage Andtwort vnd beweiss, die Sentens fellen, vnd die gefellete sentents, mit vnserm Lants Eingesigell (: Wie hirunter zuersehen befestiget :) vnd den partheien mittheilen, dahmit dann die Partheien ohne besuchung weiten Rechtens, eine frieden tragen muessen;

4., Wahr wir dan ihngleichen, dass wir neben den Zwölffen des verorttneten, auch den Statthen gleich im lande Sechss Schutzenmeisters haben, Prouisoren der Armen vnd der Kirchen, so auffs gewehr, Maesse vndt gewicht, Armen vndt der Kirchen Acht haben, Dahmit

[443.145]

alles richtig gehalten werden muege, fleissig achtung haben muessen

5., Nicht weniger wahr, Dass wir ein freies Weidewerk mit jagen, Schiesen, Fischen, vnd dergleichen vor vns haben gleich Dero Statt Friesoijtha, welche gerechtigkeit wir alle wege geprauchet von Eltern zu Eltern gehalten, vnndt noch haben.

6., Wahr dass wir zu behuff Ihr Hochfurstlichen Gnaden Kuchen Jarlich funfthalb Vass buttern für andere dieses Stiffts vnterthanen, vngeachtet vnsers geringen anzahl vffbringen, vnnd dann zu ieder Carspelschatzung einen genante Summa alss funff vndt neunzig Rthr.

7., Wahr dass wir an denen beischatzungen, so weet⁶⁶ sich menschlich Denkens erstreket, niemals weiter vnd mehr als die Statt Friesoijtha, weiln wir derselbigen gleich berechtiget, beschwert

[443.146]

wurden.

8., Wahr dass wan der gleichen beischatzungen angeschlagen wir nebenst der Statt Friesoijta, auch zu solchem anschlag vnd beschluss, für andere hausleute gefurdert.

9., Wahr dass in Anno 1597⁶⁷ wih gleichfalss Aô 572⁶⁸ zwischen dem Hochwurdigen

65 Fgl. aller nhd. *Kriegsläufe* 'Kriegszeit, Kriegsverlauf'.

66 Wäl weit tou leesen.

67 Bi Hettema 379 wäl ut fersjoon 1497.

68 Wäl 1572 tou leesen, as uk bi Hettema 379.

Fürsten vnd Herrn Johan Bischoff zu Munster, Administrator dess Stifts Osnabrugh vnd Paderborn mitt den wollgl. Herrn Edzart vnd Johan gebrüdern Grafen vnd Herrn zu Ostfrieslant, ezlicher sachen halber einen Tagh oder beisamen Kunfft zu Aschentorff gehalten, Auss unsren Lande geuolmechtigte nicht weniger alss auss den Stetten des Stifts Munster, verschrieben vnd auch erschinenn sein, vnd auch der Tage abscheidt⁶⁹, wie andere Stette schriftlich empfangen, wie heut zu Tage bei vns verwarlich vorhanden.

[443.147]

10., Wahr dass wir von Alters vnd vndenklichen Jahren hero berechtigt dass wir ohne besuchung oder ansprechung einige Collatorn, vnsere Kirche für vnss freij gehabt, vnd nach beschehener vnser probe gequalifcirte Diener darzue beruffen, vnd vollenkommen angenommen, vnd eingesetzt haben, vnd dafern die Kirchendiener Ihre Dienste nicht gepurlich verzichten, Dass wir alstan macht haben, Selbige abzusetzen, vnd andere wider anzunehmen, oder zu erwerben, So vnser obrigkeit nicht zu wider sein.

11., Wahr dass gleichfalss mit vnsere Lantsmuhllen solche anordnung vnd gerechtigkeit von unsren leuthen gehalten worden vndt ieder zeit wie noch heutiges Tages inss gebrauch haben.

Sigillum aufgedrückt.

[9. N Liste mäd Äntscheedengen 1546-1578, in 1554 ur dät Aroupen fon Suldoate ut Seelterlound.]

[443.148]

Münstersche Landstagsabschiede von 1555

1548. ist auf dem landtage verabredet, dass derjenige, welcher kein Recht nehmen wollte, sondern austrette (sc. aus dem Landverbande) u. Feind würde u. das Stift Unterthanen beschadigte, nimmer mehr ins Land kommen solle u. desselben Hab u. Güter confiscirt werden.

Wenn die Stiftsfeinde oder ihre Helfer ins Stift kommen u. in Schlächten, Ochsen stehlen, Mord, Brand u. Schaden, soll zur Stund die Sturmklöcke gehen

[443.149]

u. jedermann nachjagen . dieselbe u. ihre verschonen^{b)} fangen u. der Obrigkeit liefern - die nicht nachjagen u. folgen sollen als mitverdächtig wenigstens mit 5 Mark bestrafet werden und dies denen, die Schaden gelitten, zu Gute Kommen, es wäre denn dass sie des Ausbleibens sich genugsam entschuldigen konnten.

1549. Der Vestungsbau zur Vechta soll fortgesetzt werden.

1554. Die Amtleute sollen erstes Tages in ihren Ämtern Heerschauung thun u. vorsehen, dass sie in guter Wehre gefasst sein mögen.

Der Droste zur Kloppenburg soll das Haus Kloppenburg wohl verwahren und in eiliger Noth sich mit Kriegsleuten aus dem Sageter Lande versehen.

1559. 16 März. Auf dem Laerbork der gewöhnl. Stätte beschlossen: Da dies Land mehr als andere benachbarthe eine Zeit von Jahren her mit Ueberzug und Muster

[443.150]

69 Fgl. mnd. af-schêt 'Abfindung, Verabredung, Vergleich.

plätze beschwert und überfallen worden, ist verabredet, dass sich die Ritterschaft Städte, desgleichen dieses Stifts Einwohner und Unterthanen mit Pferd Harnisch und andern nach eines jeden Gelegenheit in guter Rustung einheimisch halten solle, um im Nothfall zum Fürsten zu ziehen und ihr Vaterland und dessen Unterthanen zu schützen. - Auch sollen die Amtsleute in ihren Aemtern eine Heerschauung halten und daran sein, dass der 3te Mann unter den gemeinen Hausleuten in guter Rustung ausgesetzt und verordnet, um selben gebrauchen zu können.

14 Mai *Dan hat der verordnete Ausschuss dem Fursten heimgestellt eine verordnung
1560 der Nothurft nach zu verfassen un subliciren, worin die übermässige Kosten
 bei
Brautwehr- *Kindertaufen, Kirchgängen, Begräbnisse, Vogelschiessen, Gildenbier,
schaffen⁷⁰ Fastnacht, heiligen Tracht, Kerzen ma-**

[443.151] *chen solle abgestellet werden.
1562 den Auf dem Lande soll durch die Beamte eine gemeine Herschauung vor-
 genommen
8 Juni *und den Leuten eingebunden werden, sich mit Rüstung und gewehr
gefаст zu machen, dass einzelne zu Angang des Klockenschlages unverzüglich
zum Verfolg und Nacheil der Widerwartigen aufsein soll und das zwar ohne
Ausflucht unter Strafe.
1563 Da noch in einigen Aemtern der 3te Mann auf Unkosten der hausleute in
Rüstung gehalten wird, damit aber der Gemeinheit wenig gedienet und nur
Unkosten verursachet, ist dieses eingestellet worden.
1563 Die Amtleute sollen von den Kanzeln abrufen lassen, dass sich ein jeder
mit guter Wehre gefasst mache, auch eine Heerschauung thun und bemerken,
wer und wie viele gerüstet befunden, selbe verzeichnen und einschicken, damit**

[443.152] *man selbe in der Noth gebrauchen könne.*

1565. 22 Dec. *Als das Stift im Amt Stromberg an der Wendeschen Specken mit
einem freien Stoels Nagel allzeit berechtigt gewesen, den der Amtmann daselbst
jungst erneuert, aber der Amtmann zu Lippende denselben auswerfen, mit
sich führen und einen anderen Lippischen Pael an dessen Stadt setzen lassen[,]
Ist dem Amtmann zum Stromberg aufgegeben, solchen niederzureissen,
zerhauen und einen münsterschen Pael wieder aufzurichten und darauf Acht
haben, auch die Thäter, wenn selbe das Stift betreten, zur Abtrag anhalten.
An die Stadt Lippe, welche im vorigen Jahre 2 mal ihre bürgerliche
Heerschauung oder Zug weit aus über die Gränzen des Stifts, Münster und
Amts Stromberg gehalten, soll geschrieben werden, sich dessen zu enthalten,
oder sonst solches*

[443.153] *mit dem nächsten Kirchspiele zu verhindern, auch wo nothig, sich ihrer
Personen u. Güter zu bemächtigen.
1572 ist der Ausschuss berufen und beschlossen, die herschaft Werde als ein
Eigenthum des Stifts Münster mit beedeten Personen zu besetzen, als welches*

70 Ferglike aller seeltersk Wärskup 'Hochzeit'.

schon mit dem Herzogen Alba verabredet worden und dann gegen den Grafen von Kulenborg wegen Verwirkung gemelter Herrschaft procediren. - auch beschlossen, ein Schreiben an den Herzog Alba abgehen zu lassen wegen dem Hause Wedde und dazu gehorigen Stücken als Bellinckwold u. Westerwold sammt der geistlichen Jurisdiction im groninger Lande, welcher all das Stift Münster neuerlicher Jahren entsetzet und deswegen mit dem haus Burgund in Forderung stehet.

1578 d. 9 Sept. Ist bewilligt eine Erbherrnschatzung von einem 2 pflügigen

[443.154]

Erbe 2 Thlr, v. einpflügig 1 rf[,] halben Erbe ½ rf[,] bloss ein Brinksitzer 3 sS.

[446.22]

wî h_a'ne him

71

det _eô'lôm

[446.23]

dô b_iô'rbr_iô're dô br_iô'e brûn b_iôr in h_i're b_iô'rbr_iîô_erê'

d'l_ug heute. (saterl.)

saterl: ⁷² det erv, der Erbe

--- djû hê're, d. Pacht

[446.27]

Über die Aussprache.

A hat drei laute, zwei kurze und einen⁷³ gedehnten.

1. å, das *german broad a*, wie im englischen: to fall, water, dahin gehören Wörter wie: fâ_er, å'wer.⁷⁴
2. a, das kurze a, wie man es in: Mangel, Wasser hört; dahin gehört: di Klamp, all, daGG (doch), man (aber).
3. a_e, wie a⁷⁵ mit leise angeschlagenem nachfolgendem e, z.B. má_ekje, wá_etter, fa_en, wá_ekje.

B. lautet dasselbe wie das deutsche b: bestfå_er, b_edr_iô'Ge.

D. wie das deutsche d: d'rmedd, dû, dréppel.

E. kann man nach drei Lauten unterscheiden, einem gedehnten, einem kurzen und einem ton-

losen.

1. ê, wie in jeder, gehen: djû ê, êd (Erde), Grê' _ae (graben)
2. e oder das kurze ä wie in Menschen: jédden (gern), det (das)
3. das tonlose e, welches durch kleinere Schrift unterschieden ist und welches bald vorgeschlagen wird, wie in: G_esg_iô', bald nachgeschlagen wie in má_ekje.

F. hat den Laut des deutschen f, wie in: finster; das ph kommt sehr selten vor, wie in: phôd, schnell.

g. lässt sich unterscheiden in drei Laute: 1. Das harte g, G geschrieben, welches fast⁷⁶ wie das französ. g in guerre, guérir nur nicht ganz so hart⁷⁷ lautet; z.B. Grê' _ae, GíGGelje. 2. Das weiche

71 Truchstrieked: hû hú

72 Truchstrieked: erv

73 Ferbeeterd ut: zwei

74 å schriuen foar a mäd deerbuppe 3.

75 Ienföiged: wie a

76 Ienföiged.

77 Ienföiged: nur nicht ganz so hart

g, dessen laut etwas weicher als der des deutschen ist,⁷⁸ ohne aber ch zu sein, welches auch, freilich aber nur selten, vorkommt; dies weiche g hört man namentlich, wenn es auf s folgt, wie: **G_esg_iô'**, auch in: **nigt u.s.w.** Das **3te g** ist immer in Verbindung mit n, in ng, welches nicht getrennt, sondern immer zusammen gesprochen wird, so daß man dabei einen nasalen Ton hört, z.B. **Gúnge**, lúnge, gesprochen wie das französ.⁷⁹ aiment, bon etc.

H lautet wie das deutsche h: djû hê're, di hr, hê're (hören).

I hat einen langen und einen kurzen Laut, wie in mir und mich. **1.** î, mî, rî_ae. **2.** kurz i: mínnér, finde. Das lange î kommt auch als halbverschluckte Vorschlagsilbe vor, wie in: n_iû'Gen⁸⁰ b_iôr, m_iô'e, ist aber vom j zu unterscheiden und bildet auch keine neue Silbe.

j. kommt am Anfange der Silben vor z.B.: je und folgt zuweilen auf l, z.B. in: lj'de.

[446.28]

k. lautet wie im deutschen, z.B. djû Kíppe, kû'me.

l. ebenfalls: lôGe, det l'der.

m u. n wie im Deutschen: mî, mínnér, môr; nô'ze, nû, n'vel.

o ist gedehnt und kurz. **1.** ô, wie in Lohn, z.B. môr, b_iô'de. **2.** o, wie in: von, folgen: wónskje, fon, tróngen.

p. wie das deutsche p: dî pot, slê'pe.

q. wie in: Qual, Quelle: quêde; q kommt sehr selten vor.

r. wie das deutsche r: rê'_ae, br_iô'e.

s. hat mehrere verschiedene Laute: **1.** Das schärfste s, wie im Deutschen: heißen, oder im Französ. s'asseoir, ist durch sz bezeichnet, z.B. sz_iô'de, sz_iárelke. **2.** Das weichere s, wie in: ist, ist s geschrieben, wie in fest, finster. **3.** Noch weicher, ähnlich dem französ. und englischen z, in zéro und: zealous, z.B. djû rázje (die reise), dieß weiche s hört man auch wohl doppelt, wie in: izz, wazz.

t. wie im Deutschen: ten (dünn), tr_iô'e.

u hat einen gedehnten und einen kurzen Laut: **1.** û, wie in Muth: djû mû_ar **2.** u, wie in Mutter: Gúnge.; das gedehnte⁸¹ û wird zuweilen halbverschluckt nachgeschlagen, wie in l_iô'_ae, Grê'_ae, hê_ad.

v findet sich im Scharreler Dialect fast gar nicht, da in demselben an der Stelle des v ein ê_a steht, wie in⁸² ê_and, in Ramsloh dagegen spricht man ê'vend.

w wie im Englischen⁸³, bei water, oft ist die Aspiration so stark, wie in whilst, where, z.B. wá_atter, wînd; die stärkere oder schwächere Aspiration ist aber oft bei demselben Worte verschieden.

x, wie das deutsche iks oder x in Knicks oder Knix, z.B. nix.

78 Truchstrieked: aber

79 Truchstrieked: danger

80 Ienföiged.

81 Buppe truchstrieked: lange

82 Truchstrieked: o

83 Ferbeeterd ut: englischen

z, ist ts geschrieben, lautet wie das deutsche z: létse (Löffel).

[446.380]

djû bîdráiene héxe

'nmàl wô'net der un ä'rmen mon medd sîn wî_a un twô bê'dene. dî fent izz twêl_a jér un det wucht izz agd jér. nû wert dî mon kronk un sterft. nit long dréttter wert det wî_a kronk un sterft ôk. nû sünt dô twô bê'dene allê'ne.
nû hädd di fâ_er quê'den tô sîn twô bê'dene: "dî fent kon 'n Gô'den bûr tjô'nje, det wucht djû môt God un Gô'de má_e nskene únner dô ê'rme Grî'pe, det djû wet tô ï'ten krigt."
dô quedd dî fent: "fâ_er, ik wêt un Gô'den rêd, ôld pê'ter un Gesk wô'nje dêr, dô hî're hûz izz medd pî'perkôke täkt, dêr wóllene wî alle d'Ge wai tô ï'ten, dô smá_ekje áiske lécker."
- "njê, quedd det litje wucht: pê'ter un Gesk r'ke sik nix Gôds étter." "det wê'te ik wêl, quedd dî fent, det det hexe sünt, ik woll him wêl krî'Ge: kum, wî wóllene wai op 't hûz an un wóllene úz sädd ï'te."

nû ropt Gesk: "bê'dene kû'met herô'n un blî'_aet hîr, wî sünt twô ô'lde má_enskene, det wucht kon mî d'Gels op mîn hft kî'kje un ûm min hals.
nû Gungt det ô'lde wî_a bî un bet 'n Grôt fûr in den bákôGen un woll bá_eke, man dô bê'dene sô'e Går nêñ dê. nû quedd det ná_ebers wucht tô dô bê'dene: "sgell ik jau wet telle, djû ô'lde hexe woll jau fôrbáddenje." - "ochód, quedd det litje wucht, dan lêt' úz wéglô pe." - dô quedd dî fent: "dr ben ik noch séll_aen medd bî.

nû ropt det ô'lde wî_a him herô'n: "kû'met, hélpet mî, wî wóllene dô brô'_ede ô'nsgôte." dô quedd djû tô den

[446.381]

fent: "kum, Gung i_an⁸⁴ op djû sg'fel sítten, dan woll ik et man fôrsê'ke, of ik dô brô'_ede der ôk Gôd ô'nsgôte kon, of jô wêl sô swr sünt azz dû." - dô quedd dî fent: "dêr woll ik jst bî, Gung dû⁸⁵ der ins op sítten, of ik dî der wol ô'nsgû_ae kon." djû ô'lde héxe Gungt der op sítten, dô sgû'_ae jô hîr der ôn un dô Gau det brädd derfô'r. dô fôrbáddent djû ô'lde héxe in hî're áien ô'Gen, un dô twô be'dene Gunge medd all hî're jêld un G'dere weg, dô wê'de det rî'ke lj'de. -

azz dî ô'lde mon ï'nkumt, dô izz sîn ôld wî_a nit ïn. dô Gungt hî étter sin ná_ebers hûz un frê'Get, of jô nix fon sîn ôld wî_a wî'tene ? quê'de jô fon na, jô hä'bbe hîr nit blô'ked. dô Gungt hî wî_er henî'n un rit den ô'Gen 'pen, dô lézze dêr noch fon sîn ôld wî_a hî're fôrbáddende búnke in den ô'Gen.

[446.384]

„ik Gîng far mîn lô'_aste hîr finster:
,slepst dû of wá_ekest dû ?'
„ik slê'pe nit, ik wá_ekje,
„ik lê'te dî der nit ïn,
„ik hê're an dîn bállen,
„det dû dî rí'úchte nit best."

„Ich ging vor meiner Liebsten Fenster:
„Schläfst oder wachest du ?'
„Ich schlafe nicht, ich wache,
„Ich laß dich nicht herein,
„Ich hör' an deinem Reden,
„Daß du der Rechte nicht bist."

84 ferbeeterd ut: i_aen

85 truchstrieked: d

(un wan ik dan dî rúchte nit ben),
ßô tel mî an dîn wôd,
dan ik un mîn komrâte,
wî bê wî bünt boldå'te,
wî Gûnge mî'den weg.

un wan wî mî'den wégGunge,
wet frê'Gje wî dan étter dî,
ßô frê'je wî étter ôrs n :/
un lágje dî wet ût.

truGG dî ben ik jô kî'men
in rînnen un in snê,
na n wai hädd mî fertret :/
'det ik étter dî tô Ging.'

ooooo

ik Ging wêl bî dô nagd,
djû nagd, djû wazz ßô tj'ster
det mî nêr stí'rne môr BaGG :
,wucht, stônd op, lêt mî derîn,
,un ring hongt far djû dô're.'
,„ik stônde nit op, lê'te dî der nit ïn,
„er dû mî dô tr,ô fersprekst."

ik woll dî wêl wet Gékje (nárje),
man hílkje dwô ik dî nit.'
dô ßü'stere wî'rne d'r tr,ô,
dô jûngste, djû d'rbi wazz,
djû létte den fent derî'n.

[446.385]

jô lâttene him bóppe in't hûz,
truGG't finster most' hî der wî'r ût;
hî fel ßik op 'n stn,
hî fel ßik twô rü'bbe kût,
drtô det rúchte bén,
dr móste un dócter kû'me,
tô h'ljen düzz brk,
hî môt wî'r w'ze klôr.

[446.390]

Dî frê'r un szîn brêd.

""ik kon nit szitt', ik kon nit stônd".
/:""ê'tter min all'rli,ô' ste woll ik
Gung',:/
""dêr woll ik farr dô finster stônd".

,Und wann ich nun der rechte nicht bin,
,So sag mir an dein Wort,
,denn ich und mein Kamrade,
,Wir Beide sind Soldaten,
,Wir gehen morgen weg.

,Und wenn wir morgen weggehen,
,Was fragen wir dann nach dir,
,Wir freien nach einer andern
,Und lachen dich was aus.

,Für dich bin ich gekommen,
,In Regen und in Schnee,
,Kein Weg hat mich verdrossen
,Um nur zu dir zu gehn.

ooooo

Ich ging wohl in der Nacht,
Die nacht, die war so finster,
daß man keinen Stern mehr sah:
,Mädchen steh auf, laß mich hinein,
,Ein Ring hängt vor der Thür.'
,„Ich steh' nicht auf, laß dich nicht
herein,
,„Bis du mir die Treue versprichst."

,Ich will dich wohl zum Besten haben
,Aber heirathen thu ich dich nicht.
Der Schwestern waren drein,
Die jüngste, die darunter war,
Die ließ den Burschen herein.

Sie führten ihn oben in's Haus,
Durch das Fenster mußte er wieder
hinaus;
Er fiel auf einen Stein,
Er fiel sich zwei Rippen entzwei,
Dazu das rechte Bein,
Da mußte ein Doctor kommen,
zu heilen diesen Bruch,
Er muß wieder sein gesund.

Der Freier und seine Braut.

"Ich kann nicht sitzen, kann nicht
stehn,
"Zu meiner Allerliebsten will ich gehn.
"Dort will ich vor dem Finster stehn."

"wel sta_ent dêrfárr, wel klóppet an,
"dî mî szô színn_üg apwá_eckje kon ?"
""det izz dî hártall'r'lô'âste dinn'n,
""sgats stônd man op un lêt mi d'rín""!"

""Wô long sstell ik dêr bû'te stônd"?""
"Sz' long det minn⁸⁶ all'r' ett'r bédde
szünt,
"Gung dû man wai⁸⁷ ett'r'n Grê'ne wôld,
"Denn míinne áll're slê'pe bold'."

""Wô long sstell ik dêr bû'te stônd',
""ik sz_iô det méddenrôd ônkûm',
""det méddenrôd, twô helle stî'rn⁸⁸,
""bî dî all'r'lô'âste slêp ik jedd'n.

ô'sgêdslêd.

Wet hû'llje dô sz'_elter wúchtere,
Wann wî ût 't sz'_elterlônd G nge ?
Wî slô úz 't sz'_elterlônd û'ten szinn
Un G nge dann étter Dô'rstädd wai.
Det Glück wauwî⁸⁹ prôbê'rje,
Wî lêt' úz nit fôrfê'r' !

Me môt nit ô'rs tá_enke,
Azz: wazz ik man wî_er in hûz !
ô na, det kon nit w'ze,
Dô jê're, dô mô't'ne Getjô'ned wê'de,
Wî mô't'ne 't j nge lî'nd dran wô'Gje.

[446.391]
B bbe un m mme, wî qu 'de jau all
G 'den d j,
Br 'r un sz 'ster, wî qu 'de jau all
G 'den d j,
Wel w t, of j ' úz wî_er sz_iô',
Wel m j w l  'ze sz 'rkhof w 'de⁹⁰ !
God woll úz b w 'rje f r sg 'dde !

86 ferbeeterd ut: m nn

87 ferbeeterd ut: w'ai ?

88 ferbeeterd ut: stî'rne

89 deerbuppe: (f r: w llene wî)

90 ferbeeterd ut: wze

""Wer steht davor, wer klopfet an,
""Der mich so leise wecken kann ?""
"Das ist der herzallerliebste dein,
"Schatz, steh nur auf und la  mich ein".

"Wie lange soll ich drau en stehn "?
""So lange bis meine  ltern zu bette
sind;
""Geh du nur hin⁹¹ zum⁹² gr nen Wald,
""Denn meine  ltern schlafen bald.

"Wie lange soll ich drau en stehn',
"Ich seh' das Morgenroth ankommen,
"Das Morgenroth, zwei helle Stern',
"Bei dir, Allerliebste, w r ich gern.

Was weinen die s lter Jungfrauen,
Wenn wir aus dem S lterland gehn ?
Wir schlagen uns S lterland aus dem
Sinn
Und gehen dann nach Duderstadt hin,
Das Glück woll'n wir probieren,
Wir lassen uns nicht verf hren.

Man mu  nicht anders denken,
Wie: w r' ich nur wieder in Haus,
O nein, das kann nicht sein,
Die Jahre m ssen gedient werden
Wir m ssen das junge Leben dran
wagen.

Vater und Mutter, wir sagen Euch Allen
Lebwohl,
Bruder u. Schwester, wir sagen Euch
Allen Lebwohl,
Wer wei , ob Ihr uns wieder seht,
Welcher mag wohl unser Kirchhof
werden
Gott woll' uns bewahren vor Schaden

91 ferbeeterd ut: weg

92 ferbeeterd ut: dem [?]

Un wan wî Gúnge in dô nagd,
Dann krîGj' z' ûz in dô wagd,
Dann smî'tje z' ûz wêl in dô rest,
Dann szitt' wî allefî'd szô fest,
Wet woll ûz det nit ärGje, minn
lä'rdåG'.

"ik will ins mål spâtsê'rje Gung',
"spâtsê'rje bî dô na_egd,
"Denn ik un minn Komrâte,
"Wî bê_e szünt szoldå'te,
"Wî Gúnge mèden weg.

"Un wann wî mè'den wégGunge,
"Wet frêGj' wî dann étt'r dî,
"/: Szô frêj' wî étter ôrs ên,:/
"Un lá_egje dî wet út."

""TruGG dî ben ik jô kê'men,
""In rînnen un in snê,
/:""Na_en wai hädd mî fôrtret :/
""Det ik 'etter dî tô Ging"".

Und wenn wir gehen in der Nacht,
Dann kriegen sie uns in die Wacht,
Dann werfen sie uns wohl in Arrest,
Dann sitzen wir allezeit fest,
Was wird uns das nicht ärgern, mein
Lebtage.

Ich wollt' einmal spazieren gehn',
Spazieren bei der Nacht;
Denn ich und mein Kamerade,
Wir beide sind Soldaten,
Wir gehen morgen weg.

Und wenn wir morgen weggehen,
Was fragen wir dann nach dir,
So frei'n wir nach einer Andern,
Und lachen dich was aus.

Um deinetwill'n bin ich ja gekommen,
In Regen und in Schnee,
Kein Weg hat mich verdrossen
Daß ich nach dir zuging.

[Disse Läidere sunt wäil ut dän Begin fon Minssen sien Studien (Failere as *krîgj'*, *smî'tje* insteede fon *krîge*, *smî'te*, Dubbelschriuen as in dann, wîll). Ap Siden 446.390-391 stoant buppe *ng* ne Booge, ju der in disse Druk wäägelät is. Doo Texte läite n bitje kreepelhaftich, man Deele deerfon kuden gans oold weese. Foulgjende Musikbleede sunt uurnuumen fon Siden 446.392-393.]

1st.

Allegro
 24. Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.
 24. Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.

Adagio
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.

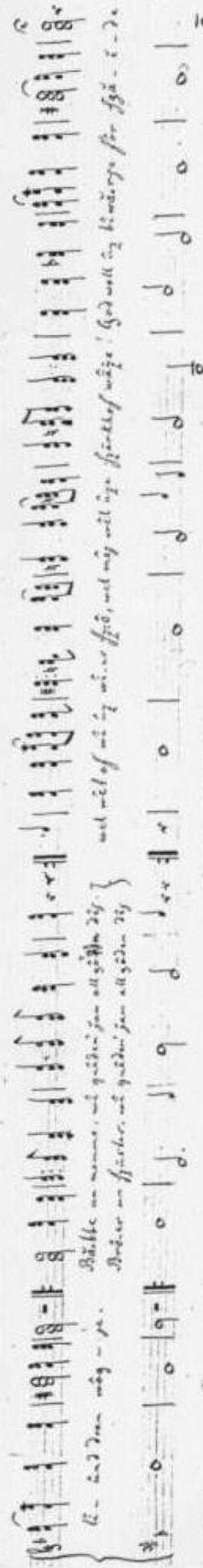
Allegro
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.

Adagio
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.

Allegro
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.

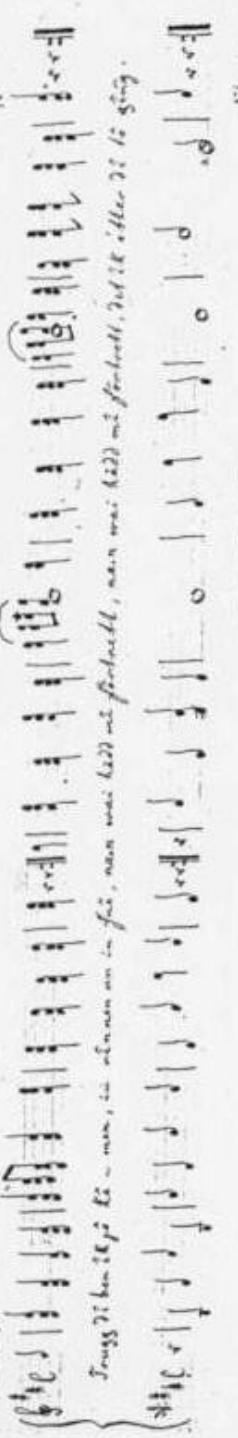
Adagio
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.

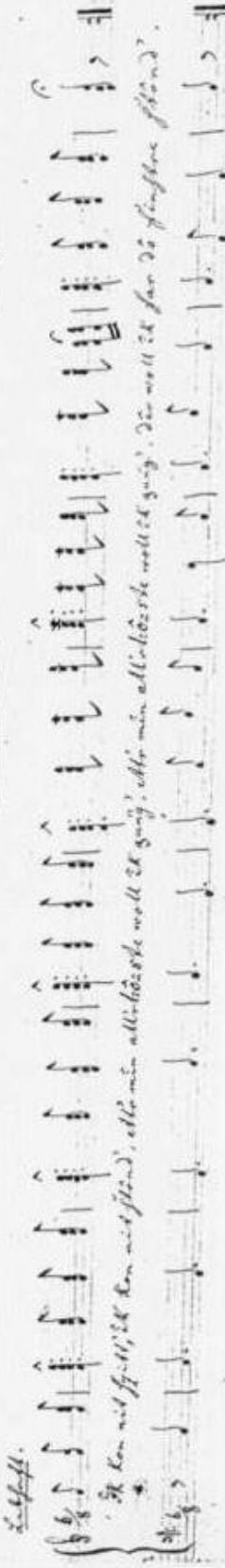
Allegro
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.
 Zeit für die Lieder, und nicht die Tropfen, die Sprüche, den Rhythmus, den Melos, und manches andere.

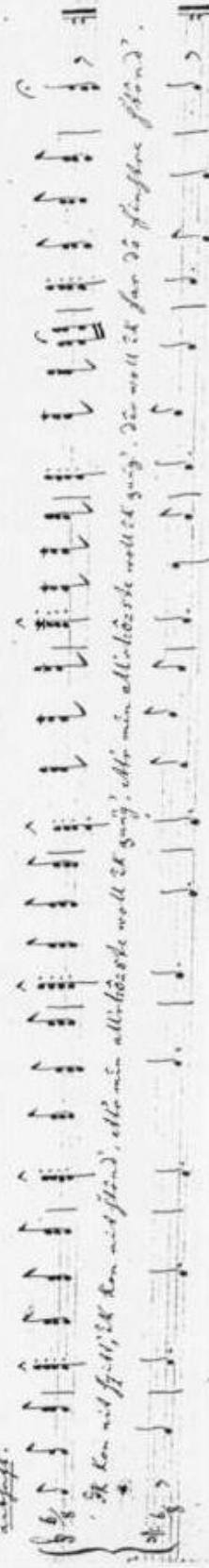
Durch die Stadt und durch das Land:
 man will nicht einsiedeln

 1. - 2. Zeile sing - ja.
 Blätter im Herzen und zittern alle Zärtig
 Blätter im Herzen und zittern alle Zärtig

 103

Ende

 Freies Leben ist ein Leben am im freien, man wird nicht gefordert, man wird frei
 Freies Leben ist ein Leben am im freien, man wird nicht gefordert, hat keiner zu teilen,

 104

Siebensch.

 Ich kann nicht den nicht sind, ich kann nicht sein will es gern, ich mein alltägliche soll es gern,
 Ich kann nicht den nicht sind, ich kann nicht sein will es gern, ich mein alltägliche soll es gern,

 105

Diu êrst nôed is: Were ⁹³ än beden jung bûnden un fanged is un fêrd int noden ûr diu sē of int sude ûr bêrge, so dan môt d' mämme hire beden's erfdele versette un verkōpje un hire beden lese un sin livent helpe.

Diu ôrde noed is: were da jere diûr wêde un d' hete hunger ur dât lônd fart un dât beden fon hunger stêrve wull, dan mut diu mämme dât beden sin erfdele versette un verkōpje un kôpje hîre bêden ku un an oy lâm un coden, demet dât beden sîn livend mey helpe.

Diu tredde nôd is: as dât beden is al ⁹⁴ stocknäckend of hûsloes un dan di dunkere ⁹⁵ dôk un d' colde winter ônkumt, so fêrd elk mon ⁹⁶ etter⁹⁷ sin hof of in sin hûs un in wörme gatt (w  l verwarede) un dât w  lde d  rd socht ⁹⁸ 'n holln b  m un d' sch  l

[447.224]

fon d' berg ald  r sîn livent an bih  lde mey, so h  ld un schre  t d  tunj  rige b  den un w  st up sîn n  ckende lide, up sîn hueslosigheid un up sîn f  r, di him r  de schul j  n de honger un d' d  ks k  lde, dat hi s diop un dunker mit d   fiaur neyle is unnert   kenholt un unner d'   d bisl  ten un bideckd. sa mut d' m  mme hire b  dens   rfdele versette un verk  pje,   m d  t hju d' bih  lden h  d, sa l  ng hire b  den   nj  rig is, d  t it widder⁹⁹ friust noch hungert noch trug   nged  ne d  t   mme kumt.

[Disse Text is n Uursättunge fon doo bekoande "trjoo Noode" (Utnoamen) fon d  t tw  ide ooldfr  iske Loundgjucht. Ju Text paaset m  d oy lâm un gatt ap b  aste tou ju W      stfr  iske Foatenge, man ap Eende m  d   nged  ne beeter tou d  t Riustringer Gjucht R1. Ju Uursättunge is alsoo w  il moaked   tter Wiarda sien sljuchte Utgoawe fon R1, wier d  t failjende Bl      d fon de Hondschrift truch ju w      stfr  iske Text   rs  t wuden waas (ferglike v. Richthofen, Rechtsquellen 43, Note 18). Ju Schrift is fon Ehrentraut, man in ne froamde Schriuwise, woarschinelk fon Frerichs (ferglike Versloot lxiii, lxxviii)].

93 truchstrieked: (wen)

94 truchstrieked: (ganz)

95 truchstrieked: (Str: diunkere)

96 truchstrieked: in

97 ferbeeterd ut: (etter)

98 truchstrieked: (do)

99 ferbeeterd ut: wedder

LITERATUR.

Bröring = *Julius Bröring*, *Das Saterland, eine Darstellung von Land, Leben, Leuten in Wort und Bild*, Oldenburg 1897 en 1901, 305 S.

Engelke = *B. Engelke*, *Die Landes- und Gerichtsverfassung des Saterlandes und das Gericht Friesoythe*. Oldenburger Jahrbuch 17, S. 245ff. (1909).

Fai = *Friesisches Archiv* J. Oldenburg 1849.

Faz = *Friesisches Archiv* J. Oldenburg 1854. *Werprintinge Wiesbaden 1967 (Jen II)*.

Firmenich = *Johannes Matthias Firmenich* (1846), *Germaniens Völkerstimmen*, Bd. I. Berlin. *Deryn*: Mundart des Saterlandes im Großherzogthum Oldenburg, S. 233-235.

Gerhardt = *R. Wittsack D. Gerhardt en E. Fuhrhop*, *Wangeroger Friesisch*.

Studienergebnisse an Hand der Wangeroger Phonogramme, Halle (Saale), 1938, 20 S.

Hettema = *M. Hettema* (1836) en *R. Posthumus*, *Onze reis naar Sagelterland, Frjentsjer* 1836, 418 S. *Werprintinge Leer 1974*.

Kramer = *P. Kramer*, *Ut de neilittenskip fan Ehrentraut (taalkundich en histoarysk materiaal)*. Beskriuwing, Mildaam 1993, 22 S.

M₁ = *Johann Friedrich Minssen* (1854), *Mittheilungen aus dem Saterlande*, *Friesisches Archiv* 2., S. 135-227. *Werprintinge Wiesbaden 1967*.

M₂ = *Johann Friedrich Minssen* (1965), *Mittheilungen aus dem Saterlande*, 2. Bd., fersuurged fan P. Kramer ätter de Karkuser Handschrift. Ljouwert. 193 S.

M₃ = *Johann Friedrich Minssen* (1970), *Mittheilungen aus dem Saterlande*, 3. Bd., fersuurged fan P. Kramer ätter de Handschrift. Ljouwert. 191 S.

Minssen = sj. *M₁*, *M₂*, *M₃*.

v. *Richthofen* = *K. Freiherr von Richthofen*, *Friesische Rechtsquellen*, Berlin 1840, XLII + 588 S. *Ätterdruk Åalen 1960*.

Rüthning = G. Rüthning/ D. Kohl, *Oldenburgisches Urkundenbuch*. 8 Beende, Oldenburg 1914-1935. Anfierd ätter Urkunde Numer

Siebs = *Theodor Siebs* (1893), *Das Saterland, ein Beitrag zur deutschen Volkskunde, Zeitschr. d. Vereins für Volkskunde*, 1893, S. 239-278 en 373-410 + Taf. 3.

Versloot = H.G. Ehrentraut, "Mittheilungen aus der Sprache der Wangeroger" besoarge fan A.P Versloot, Ljouwert 1996, xcv + 649 S.

Wiarda = T. D. Wiarda, *Asegabuch ein Alt-friesisches Gesetzbuch der Rüstringer*, Berlin 1805.

Willoh = K. Willoh, *Geschichte der katholischen Pfarreien im Herzogthum Oldenburg*. Fiu Beende, Köln 1897ff. 5. Beend.

Schäldnoomen doo in dät Bouk *Seelter Seeken* nit apnuumen wuden sunt.

Schäddel Wäästside

Bi **5 Foulkens (Heselberg)** (Side 9)

[Doo is deer n Aksin (Fugel) ienhilked.] *Pipfugel* kwieden wi deer immer tou, dät was wul moor of minner n Schäldnoome, aber dät was Foulkens.

Hollenbround

4. Bummelland Meyer [bomə'lant] Dät is ainlik n Schäldnoome.

9. Slotje Anton Rieken [slɔ:tjə 'anto:n]
Waas uk n Schäldnoome.